GOKKEN IN KAART

Tweede meting aard en omvang kansspelen in Nederland

December 2011

INTRAVAL
Groningen-Rotterdam

COLOFON

© 2011 WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

INTRAVAL

Postadres:
Postbus 1781
9701 BT Groningen
E-mail *info@intraval.nl*

www.intraval.nl

Kantoor Groningen:
St. Jansstraat 2C
Telefoon 050 - 313 40 52
Fax 050 - 312 75 26

Kantoor Rotterdam:
Goudsesingel 68
Telefoon 010 - 425 92 12
Fax 010 - 476 83 76

December 2011

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst:	B. Bieleman, S. Biesma, A. Kruize, C. Zimmerman, M. Boendermaker, R. Nijkamp, T. Bak
Opmaak:	M. Haaijer
Omslag:	E. Cusiel
Druk:	Copy-Copy
Opdrachtgever:	WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie

ISBN: 978 90 8874 126 5

INTRAVAL bureau voor onderzoek & advies

Mediad

VOORWOORD

Om een actueel beeld te krijgen van de aard en de omvang van kansspelverslaving heeft het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL en bureau Mediad opdracht gegeven onderzoek te doen naar kansspelen en kansspelverslaving. Dit onderzoek is een herhaling van een onderzoek in 2005.

Bureau INTRAVAL heeft de volgende werkzaamheden verricht: interviews met spelers van kansspelen; literatuurstudie; interviews met sleutelinformanten; en analyses en rapportage. Deze onderdelen zijn uitgevoerd door Sasja Biesma, Annelies Kruize, Marjolein Boendermaker, Rick Nijkamp, Cindy Zimmerman en Tom Bak onder leiding van Bert Bieleman. Jorrit Bloemendal, Hanna Bosman, Kyra de Haan, Lucy Hagen, Feija Schaap en Maurits Sytstra hebben meegewerkt aan de interviews onder deelnemers aan kansspelen. Mediad heeft de bevolkingsenquête verzorgd. Onder begeleiding van Marieke Meij en Jolanda Verdurmen hebben ervaren enquêteurs het telefonische deel van de dataverzameling uitgevoerd.

Vanaf deze plaats willen wij de leden van de begeleidingscommissie onder voorzitterschap van prof. dr. C.J.C.F. Fijnaut bedanken. Deze commissie - die verder bestond uit dr. F.W. Beijaard, mr. dr. R.H.L.M. Bovens, mevrouw mr. R.E.M. Hoffmann, M.K.R. Hoogerheide, dr. M.W.J. Koeter en H.J. Looijen - heeft het onderzoek op zeer enthousiaste, deskundige en positief-kritische wijze begeleid. Wij hebben regelmatig dankbaar gebruik gemaakt van de ruime expertise van de commissieleden. Daarnaast gaat onze dank uit naar de sleutelinformanten, de medewerkers van de verslavingszorg en de verschillende locaties waar kansspelen worden aangeboden en de respondenten. Zonder hen was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Namens INTRAVAL,

Bert Bieleman — Groningen-Rotterdam
Sasja Biesma — December 2011

INHOUDSOPGAVE

	Samenvatting	**I**
	Summary	**V**
Hoofdstuk 1	**Inleiding**	**1**
	1.1 Aanleiding onderzoek	2
	1.2 Onderzoeksvragen	3
	1.3 Onderzoeksopzet	4
	1.4 Leeswijzer	8
Hoofdstuk 2	**Aantallen spelers**	**9**
	2.1 Ooit en recente deelname	10
	2.2 Deelname naar type speler	12
	2.3 Resumé	19
Hoofdstuk 3	**Aantallen spelers naar soort spel**	**21**
	3.1 Deelname naar soort kansspel	22
	3.2 Achtergrondkenmerken spelers naar soort spel	25
	3.3 Aantal spelen	28
	3.4 Aantrekkelijkheid kansspel	31
	3.5 Verslavingspotentieel spel	32
	3.6 Verslavingspotentieel locatie	36
	3.7 Resumé	38
Hoofdstuk 4	**Aard regelmatige spelers**	**41**
	4.1 Typen kansspelen	43
	4.2 Aantal kansspelen per speler	46
	4.3 Kenmerken spelers	48
	4.4 Preventie	50
	4.5 Hulpverlening	58
	4.6 Resumé	59

Hoofdstuk 5	**Kansspel- en preventiebeleid**	**63**
	5.1 Toelichting gevoerd beleid	64
	5.2 Maatregelen	70
	5.3 Veranderingen	76
	5.4 Rol Holland Casino	81
	5.5 Sterke en zwakke kanten huidig beleid	87
	5.6 Mogelijke verbeteringen	88
	5.7 Resumé	95
Hoofdstuk 6	**Conclusies**	**99**
	6.1 Omvang kansspelverslaving	99
	6.2 Aard kansspelverslaving	104
	6.3 Preventiebeleid	107
	6.4 Toekomst	111
	Literatuur	**117**
	Bijlage 1 Methodologische verantwoording	**121**
	Bijlage 2 SOGS	**143**
	Bijlage 3 Tabellen spelers 2005 en 2011	**145**

SAMENVATTING

In dit rapport wordt verslag gedaan van het onderzoek naar de aard en omvang van kansspelen en kansspelverslaving en het preventiebeleid in Nederland in 2011. Het tegengaan van kansspelverslaving is een belangrijk doel van het Nederlandse kansspelbeleid. Daarvoor is het noodzakelijk om een actueel beeld te hebben van de aard en de omvang van kansspelverslaving. Na een eerste meting in 2005, heeft het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL en bureau Mediad eind 2010 opdracht gegeven de tweede meting te verrichten. Deze meting is grotendeels een herhaling van de eerste meting, zodat ontwikkelingen kunnen worden vastgesteld. Vier onderdelen staan centraal: de omvang van kansspelverslaving, de aard van kansspelverslaving, het preventiebeleid en verwachtingen voor de toekomst.

Er is een combinatie van bronnen voor dit onderzoek gebruikt. Naast 6.000 enquêtes onder de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder en 500 interviews met regelmatige spelers, is tevens gebruik gemaakt van informatie uit recente literatuur en gesprekken met deskundigen van betrokken organisaties.

Omvang kansspelverslaving

In 2011 telt de Nederlandse bevolking naar schatting 8,7 miljoen recreatieve spelers, 92.000 risicospelers en 20.300 probleemspelers (tabel 1). Het geschatte aantal recreatieve spelers is daarmee gedaald ten opzichte van 2005, toen 9,6 miljoen Nederlanders tot de recreatieve spelers werden gerekend. Het geschatte aantal risico- en probleemspelers bedroeg in 2005 respectievelijk 55.000 en 28.700.

Tabel 1 Omvangschattingen en betrouwbaarheidsintervallen recreatieve, risico- en probleemspelers (2005 en 2011)

	2005		2011	
	Schatting	Betrouwbaarheids-interval	Schatting	Betrouwbaarheids-interval
Recreatieve spelers[a]	9.625.000	9.470.000 - 9.780.000	8.700.000	8.500.000 - 8.900.000
Risicospelers	55.000	33.000 - 77.000	92.000	63.500 - 120.500
Probleemspelers	28.700	13.000 - 44.400	20.300	6.700 - 33.900

[a] Statistisch significant verschil tussen 2005 en 2011.

Hoewel hierbij op het eerste gezicht sprake lijkt te zijn van een toename van het aantal risicospelers en een afname van de probleemspelers, is dit statistisch gezien niet het geval. Dit komt omdat de betrouwbaarheidsintervallen van de schattingen van beide jaren elkaar overlappen. Daardoor is het niet mogelijk om uitsluitsel te geven over een daadwerkelijke verandering in het aantal risico- en probleemspelers over de afgelopen vijf jaar. Wel lijkt er sprake te zijn van een

dalende trend. Zo is ook het aantal Nederlanders dat ooit en/of het afgelopen jaar aan een kansspel heeft deelgenomen gedaald tussen 2005 en 2011.

Soorten spelen
Deelname aan loterijen blijkt zowel in 2011 als in 2005 het meeste voor te komen. Dit neemt niet weg dat het aantal deelnemers aan loterijen, evenals aan vrijwel alle andere soorten spelen, wel is afgenomen. Dit geldt alleen niet voor kansspelen via internet. Hier is het aantal recente (in het afgelopen jaar) spelers gestegen van naar schatting 130.500 in 2005 naar zo'n 257.500 in 2011.

Het aantal personen dat uitsluitend aan loterijen deelneemt, de zogenoemde long-odds spelers, is toegenomen tussen 2005 en 2011. Het aantal dat uitsluitend aan short-odds kansspelen heeft deelgenomen en het aantal dat aan zowel long- als short-odds kansspelen heeft deelgenomen is daarentegen gedaald. Aangezien de risico's op verslaving groter zijn bij short-odds spelen, kan dit als een gunstige ontwikkeling worden gezien.

Aard kansspelverslaving
Voor de beschrijving van de aard van de kansspelverslaving worden de spelers in twee groepen verdeeld (in plaats van drie groepen, zoals hierboven). Van de 500 geïnterviewde regelmatige spelers behoort 22% tot de risicovolle spelers, bestaande uit probleemspelers (9%) en risicospelers (13%). De overige 78% van de spelers kan tot de recreatieve spelers worden gerekend. Risicovolle regelmatige spelers spelen significant vaker op kansspelautomaten dan recreatieve regelmatige spelers. Ook nemen zij vaker deel aan casinospelen, poker en sportpoules. Verhoudingsgewijs worden short-odds spelen vaker gespeeld door risicovolle spelers, terwijl de startleeftijd bij deze groep lager is.

Spelen via internet
Van de risicovolle spelers geeft ruim een derde aan het afgelopen jaar via internet te hebben deelgenomen aan kansspelen, dit is statistisch significant meer dan de recreatieve spelers waarvan een vijfde dit het afgelopen jaar heeft gedaan. Uit nadere analyses blijkt dat de kans dat een respondent deelneemt aan kansspelen via internet groter is bij personen die ook online games spelen dan bij respondenten die niet deelnemen aan online games.

Middelengebruik en delinquentie
Wat betreft alcoholgebruik verschillen de recreatieve en risicovolle spelers niet van elkaar, terwijl zij ook niet meer of minder vaak alcoholdrinkers zijn dan de gemiddelde Nederlander. Wel komen onder zowel recreatieve als risicovolle spelers meer rokers van tabak en cannabis voor dan gemiddeld onder de Nederlandse bevolking. Hierbij geldt dat risicovolle spelers vaker roker van zowel tabak als cannabis zijn dan recreatieve spelers. Ook het plegen van delicten komt vaker voor onder risicospelers dan onder recreatieve spelers. Delicten worden bij meer dan de helft van deze risicovolle respondenten gepleegd in verband met gokken.

Hulp
Een ruime meerderheid van de geïnterviewde recreatieve en risicovolle spelers maakt gebruik van zelfcontroletechnieken om het eigen speelgedrag in de hand te houden. Van de risicovolle spelers heeft 15% ooit hulp gezocht in verband met gokproblemen, terwijl bijna een kwart van de risicovolle spelers wel eens een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel bij Holland Casino heeft aangevraagd. Voor de witte lijst bij amusementscentra geldt dat nog geen tiende van de risicovolle spelers zich ooit op deze lijst heeft laten plaatsen. Spelers met een entreeverbod bij Holland Casino of een amusementshal spelen tijdens het verbod bij andere amusementshallen. Dit pleit voor een geschakeld registratie-systeem. Om effectief te zijn, zal dit niet alleen geschakeld moeten worden tussen amusementshallen onderling, maar ook tussen amusementshallen enerzijds en vestigingen van Holland Casino anderzijds.

Preventiebeleid
Ons onderzoek is geen effect-evaluatie van het preventiebeleid. Er kan dan ook geen rechtstreeks verband worden gelegd tussen maatregelen ter preventie van kansspelverslaving enerzijds en de afname van het aantal (short-odds) spelers anderzijds. Preventiebeleid is onderdeel van het algemene kansspelbeleid. Dit beleid is vastgelegd in de Wet op de kansspelen. Preventie wordt in vrijwel alle Kamerstukken als één van de pijlers van het beleid genoemd. Het beperken van het aanbod wordt als het werkzame mechanisme gezien. Hierbij wordt verondersteld dat regulering van het aanbod aan kansspelen ofwel alleen aanbod toe te staan onder voorwaarde van een door de overheid ingesteld vergunningstelsel, de behoefte aan deelname aan kansspelen indamt. Belangrijk onderdeel van de vergunningsvoorwaarden is dat de aanbieder zelf de risico's op verslaving beperkt.

Ontwikkelingen
De afgelopen jaren hebben zich in (de sterke en zwakke punten van) het beleid nauwelijks veranderingen voorgedaan. Wel zijn verschillende veranderingen en wijzigingen aangekondigd, waarbij de huidige staatssecretaris van Veiligheid en Justitie zijn visie op kansspelen kenbaar heeft gemaakt. Consumenten moeten volgens hem desgewenst kunnen beschikken over een passend en attractief aanbod aan kansspelen. Kwetsbare groepen (waaronder jongvolwassenen) moeten daarbij worden beschermd tegen de risico's op kansspelverslaving.

Branche
Aanbieders van kansspelen kunnen en moeten concrete maatregelen treffen om potentiële probleemspelers op te sporen en te voorkomen dat problemen verder toenemen. Zij doen dit via het verspreiden van folders en het trainen van personeelsleden in het herkennen van kansspelproblematiek en het voeren van gesprekken met (potentiële) probleemspelers. Met name Holland Casino wordt in ons onderzoek door deskundigen positief beoordeeld op haar preventiebeleid. Ook uit andere onderzoeken komt dit beeld naar voren.

Het oordeel van de geïnterviewde spelers over het preventiebeleid van Holland Casino is wisselend. Het preventiebeleid van Holland Casino kan volgens de

geïnterviewde spelers verder worden verbeterd door het meer zichtbaar maken van waarschuwingsfolders en het tijdiger aanspreken van risicospelers op hun speelgedrag. Degenen die zelf een bezoekbeperking of entreeverbod hebben ondergaan zijn hierover (zeer) tevreden.

Hulpverlening
Op het gebied van hulpverlening aan probleemspelers is de afgelopen jaren de online internet variant in opkomst gekomen. Via internet is daarnaast ook steeds meer lotgenotencontact mogelijk. De kracht van beide vormen bestaat uit de grotere anonimiteit dan bij face-to-face hulpverlening. Inmiddels moeten online behandelingen via de zorgverzekeraar worden vergoed. Hiervoor dienen hulpvragers persoonsgegevens op te geven, waarmee de anonimiteit in het geding komt. Hierdoor wordt een terugloop in het aantal aanmeldingen verwacht. Door deskundigen wordt daarom gepleit voor het in stand houden van anonieme behandelingsmogelijkheden via internet.

Toekomst
De kans is groot dat het spelen via internet in de nabije toekomst wordt vrijgegeven. Hoewel daarbij diverse maatregelen worden genoemd waarmee de risico's op kansspelverslaving moeten worden voorkomen, is het nog moeilijk om in te schatten welk effect dit zal hebben op de omvang van de kansspelproblematiek. Vanuit de verslavingszorg wordt aangegeven dat het een toename van de problematiek tot gevolg zal hebben. Internet biedt door de vele technische mogelijkheden echter ook goede handvatten op het gebied van preventie.

Wanneer mogelijke verbeteringen van het preventiebeleid worden ingedeeld naar universele, selectieve en geïndiceerde preventie dan kunnen de volgende maatregelen worden getroffen. Universeel: één algemene voorlichtingsfolder toepassen; en strikter toezien op naleving wervings- en reclame-uitingen. Selectief: sluitende registratie speelautomatenhallen en Holland Casino; mogelijkheden preventie via internet benutten; en verder verbeteren preventiebeleid Holland Casino. Geïndiceerd: lotgenotencontact bevorderen; anonimiteit bij online hulpverlening garanderen; en training personeelsleden kansspelaanbieders verbeteren.

SUMMARY

This report describes the research done in 2011 into the nature and extent of gambling, gambling addiction and Dutch prevention policy. Preventing gambling addiction is an important target in Dutch gambling policy, and achieving this target requires an accurate picture of the nature and extent of gambling addiction. Following a first measurement in 2005, the Research and Documentation Centre (WODC) of the Dutch Ministry of Security and Justice asked INTRAVAL bureau for research and consultancy and Mediad at the end of 2010 to carry out a second measurement. This measurement is largely a repeat of the first one and was carried out to establish the developments that have since taken place. Four parts are central: the extent of gambling addiction, the nature of gambling addiction, the prevention policy and future predictions.

A combination of sources were used for this study. In addition to the 6,000 surveys conducted among the Dutch population aged 16 and older and the 500 interviews with regular players, we also used information from recent literature and discussions with experts from relevant organizations.

Extent of gambling addiction
In 2011, there were an estimated 8.7 million recreational players, 92,000 risk players and 20,300 problem players in the Netherlands (table 1). The estimated number of recreational players has decreased since 2005 when the count was 9.6 million. In 2005, the estimated number of risk and problem players was 55,000 and 28,700 respectively.

Table 1 Estimated scope and confidence intervals recreational, risk and problem players (2005 and 2011)

	2005		2011	
	Estimate	Confidence interval	Estimate	Confidence interval
Recreational players[a]	9,625,000	9,470,000 - 9,780,000	8,700,000	8,500,000 - 8,900,000
Risk players	55,000	33,000 - 77,000	92,000	63,500 - 120,500
Problem players	28,700	13,000 - 44,400	20,300	6,700 - 33,900

[a] Statistically significant difference between 2005 and 2011.

At first glance, the number of risk players seems to have increased and the number of problem players to have decreased but this is statistically not the case. This impression is created because the confidence interval of the estimates for both years overlap each other, making it impossible to determine whether the number of risk and problem players has really changed

in the last five years. There does, however, seem to be a downward trend: the number of Dutch people who gambled in the year prior to the measurements done in 2005 and 2011 has also decreased.

Types of games
Lottery is the most popular game in 2011, just as it was in 2005. However, the number of lottery players or players of almost all other types of games has decreased except for internet gambling where the number of players has increased. Here, the number of recent (in the last year) players is estimated to have risen from 130,500 in 2005 to some 257,500 in 2011.

The number of people who only play the lottery, the so-called long-odds players, has increased between 2005 and 2011. On the other hand, the number of people who only play short-odds games and the number that plays both long-odds and short-odds games has decreased. Considering that the risk of addiction is higher for short-odds games, this can be considered as a positive development.

The nature of gambling addiction
In order to describe the nature of gambling addiction, the players are divided into two categories (instead of three as described above). Of the 500 regular players interviewed, 22% fall in the category of players at risk, which is made up of problem players (9%) and risk players (13%). The other 78% of the players fall in the category of recreational players. Regular players at risk spend significantly more time at gambling machines than regular recreational players. They also play more casino games, poker and sport pools. Short-odds games are played relatively more often by players at risk, whereas the starting age for this group is lower.

Internet gambling
About one-third of the players at risk indicated that they had gambled online in the last year, which is statistically significantly more than the recreational players of which one-fifth indicated that they had gambled online last year. In-depth analyses show that the likelihood of a respondent gambling online is higher for respondents who already play games online than for those who do not.

Substance use and delinquency
In terms of alcohol use, there is no difference between recreational players and players at risk, although neither group drinks more or less than the average Dutch person. There are, however, more smokers of tobacco and cannabis among both recreational and players at risk than among the average Dutch population. Moreover, players at risk smoke more tobacco and cannabis than recreational players. Players at risk also commit more crimes

than recreational players. The crimes committed by more than half of the players at risk are related to gambling.

Help
A large majority of the interviewed recreational and players at risk use self-control techniques to control their own gaming behaviour. Of the players at risk, 15% have sought help for their gambling problem, and almost one-quarter of the players at risk requested to be banned from entering or have restrictions imposed on them by Holland Casino. Fewer than 10% of the players at risk have asked to be put on the white list at amusement arcades. Players with an entrance ban to Holland Casino or an amusement arcade play at other amusement arcades during the ban. This certainly speaks in favour of a common registration system. But in order to be effective, the system not only has to be linked between the amusement arcades, there also has to have a link between the amusement arcades and Holland Casino.

Prevention policy
Our study is not an evaluation of the effects of the prevention policy. It is also not possible to create a direct relationship between measures to prevent gambling addiction on the one hand and the reduction in the number of (short odds) players on the other hand. Prevention policy is part of the general gambling policy, which is embedded in the Dutch Act on Games of Chance. Prevention is mentioned in virtually all of the house of representatives' documents as one of the pillars of the policy. Limiting access to gambling is considered as an effective mechanism. The assumption is that regulating access to gambling or introducing a government licensing system to control it will curb the need to gamble. An important part of the licensing conditions is that providers implement measures themselves to limit the risk of addiction.

Developments
The policy has remained pretty much unchanged in recent years, both in terms of its weak points as well as in terms of its strong points. A number of changes and modifications have been announced, and the current secretary of security and justice has shared his vision on gambling. According to him, consumers should have suitable access to appealing games if they wish to play. Vulnerable groups (including young adults) should, however, be protected against the risks of gambling addiction.

Sector
Gambling providers can and must take concrete measures to find potential problem players and prevent the problem from increasing. This they do by distributing folders and training employees to recognize gambling problems and talk to (potential) problem players. The experts we spoke to during our study all spoke positively about Holland Casino's prevention policy. Other studies produced similar results.

The opinions of the interviewed players of Holland Casino's prevention policy vary. According to the interviewed players, Holland Casino's prevention policy can be further improved by making the warning folders more visible and talking to risk players about their behaviour sooner. People with entrance restrictions or an entrance ban are (very) happy with Holland Casino's prevention policy.

Help
Online help has gained popularity in recent years. The internet also enables fellow-suffers to interact directly with each other. The strength of both forms of help lies in their anonymity, which is greater than for face-to-face help. Today, online therapy must be reimbursed by healthcare insurance but it requires people to enter personal data, which questions the issue of anonymity. The number of requests for online help is expected to decrease due to the loss of anonymity, which is why experts are pleading in favour of anonymous therapy on the internet.

Future
It is very likely that internet gambling will soon be liberalised. Although a number of measures have been mentioned that should help prevent the risk of gambling addiction, it is still difficult to predict how they will affect the problem as a whole. Addiction care suggests that they will increase the problems. The internet and its technological possibilities do provide a number of stepping stones in the area of prevention.

Dividing the prevention policy into universal, selective and indicated prevention, the following improvements can be taken: Universal: one general information folder; stricter enforcement of recruiting and advertising statements. Selective: one register for amusement arcades and Holland Casino; use online prevention options; further improve Holland Casino's prevention policy. Indicated: encourage contact with fellow-sufferers; guarantee anonymity for online help; improve training for employees of gambling providers.

1. INLEIDING

Een groot deel van de Nederlandse bevolking heeft wel eens deelgenomen aan kansspelen.[1] Zo zijn in het afgelopen jaar 5,6 miljoen bezoeken gebracht aan vestigingen van Holland Casino (Holland Casino 2011). Naast casinospelen (waaronder poker) behoren in ieder geval de volgende spelen tot kansspelen: (incidentele) loterijen; bingo's; sportprijsvragen; krasloten; wedden op paarden; promotionele kansspelen (belspelletjes); en speelautomaten. De vormen verschillen van elkaar in populariteit, maar ook in mogelijke risico's voor verslaving.

In het kader van kansspelverslaving kan een onderscheid worden gemaakt tussen short-odds kansspelen en long-odds kansspelen.[2] Uit de literatuur is bekend dat bij short-odds kansspelen meer verslaafde spelers te vinden zijn dan bij long odd-kansspelen (Kingma 1993). Niet iedere gokker is een kansspelverslaafde. Als de spelers worden onderverdeeld naar gradaties van kansspelgedrag zijn er drie verschillende typen spelers te onderscheiden: recreatieve spelers; risicospelers; en probleemspelers. Over het algemeen geldt dat als probleemspelers aan een bepaald kansspel deelnemen zij dit meer frequent doen dan recreatieve spelers, terwijl probleemspelers vaak ook deelnemen aan meerdere typen kansspelen (De Bruin e.a. 2005). Al eerder bleek dat de eerste problemen, die naar aanleiding van problematisch speelgedrag ontstaan, vaak financiële problemen zijn (De Bie e.a. 1993). Probleemspelers lopen het risico op een aanzienlijk inkomensverlies.

Vanuit de branche wordt het risico op verslaving erkend en zijn preventieactiviteiten ontwikkeld. Deze variëren van het plaatsen van folder-materiaal tot het aanspreken van problematische spelers. De overheid probeert met een strenge regulering van het kansspelaanbod kansspel-verslaving tegen te gaan. Het exploiteren en aanbieden van kansspelen is in Nederland verboden, tenzij daarvoor op grond van de wet vergunning is verleend. De in 1964 ingestelde Wet op de kansspelen (Wok) dient er voor te zorgen dat een aantal van de verslavende eigenschappen van deze spelen in hun werking worden beperkt. Een aspect van het kansspelbeleid tot op heden

[1] Een spel is een kansspel als spelers een prijs kunnen winnen en geen overwegende invloed hebben op de uitkomst van het spel.

[2] Tot de zogenoemde long odd-kansspelen (waaronder loterijen en sportprijsvragen) behoren de kansspelen met een lange tijd tussen inzet en zichtbaarheid van winst en verlies. Short odd-kansspelen (waaronder casinospelen, bingo, krasloten en het wedden op paarden) zijn kansspelen met een korte tijd tussen de inzet en de zichtbaarheid van winst en verlies, waardoor de stimulans om steeds opnieuw in te zetten groter is.

is het creëren van een begrensd legaal aanbod aan kansspelen om in de speelbehoefte te voorzien. Dit gebeurt door middel van een systeem van beperkte vergunningverlening.[3] Tevens is een leeftijdsgrens (18 jaar) vastgelegd om aan kansspelen te mogen deelnemen.

1.1 Aanleiding onderzoek

Het tegengaan van kansspelverslaving is een belangrijk doel van het Nederlandse kansspelbeleid. Daarvoor is het noodzakelijk om een actueel beeld te hebben van de aard en de omvang van kansspelverslaving. In de tweede voortgangsrapportage kansspelen van 31 maart 2003 heeft het kabinet Balkenende I toegezegd een meerjarig onderzoek naar kansspelverslaving te laten uitvoeren.[4] In 2005 is de eerste meting verricht door het Centrum voor Verslavingsonderzoek (De Bruin e.a. 2005). Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie heeft onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL en bureau Mediad opdracht gegeven de tweede meting te verrichten. Deze meting is grotendeels een herhaling van de eerste meting, zodat ontwikkelingen kunnen worden vastgesteld in de aard en omvang van kansspelen en kansspelverslaving en het Nederlandse preventiebeleid.[5]

In december 2009 heeft mevrouw Azough (GroenLinks) in de Tweede Kamer bij motie verzocht te onderzoeken of Holland Casino zich als overheidsmonopolist voldoende inspant om ongewenste neveneffecten van de door haar aangeboden kansspelen te voorkomen.[6] In reactie daarop heeft oud-minister van Justitie Hirsch Ballin geantwoord het vervolgonderzoek naar de aard en omvang van kansspelverslaving mede te gebruiken om meer inzicht te verwerven in het preventiebeleid van Holland Casino.[7]

[3] Vergunninghouders zijn: Nederlandse Staatsloterij, BankGiro Loterij, Vrienden Loterij, Nationale postcode Loterij, De Lotto, Sportech, Holland Casino en de Stichting Samenwerkende Non-profit Loterijen.
[4] Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 24036 en 24 557, nr. 280.
[5] Het rapport van de vorige meting (De Bruin e.a. 2005) is grotendeels een (eerste) inventarisatie, terwijl in het rapport van deze meting, met name bij de omvang van kansspelverslaving ontwikkelingen tussen beide metingen worden beschreven.
[6] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 24 557, nr. 111.
[7] Tweede Kamer, 2009-2010, 24 557, nr. 118.

1.2 Onderzoeksvragen

De probleemstelling luidt als volgt:

> Wat is de aard en omvang van de verslaving aan kansspelen in Nederland, zowel naar type kansspelen als naar profiel van de spelers? Welke verschuivingen in de aard en omvang van verslaving aan kansspelen zijn opgetreden ten opzichte van het eerdere onderzoek? Welke veranderingen zijn, sinds het eerdere onderzoek in 2005, opgetreden in (de sterke en zwakke punten van) het Nederlandse preventiebeleid?

Op basis van de probleemstelling kunnen verschillende onderzoeksvragen worden geformuleerd. Deze vragen kunnen worden gecategoriseerd in de volgende vier onderdelen: omvang van kansspelverslaving; aard van kansspelverslaving; preventiebeleid; en toekomst.

Omvang kansspelverslaving
De volgende vragen, zowel inventariserend als analytisch van aard, dienen te worden beantwoord bij de omvang van de kansspelverslaving:

1. Wat is momenteel de totale omvang van de verslaving aan kansspelen in Nederland?
2. Welke verschuivingen zijn er sinds de vorige meting opgetreden in de totale omvang van de verslaving aan kansspelen in Nederland?
3. Welke verschuivingen zijn er sinds de nulmeting opgetreden in de kenmerken van (risicovolle) deelnemers aan kansspelen?

Aard kansspelverslaving
Bij de aard van de kansspelverslaving staat de volgende vraag centraal:

1. Wat is momenteel de aard van de verslaving aan kansspelen, uitgesplitst naar type kansspel en naar het profiel van de spelers?

Preventiebeleid
Bij het preventiebeleid staan vier vragen centraal. Op verzoek van de opdrachtgever is hierbij specifiek aandacht besteed aan het preventiebeleid van Holland Casino.

1. Hoe is het huidige preventiebeleid ten aanzien van kansspelverslaving ingericht en welke worden gezien als de werkzame mechanismen daarbinnen?
2. Welke verschuivingen zijn er sinds de vorige meting opgetreden in het Nederlandse preventiebeleid met betrekking tot kansspelverslaving?
3. Wat zijn volgens preventiedeskundigen, medewerkers van de verslavingszorg, kansspelaanbieders en vertegenwoordigers van kansspelverslaafden de sterke en zwakke kanten van het huidige preventiebeleid?

4. Zijn de sterke en minder sterke kanten van het preventiebeleid sinds de vorige meting veranderd? Zo ja, in welk opzicht?

Toekomst
De volgende vragen dienen te worden beantwoord bij het onderdeel toekomst:
1. Zijn er, op basis van de geconstateerde verschuivingen, trends te verwachten in de omvang en de aard van kansspelverslaving in Nederland in de komende jaren? Zo ja, welke?
2. Hoe kan het huidige preventiebeleid met betrekking tot kansspelverslaving worden verbeterd ten aanzien van universele, selectieve en geïndiceerde preventie?

1.3 Onderzoeksopzet

Hieronder wordt kort ingegaan op de verschillende methoden die in dit onderzoek zijn toegepast. Een uitgebreide methodologische verantwoording is opgenomen in bijlage 1. Zoals hierboven is aangegeven bestaat de monitor uit de volgende vier onderdelen: omvang van kansspelverslaving; aard van kansspelverslaving; preventiebeleid; en toekomst. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn per onderdeel verschillende activiteiten verricht.

Om de omvang van kansspelverslaving vast te stellen heeft een omvangrijke bevolkingsenquête plaatsgevonden. Daarnaast zijn ruim 500 deelnemers aan kansspelen uitvoerig geïnterviewd. Onder meer met behulp van deze interviews is de aard van kansspelen en kansspelverslaving beschreven. Voor het onderdeel preventiebeleid is een uitvoerige literatuurstudie uitgevoerd, terwijl eveneens sleutelinformanten op het gebied van kansspelbeleid en kansspelverslaving zijn geïnterviewd. De informatie uit alle bronnen tezamen is eveneens gebruikt om een blik op de toekomst te werpen, waarbij mogelijke trends en verwachtingen aan bod komen. In tabel 1.1 is per onderdeel aangegeven welke onderzoeksmethoden zijn ingezet.

Tabel 1.1 Onderdelen en onderzoeksmethoden

	1. Omvang kansspelverslaving	2. Aard kansspelverslaving	3. Preventie-beleid	4. Toekomst
A. Bevolkings-enquête	X	X		X
B. Interviews spelers		X	X	X
C. Literatuur-studie	X	X	X	X
D. Interviews sleutelinfor-manten			X	X

Bevolkingsenquête
Om de omvang van deelname aan kansspelen en kansspelverslaving te bepalen is door bureau Mediad een bevolkingsenquête gehouden in het voorjaar van 2011. In aansluiting op de meting in 2005 is gekozen voor een sequentiële mixed-mode design waarbij dataverzameling via internet, schriftelijke dataverzameling en telefonische dataverzameling zijn ingezet.[8] Bij de start van de dataverzameling (fase 1) hebben alle huishoudens uit de steekproef een brief ontvangen. In de brief stond vermeld dat men de vragenlijst kon invullen op internet. Door middel van een button die op de website van INTRAVAL was geplaatst, kregen respondenten toegang tot de vragenlijst. In fase 2 zijn alle huishoudens benaderd die nog niet hadden gereageerd in fase 1. De huishoudens waarvan geen telefoonnummer bekend was hebben een brief ontvangen met daarbij een schriftelijke vragenlijst en een antwoordenveloppe. De huishoudens waarbij wel een telefoonnummer bekend was zijn geselecteerd voor het telefonisch rappel. Er zijn maximaal 10 belpogingen ondernomen om contact te leggen.

Uiteindelijk is een adressenbestand gebruikt van 24.459 adressen, waarvan bij 6.077 adressen een enquête is afgenomen. De respons bedraagt hiermee 24,8%. Dit is vergelijkbaar met de gemiddelde respons (28,3%) in de voorgaande meting (De Bruin e.a. 2005). Om de steekproef een goede afspiegeling te laten zijn van de Nederlandse bevolking is gebruik gemaakt van wegingsfactoren. Er is gewogen op basis van geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en etniciteit.

In verband met de vergelijkbaarheid tussen de metingen is als basis voor de vragenlijst de vragenlijst van de vorige meting gebruikt. De enquête bestond vooral uit gesloten vragen, aangevuld met enkele open vragen. De gemiddelde interviewtijd bedroeg bij de telefonische dataverzameling zo'n 15 minuten.

Interviews spelers
Om de aard van kansspelen en kansspelverslaving gedetailleerd te kunnen beschrijven zijn door bureau INTRAVAL 509 personen geïnterviewd die regelmatig deelnemen aan kansspelen. Een deel van de respondenten is geworven via de bevolkingsenquête. Respondenten die bij de bevolkingsenquête aangaven meer dan 12 keer per jaar deel te nemen aan kansspelen zijn uitgenodigd voor een vervolginterview.[9] Daarnaast is intensief veldwerk uitgevoerd om voldoende respondenten te verkrijgen.

[8] Sequentieel betekent dat de methoden in tijd verschillen. In een dergelijk model wordt veelal gestart met de meest kosten effectieve methode (zoals internet) en worden daarna de nonrespondenten benaderd met een meer arbeidsintensieve methode (zoals telefonisch).
[9] Exclusief de personen die hebben aangegeven dat ze niet benaderd willen worden voor een vervolginterview.

Respondenten zijn geworven op diverse fysieke vindplaatsen waar kansspelen gespeeld kunnen worden, waaronder vestigingen van Holland Casino, amusementscentra, renbanen, wedkantoren, horecagelegenheden en kraslot-verkooppunten. Tevens is contact gelegd met deelnemers aan kansspelen via hulpverlening, via internetfora en door middel van snowballsampling.[10] Het werven van respondenten heeft op de verschillende speellocaties plaatsgevonden door zowel de onderzoekers als de medewerkers van de speellocaties. Tijdens het veldwerk is geprobeerd een evenredige verdeling van de respondenten te bewerkstelligen naar type speler en soort spel waaraan de respondenten voornamelijk deelnemen. Ook is rekening gehouden met persoonskenmerken, waaronder woongemeente, leeftijd en geslacht.

Met de interviews bij deelnemers aan kansspelen is gedetailleerde informatie verzameld om de aard van kansspelverslaving goed te kunnen beschrijven. Het interview bestond vooral uit gesloten vragen, aangevuld met enkele open vragen. Het afnemen van de vragenlijst heeft gemiddeld 45 minuten per respondent in beslag genomen.

Literatuurstudie

Tevens is door bureau INTRAVAL een literatuurstudie uitgevoerd. Hierin staat de regelgeving en het beleid ten aanzien van kansspelen en kansspelverslaving centraal. Aangezien in de voorgaande meting ook een uitgebreide literatuurstudie heeft plaatsgevonden, is de nadruk gelegd op publicaties die na 2005 zijn verschenen.[11] Er zijn (wetenschappelijke) publicaties over kansspelverslaving, overige relevante documenten en openbare bronnen (onder meer het internet) met betrekking tot ontwikkelingen op het gebied van kansspelen en kansspelverslaving bestudeerd. Hierbij is ook de zogenoemde grijze literatuur (kranten, internet, scripties en dergelijke) meegenomen. Bovendien zijn recente parlementaire publicaties bestudeerd. De studie is gericht op zowel Nederlandse als internationale publicaties. Internationale ervaringen op het gebied van kansspelverslaving geven ook meer zicht op (mogelijke) ontwikkelingen op dit terrein in Nederland.

In de literatuurstudie is onder andere aandacht besteed aan de gemaakte veronderstellingen: waarom zouden bepaalde maatregelen het risico op kansspelverslaving moeten verminderen. Daarnaast is ingegaan op de mogelijke verslavingsaspecten van kansspelen in de verschillende varianten,

[10] Aan de eerste (begin)respondenten die binnen de settings zijn gesproken, is gevraagd of zij ook anderen in een soortgelijke situatie kennen. Daarnaast is de respondent gevraagd locaties te noemen waar andere kansspelers komen.

[11] Alle relevante publicaties die zijn verschenen tot 15 september 2011 zijn bestudeerd.

waarbij vooral ook is gezocht naar de effectiviteit van verschillende preventieve maatregelen.

Interviews sleutelinformanten
Naast de literatuurstudie zijn door bureau INTRAVAL ook experts op het gebied van kansspelen en kansspelverslaving geïnterviewd om zo de ontwikkelingen in de achterliggende gedachten van de preventie van kansspelverslaving te achterhalen. In totaal zijn 30 vertegenwoordigers van verschillende betrokken partijen geïnterviewd. Het gaat hierbij om medewerkers/vertegenwoordigers van de volgende organisaties en instanties: ministerie van Veiligheid en Justitie; ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS); het College van toezicht op de kansspelen; Geestelijke gezondheidszorg Nederland (GGZ); zelfhulporganisaties (stichting Anonieme Gokkers Omgeving Gokkers en nooitmeergokken.nl); Assissa Consultancy; verslavingszorginstellingen (Verslavingszorg Noord Nederland, Tactus en Brijder); Holland Casino (afdeling Security and Risc Control); de VAN Speelautomaten Branche-organisatie (branche-organisatie voor producenten, groothandelaren en exploitanten van speelautomaten in Nederland); Verispect (inspectiebedrijf dat namens de rijksoverheid toezicht houdt op de naleving van de IJkwet, de Wet op de kansspelen en de Waarborgwet); de gemeenten Enschede, Eindhoven en Nijmegen; eigenaren/directeuren van amusementscentra, renbanen, drafcentra, wedkantoren en kraslotverkooppunten. De gesprekken hebben face-to-face plaatsgevonden.

Met de sleutelinformanten is niet alleen ingegaan op het huidige (preventie)beleid van kansspelen en kansspelverslaving, maar ook op ontwikkelingen/veranderingen hierin tussen 2005 en 2011, de sterke en zwakke punten van het beleid en de mogelijke verbeteringen die in het beleid zijn aan te brengen. Door de literatuurstudie en de interviews is meer inzicht verkregen in de werking van het preventiebeleid, maar ook in mogelijke beperkingen hiervan.

Begeleidingscommissie
Voor de begeleiding van het onderzoek is door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie een begeleidingscommissie samengesteld. Deze begeleidingscommissie is gedurende de looptijd van het onderzoek meerdere malen bijeengekomen om de voortgang van het onderzoek en de conceptversie van het rapport met de onderzoekers te bespreken. Daarnaast hebben de onderzoekers, ook buiten deze bijeenkomsten, de leden van de begeleidingscommissie verschillende keren telefonisch of via e-mail geconsulteerd.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 en 3 wordt gerapporteerd over de omvang van kansspelverslaving in Nederland. Hierbij worden de resultaten besproken uit de bevolkingsenquête onder ruim 6.000 inwoners van Nederland van 16 jaar en ouder. Naast de prevalentie van kansspelverslaving wordt ook ingegaan op de omvang van deelname aan kansspelen in Nederland. Tevens worden de risico's per kansspel en speellocatie besproken. Hoofdstuk 4 beschrijft de aard van kansspelverslaving, gebaseerd op de ruim 500 interviews die zijn afgenomen onder kansspelers in en op verschillende speellocaties in Nederland. In dit hoofdstuk worden de kenmerken beschreven van twee typen spelers: risicovolle spelers en recreatieve spelers. Hoofdstuk 5 bespreekt de resultaten van het onderdeel kansspel- en preventiebeleid. Hiervoor is een uitgebreide literatuurstudie verricht, terwijl ook is gesproken met verschillende sleutelinformanten. Tot slot worden in het laatste hoofdstuk de conclusies gepresenteerd.

2. AANTALLEN SPELERS[1,2]

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de prevalentiecijfers. Deze cijfers zijn gebaseerd op de bevolkingsenquête. In 2011 zijn in totaal 6.077 vragenlijsten afgenomen onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder. In 2005 hebben 5.460 respondenten deelgenomen aan de bevolkingsenquête. De respondenten zijn vragen voorgelegd over verschillende soorten kansspelen waaraan ze mogelijk hebben deelgenomen. Tevens is gevraagd wanneer ze voor het laatst aan het desbetreffende kansspel hebben deelgenomen en de frequentie ervan. De vragen die in 2011 in de vragenlijst zijn opgenomen zijn vrijwel gelijk aan die in de lijst die in 2005 is gebruikt. Hierdoor kunnen vergelijkingen tussen beide jaren worden gemaakt. Verschillen tussen beide metingen zijn steeds getoetst op significantie.[3] Alleen de statistisch significante verschillen worden in de tekst vermeld. Voor een goede afspiegeling van de Nederlandse bevolking is gebruik gemaakt van wegingsfactoren. Er is gewogen op basis van geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en etniciteit. In dit hoofdstuk worden de gewogen percentages en aantallen weergegeven.

Aan de respondenten is onder meer gevraagd of zij ooit hebben deelgenomen aan een kansspel en wanneer dit was. In de eerste paragraaf komt het percentage spelers dat ooit heeft gegokt aan bod. Daarnaast wordt in deze paragraaf een onderscheid gemaakt tussen spelers die langer dan een jaar geleden hebben deelgenomen aan een kansspel en recente spelers (spelers die in ieder geval het afgelopen jaar hebben gegokt).

Vervolgens worden in de tweede paragraaf de respondenten ingedeeld naar type speler op basis van de SOGS-score. De SOGS-score geeft de mate van mogelijke kansspelverslaving weer. Op 20 items hebben respondenten kunnen aangeven of een item ooit op hen van toepassing is geweest. De score van deze items wordt de lifetime SOGS-score genoemd. Naast de lifetime

[1] In dit hoofdstuk worden de gewogen aantallen en percentages weergegeven (zie hoofdstuk 1 en bijlage 1).

[2] Met behulp van de datasets van de vorige meting en bij navragen bij de uitvoerder van de vorige meting is het niet gelukt om alle percentages te reproduceren die in het rapport van de vorige meting zijn weergegeven. We moeten derhalve uitgaan van de percentages die met behulp van de ontvangen datasets zijn te produceren. De percentages in dit hoofdstuk wijken dan ook soms wat af van de percentages zoals genoemd in het rapport over de vorige meting. Meestal gaat dit om tienden van percentages, terwijl het in sommige gevallen enkele hele percentages betreft.

[3] Indien de gevonden verschillen statistich significant zijn betekent dit dat de verschillen berusten op werkelijke verschillen en niet op toevallige (steekproef)fluctuaties.

SOGS-score is een laatste jaar SOGS-score berekend. Wanneer een item ooit van toepassing is geweest, is aan de respondent gevraagd wanneer dit voor het laatst was. De laatste jaar SOGS-score bestaat uit het aantal items dat het afgelopen jaar op respondenten van toepassing was. In dit rapport wordt alleen gebruik gemaakt van de laatste jaar SOGS-score, aangezien aan de hand hiervan het beste kan worden nagegaan in hoeverre er sprake is van verandering tussen beide jaren. Op basis van deze laatste jaar SOGS-score wordt een drietal categorieën spelers onderscheiden: de recreatieve speler (SOGS-score van 0, 1 of 2); de risicospeler (SOGS-score van 3 of 4); en de probleemspeler (SOGS-score van 5 of hoger). In paragraaf twee worden tevens schattingen gemaakt van de aantallen recente recreatieve, risico- en probleemspelers in Nederland.

Tot slot dient te worden opgemerkt dat door een andere, correcte berekening van de SOGS de verdeling naar categorieën spelers uit de vorige meting enigszins is veranderd ten opzichte van het rapport over de vorige meting. Dit leidt tevens tot gewijzigde omvangschattingen van de verschillende categorieën spelers in Nederland in 2005. In de methodologische verantwoording in bijlage 1 wordt uitgebreider op deze wijzigingen ingegaan.

2.1 Ooit en recente deelname

Figuur 2.1 laat het percentage respondenten zien dat ooit heeft deelgenomen aan minstens één van de volgende kansspelen: loterijen; krasloten; kansspelautomaten; casinospelen; wedden op paarden; kaarten of dobbelen; bingo; sportpoules; illegale kansspelen; kansspelen via internet; en/of andere kansspelen.[4] In 2011 heeft 81,8% van de respondenten ooit deelgenomen aan een kansspel, hetgeen lager is dan het percentage van 87,1% in 2005 (figuur 2.1). Dit betekent dat er minder nieuwe aanwas is in 2011. Deze vermindering in nieuwe aanwas kan gedeeltelijk worden verklaard door de lagere instroom jonge kansspelspelers. In 2011 heeft 62,4% van de respondenten in de leeftijdscategorie 16 tot en met 21 jaar ooit een kansspel gespeeld. In 2005 gaf 71,9% van deze leeftijdsgroep dit aan. Wanneer poker als kansspel wordt meegenomen dan is de nieuwe aanwas in 2011 niet meer significant kleiner (68,9%). Jonge kansspelspelers hebben van alle soorten kansspelen in 2011 dan ook het vaakst ooit deelgenomen aan poker.

[4] Poker in een casino of op een andere locatie is hierbij buiten beschouwing gelaten, aangezien hier in 2005 niet naar is gevraagd. Wanneer deze items worden meegenomen in de analyse geeft 82,8% aan ooit te hebben gegokt en zegt 17,2% nog nooit te hebben gegokt. Er zijn met andere woorden respondenten die alleen maar pokeren.

Figuur 2.1 Respondenten die ooit hebben deelgenomen aan een kansspel in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002), in %

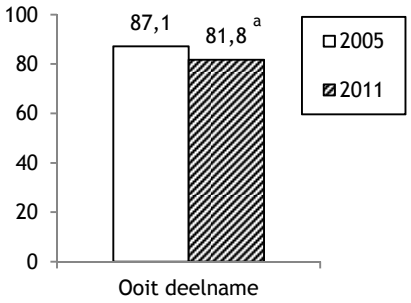

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Vervolgens is een onderscheid gemaakt naar respondenten die nooit aan een kansspel hebben deelgenomen, respondenten die dat langer dan een jaar geleden voor het laatst hebben gedaan en respondenten die recent (het afgelopen jaar) hebben deelgenomen aan een kansspel.[5]

Figuur 2.2 Respondenten die nooit, langer dan een jaar geleden voor het laatst of recent* hebben deelgenomen aan een kansspel in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.001), in %**

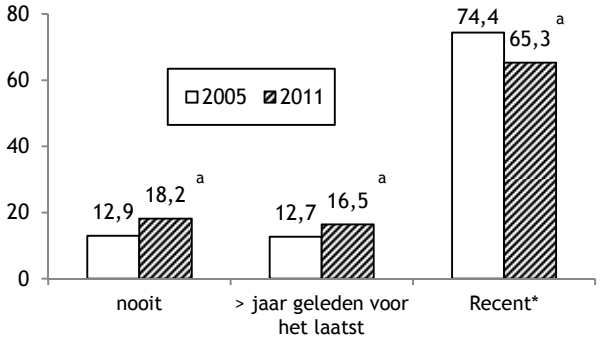

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar. ** Kaarten of dobbelen, bingo, sportpoules en/of andere kansspelen zijn alleen meegenomen in de analyses met betrekking tot het laatste jaar. Bij deze kansspelen is namelijk alleen gevraagd naar deelname in de afgelopen twaalf maanden.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

[5] Poker in een casino of op een andere locatie is hierbij buiten beschouwing gelaten, aangezien hier in 2005 niet naar is gevraagd. Wanneer deze items worden meegenomen in de analyse heeft 17,2% nog nooit gegokt, 16,6 heeft langer dan een jaar geleden voor het laatst gegokt en 66,2% is dan een recente speler.

Het percentage respondenten dat alleen langer dan een jaar geleden een kansspel heeft gespeeld is in 2011 hoger dan in 2005: 16,5% in 2011 versus 12,7% in 2005 (figuur 2.2). In 2011 heeft 65,3% van de respondenten recent (het afgelopen jaar) deelgenomen aan een kansspel. Dit percentage is lager ten opzichte van 2005. Toen had 74,4% van de respondenten het afgelopen jaar een kansspel gespeeld. Dit betekent dat het percentage recente spelers in 2011 lager is dan in 2005. Naar schatting is het aantal recente spelers in Nederland in 2011 ruim 8,8 miljoen en was dit in 2005 9,7 miljoen.

2.2 Deelname naar type speler

In deze paragraaf worden alle respondenten ingedeeld naar type speler op basis van de SOGS-score. De SOGS-score geeft de mate van mogelijke kansspelverslaving weer en wordt bepaald aan de hand van 20 items. Een tweetal scores kan bij de SOGS-score worden onderscheiden: een lifetime SOGS-score en een laatste jaar SOGS-score. De lifetime SOGS-score geeft de score weer van de items die *ooit* op de respondent van toepassing zijn geweest. Dit betekent dat de lifetime SOGS-score geen momentopname is en dat items op verschillende momenten in iemands leven van toepassing kunnen zijn geweest. De kans op fout positieven (respondenten die op basis van hun situatie in het verleden een SOGS-score hebben van vijf of hoger, maar die gezien hun huidige situatie ten onrechte als probleemspeler worden bestempeld) is hierbij dan ook hoger dan bij de laatste jaar SOGS-score. Om die reden gaat de voorkeur uit naar het categoriseren van de spelers op basis van de laatste jaar SOGS-score. Daarnaast kan alleen aan de hand van de laatste jaar SOGS worden gekeken naar veranderingen.

Op basis van de laatste jaar SOGS-score zijn de recente spelers ingedeeld naar type speler: de recreatieve speler (SOGS-score van 0, 1 of 2); de risicospeler (SOGS-score van 3 of 4); en de probleemspeler (SOGS-score van 5 of hoger). Naast deze drie typen spelers bestaat er een categorie die niet recent (het afgelopen jaar) heeft deelgenomen aan een kansspel. De niet-recente spelers bestaan uit een groep respondenten die helemaal niet gokken (de niet-spelers) en respondenten die langer dan een jaar geleden voor het laatst hebben deelgenomen aan een kansspel. Figuur 2.3 geeft een overzicht van de percentages respondenten naar type speler. Op basis van deze percentages zijn in de volgende alinea's omvangschattingen berekend.

Figuur 2.3 Respondenten naar typen spelers (op basis van laatste jaar SOGS-score) en niet-recente* spelers in 2005 (N=5.460) en 2011(N=6.002), in %

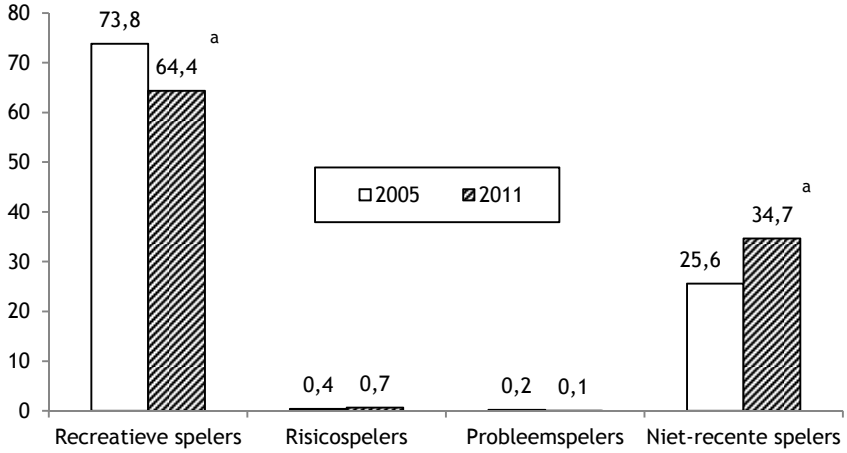

* Niet-recent: niet gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Omvangschattingen

Voor het schatten van de omvang van kansspelproblematiek in Nederland wordt gebruik gemaakt van omvangschattingen per type speler. Met deze omvangschattingen wordt het aantal recente recreatieve, risico- en probleemspelers in Nederland in kaart gebracht.

Recreatieve spelers

Van alle respondenten is in 2011 64,43% een recreatieve speler (figuur 2.4).

Figuur 2.4 Recente* recreatieve spelers in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002)**, in %

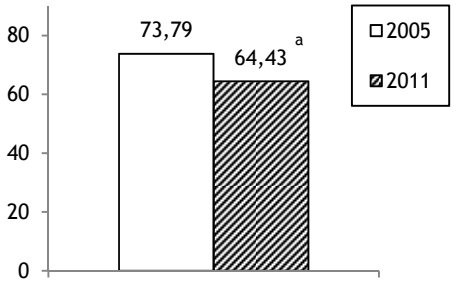

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Percentage betrouwbaarheidsmarges: 2005: ± 1,17; 2011: ± 1,21.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Dit percentage is vergeleken met 2005 afgenomen. In 2005 was 73,79% van alle respondenten een recreatieve speler.

Nederland telt op 1 januari 2011 13.554.267 inwoners van 16 jaar en ouder.[6] Gegeneraliseerd naar de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder zijn er in 2011 naar schatting 8.700.000 recreatieve spelers in Nederland (figuur 2.5). Met de betrouwbaarheidsmarges in acht genomen ligt de schatting van het aantal recreatieve spelers in 2011 tussen 8.500.000 (onderkant van de rechter staaf in figuur 2.5) en 8.900.000 (bovenkant van de rechter staaf in figuur 2.5). Vergeleken met de meting in 2005 is er sprake van een daling in het geschatte aantal recente recreatieve spelers. Destijds waren er naar schatting 9.625.000 recente recreatieve spelers (dat aantal lag tussen 9.470.000 (onderkant van de linker staaf in figuur 2.5) en 9.780.000 (bovenkant van de linker staaf in figuur 2.5).

Figuur 2.5 Omvangschattingen recente* recreatieve spelers in 2005 en 2011, in personen**

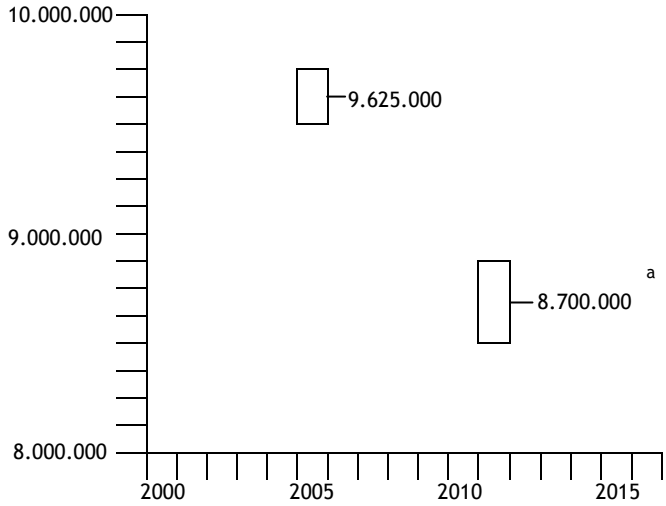

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** De beide staven geven de betrouwbaarheidsmarges van de omvangschattingen in beide jaren. De puntschatting is in het midden van elke staaf weergegeven.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Risicospelers

Het percentage recente risicospelers van de Nederlandse bevolking ligt in 2011 op 0,68% (figuur 2.6). In 2005 bedroeg dit percentage 0,42%, waarbij er geen sprake is van een significant verschil.

[6] Dit inwonersaantal is afkomstig van het CBS. Tijdens de meting van 2005 is uitgegaan van 13.047.018 inwoners van 16 jaar en ouder.

Figuur 2.6 Recente* risicospelers in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002)**, in %

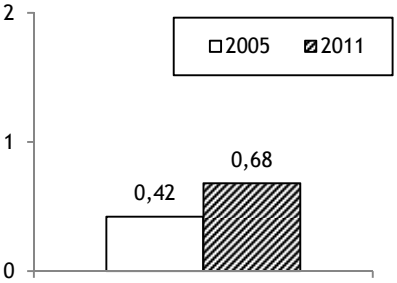

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Percentage betrouwbaarheidsmarges: 2005: ± 0,17; 2011: ± 0,21.

In 2011 telt Nederland naar schatting 92.000 risicospelers (figuur 2.7). Met de betrouwbaarheidsintervallen in acht genomen ligt het aantal tussen 63.500 (onderkant van de rechter staaf in figuur 2.7) en 120.500 (bovenkant van de rechter staaf in figuur 2.7).

Figuur 2.7 Omvangschattingen recente* risicospelers in 2005 en 2011, in personen**

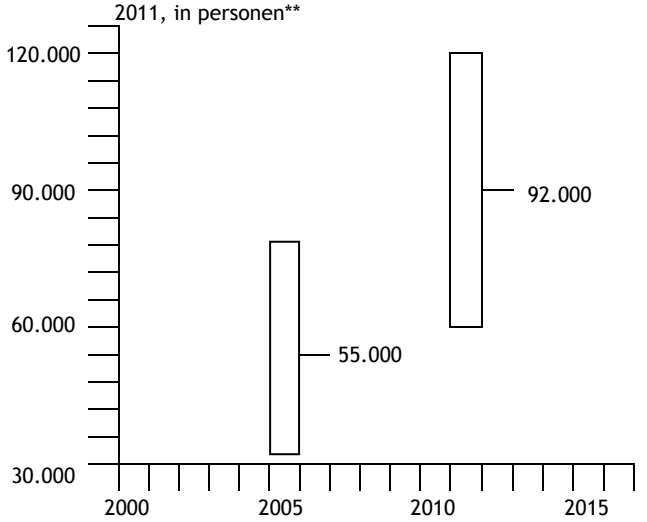

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** De beide staven geven de betrouwbaarheidsmarges van de omvangschattingen in beide jaren. De puntschatting is in het midden van elke staaf weergegeven.

De schatting van het aantal recente risicospelers in 2011 wijkt daarmee niet statistisch significant af van het geschatte aantal van 55.000 in 2005, aangezien het betrouwbaarheidsinterval in 2005 van 33.000 (onderkant van de linker staaf in figuur 2.7) tot 77.000 (bovenkant van de linker staaf in figuur 2.7) overlapt met dat van 2011.[7]

Probleemspelers

Het percentage respondenten dat recent (op basis van de laatste jaar SOGS-score) probleemspeler is, bedraagt in 2011 0,15% (figuur 2.8). Ten opzichte van 2005 (0,22%) is het percentage recente probleemspelers nagenoeg gelijk gebleven en er is geen sprake van een statistisch significant verschil.

Figuur 2.8 Recente* probleemspelers in 2005 (N= 5.460) en 2011 (N=6.002)**, in %

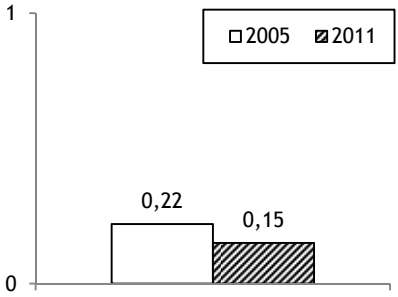

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Percentage betrouwbaarheidsmarges: 2005: ± 0,12; 2011: ± 0,10.

Gegeneraliseerd naar de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder zijn er in 2011 naar schatting rond de 20.300 recente probleemspelers in Nederland (figuur 2.9). Dit aantal ligt in 2011 tussen 6.700 (onderkant van de rechter staaf in figuur 2.9) en 33.900 (bovenkant van de rechter staaf in figuur 2.9).

[7] Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is aangegeven is een herberekening van de laatste jaar SOGS uitgevoerd waardoor het percentage en de omvangschatting van de recente risicospelers afwijkt van de rapportage van de vorige meting. In de rapportage over de vorige meting werd gesproken over een omvangschatting van 76.000 recente risicospelers in 2005, terwijl die in dit rapport is bijgesteld naar 55.000.

In 2005 waren er ongeveer 28.700 recente probleemspelers, liggend tussen 13.000 (onderkant van de linker staaf in figuur 2.9) en 44.400 (onderkant van de linker staaf in figuur 2.9).[8]

Figuur 2.9 Omvangschattingen recente* probleemspelers in 2005 en 2011, in personen**

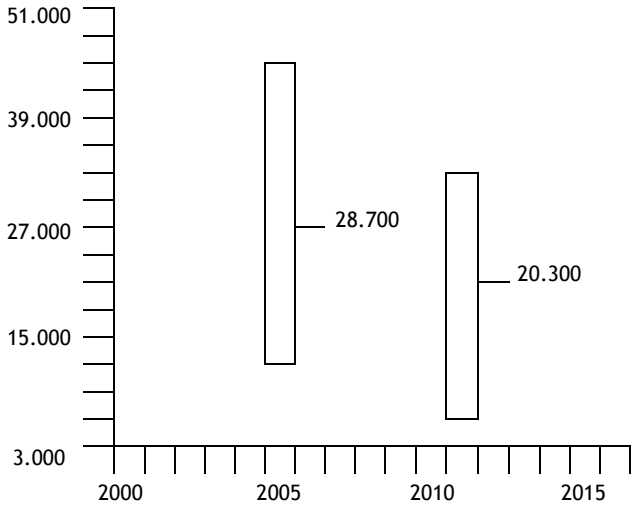

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** De beide staven geven de betrouwbaarheidsmarges van de omvangschattingen in beide jaren. De puntschatting is in het midden van elke staaf weergegeven.

Hoewel er op het eerste gezicht gedacht kan worden aan een daling van het geschatte aantal recente probleemspelers (van ruim 8.000), kan er echter niet worden gesproken van een statistisch significante daling. Er is pas sprake van een statistisch significant verschil als de betrouwbaarheidsintervallen elkaar *niet* overlappen. In figuur 2.9 is duidelijk te zien dat de betrouwbaarheidsintervallen van de probleemspelers in 2011 en 2005 elkaar *wel* overlappen, waardoor er dus geen sprake is van een significante afname. Er kan niet worden uitgesloten dat het verschil in het aantal probleemspelers in 2011 en 2005 is toe te schrijven aan toevallige (steekproef)fluctuaties.[9]

[8] Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is aangegeven is een herberekening van de laatste jaar SOGS uitgevoerd waardoor het percentage en de omvangschatting van de recente probleemspelers afwijkt van de rapportage van de vorige meting. In de rapportage over de vorige meting werd gesproken over een omvangschatting van 40.000 recente probleemspelers in 2005, terwijl die in dit rapport is bijgesteld naar 28.700.

[9] Daarnaast kan worden opgemerkt dat eveneens niet met zekerheid is te zeggen dat er geen sprake is van een stijging in het aantal probleemspelers.

Vergelijking met andere omvangschattingen
De afgelopen jaren zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd waarbij door middel van omvangschattingen het aantal probleemspelers in Nederland is bepaald. De meest recente omgangschatting van het aantal probleemspelers in Nederland dateert van het IVO uit 2010. Dit landelijke onderzoek schat het aantal problematische spelers in Nederland in 2010 op 32.000 (Schrijvers e.a. 2010). Deze spelers zijn echter op basis van de Canadian Problem Gambling Index (CPGI) en de Problem Gambling Severity Index (PGSI) ingedeeld en niet op basis van de SOGS.[10]

Onderzoek onder de subpopulatie bezoekers van amusementscentra wijst uit dat percentage probleemspelers onder bezoekers van amusementscentra is gestegen van 11% in 2000 naar 23% in 2004 (De Bruin e.a. 2006b). Het totale aantal bezoekers is echter in diezelfde periode gedaald. Uit onderzoek onder bezoekers van het Holland Casino in 2001 blijkt dat 5,8% van de respondenten een score van vijf of hoger heeft op de SOGS en dus kan worden gecategoriseerd als probleemspeler (De Bruin e.a. 2001). Na enkele correcties te hebben uitgevoerd komt men in het onderzoek op een schatting van 24.000 probleemspelers onder de bezoekers van Holland Casino.

Bij een onderzoek naar deelname aan kansspelen en gokverslaving in Amsterdam en de provincie Noord-Holland is gebruik gemaakt van de SOGS (Koeter e.a. 1996). Daar is echter gebruik gemaakt van een andere populatie (12 tot en met 35 jaar en alleen in de provincie Noord-Holland), waardoor dit onderzoek eveneens niet goed vergelijkbaar is met die uit 2005 en 2011. In het onderzoek is wel een schatting gemaakt van het aantal kansspelverslaafden in Nederland; deze schatting bedroeg 50.000 tot 65.000.
Bij bovenstaande onderzoeken is gebruik gemaakt van ofwel een andere methode om probleemspelers te categoriseren dan de SOGS ofwel is het percentage probleemspelers in Nederland bepaald op basis van subpopulaties. Om die reden zijn deze onderzoeken niet goed vergelijkbaar met de cijfers uit 2011 en 2005. Uit een vergelijking tussen genoemde onderzoeken en het huidige onderzoek lijkt wel naar voren te komen dat er in Nederland een dalende trend is in het aantal probleemspelers.

Verondersteld kan worden dat hoe minder mensen deelnemen aan kansspelen, hoe kleiner het aantal problematische spelers zal zijn. Uit de

[10] De CPGI bevat: vragen over de locatie, frequentie, duur en uitgaven per gokactiviteit in de afgelopen 12 maanden; vragen om problematisch gokgedrag in kaart te brengen; items over de negatieve gevolgen van het gokken; en vragen over factoren die samenhangen met problematisch gokken. De PGSI is een onderdeel van de CPGI en is bedoeld om de ernst van gokproblemen vast te stellen in vier categorieën: niet-problematisch gokker; laag risico gokker; gematigd risico gokker; en problematisch gokker.

eerste paragraaf van dit hoofdstuk bleek al dat in 2011 minder mensen ooit aan een kansspel hebben deelgenomen dan in 2005. Wanneer deze ontwikkeling zich voortzet zal het aantal probleemspelers niet toenemen, maar eerder afnemen. Aan de andere kant wordt door verschillende sleutelinformanten aangegeven dat een eventuele legalisering van kansspelen via internet ook tot een toename van het aantal spelers zal leiden. Gecombineerd met een Britse studie naar de prevalentie van gokken (Wardle e.a. 2011) waaruit blijkt dat naast het aantal recente spelers in 2010 ook het percentage probleemspelers is gestegen, kan een toename van spelers via internet derhalve ook leiden tot een toename van probleemspelers.

2.3 Resumé

In 2011 heeft 81,8% van de Nederlanders ooit wel eens deelgenomen aan een kansspel, significant minder dan de 87,1% in 2005. Van de Nederlanders die wel eens hebben deelgenomen aan een kansspel heeft in 2011 79,8% dat het afgelopen jaar gedaan. In 2005 lag het percentage recente spelers hoger, namelijk op 85,5%. Deze afname kan mogelijk worden verklaard door de lage instroom van nieuwe, jonge kansspelspelers. Van de leeftijdscategorie 16 tot en met 21 jaar geeft in 2011 60,7% aan ooit een kansspel te hebben gespeeld. Vergeleken met 2005 ligt dit percentage lager, toen gaf 71,9% van deze leeftijdsgroep aan wel eens een kansspel te hebben gespeeld. Wanneer in 2011 ook de pokerspelers worden meegenomen dan verdwijnt echter het verschil bij nieuwe aanwas. De jonge kansspelspelers hebben van alle soorten kansspelen in 2011 dan ook het vaakst ooit deelgenomen aan poker. Er lijkt dus sprake te zijn van een verschuiving naar poker, althans onder jongeren.

Voor zover bekend is er tot op heden geen onderzoek gedaan naar de redenen waarom men minder vaak aan kansspelen deelneemt. Zoals verderop zal blijken lijkt het er op dat de kansspelenbranche dezelfde ontwikkelingen doormaakt als andere branches voor vrijetijdsbesteding. Sinds de invoering van de euro en het rookverbod is bijvoorbeeld landelijk een terugloop te zien in het horeca- en bioscoopbezoek. Daarnaast kan de afname in deelname aan kansspelen mogelijk worden verklaard door de financiële crisis, waardoor burgers minder geld hebben te besteden en mogelijk minder snel deelnemen aan een kansspel.

In lijn met het voorgaande is ook het aantal recreatieve spelers in Nederland afgenomen. Het aantal recreatieve spelers in Nederland wordt in 2011 geschat op 8,7 miljoen personen. In 2005 lag het aantal recreatieve spelers onder de Nederlandse bevolking met 9,6 miljoen personen hoger.

De aantallen risicospelers en probleemspelers liggen beduidend lager dan het aantal recreatieve spelers. In 2011 wordt het aantal risicospelers in Nederland

geschat op 92.000 personen. In 2005 lag het aantal risicospelers op 55.000. Er is echter geen sprake van een significant verschil tussen beide jaren. Het aantal probleemspelers, ofwel potentiële kansspelverslaafden, onder de Nederlandse bevolking wordt in 2011 geschat op 20.300. In 2005 ging het om 28.700 probleemspelers. Ook het aantal probleemspelers laat in 2011 ten opzichte van 2005 geen statistisch significant verschil zien. De schattingen van 2011 en 2005 en andere omvangschattingen in de afgelopen 15 jaar lijken wel te wijzen op een dalende trend. De eventuele legalisering van kansspelen via internet zal volgens sleutelinformanten leiden tot een toename van het aantal spelers en daarmee het aantal probleemspelers. De huidige dalende trend kan wellicht door nieuwe beleidskeuzes (de legalisering van kansspelen via internet) worden omgekeerd of teniet worden gedaan.

3. AANTALLEN SPELERS NAAR SOORT SPEL[1,2]

In de bevolkingsenquête is onder meer gevraagd aan welk type kansspelen de respondenten zoal hebben deelgenomen. Hierbij zijn de volgende kansspelen onderscheiden: loterijen; krasloten; kansspelautomaten; casinospelen[3]; paardenwedden; en poker. De vragen over poker zijn alleen in de meting van 2011 gesteld. Daarnaast zijn in beide jaren vragen gesteld over het spelen van kansspelen via internet en het deelnemen aan illegale kansspelen. Aangezien het hier om verschillende soorten spelen gaat c.q. kan gaan, is er voor gekozen om deze apart te bespreken en niet als soort spel mee te nemen. Wel worden respondenten die bijvoorbeeld hebben aangegeven poker te spelen via internet meegenomen bij de prevalentie van poker. Dit geldt ook voor ander kansspelen die via internet en/of illegaal kunnen worden gespeeld.

Evenals in hoofdstuk 2 worden ook in dit hoofdstuk de gewogen aantallen en percentages vermeld om zo een goede afspiegeling te geven van de Nederlandse bevolking. Er is gewogen op basis van geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en etniciteit. In dit hoofdstuk wordt alleen gesproken van verschillen indien dit verschil statistisch significant is.

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt ingegaan op deelname naar soort spel, terwijl in de tweede paragraaf de achtergrondkenmerken van de spelers per type kansspel aan de orde komen. Vervolgens wordt in de paragrafen 3 en 4 aandacht besteed aan respectievelijk het aantal verschillende kansspelen waaraan men deelneemt en de aantrekkelijkheid van de kansspelen. In paragraaf 5 is het verslavingspotentieel per kansspel berekend. Het verslavingspotentieel bestaat uit het percentage recente probleemspelers dat aan het desbetreffende kansspel heeft deelgenomen. De probleemspelers zijn bepaald aan de hand van de laatste jaar SOGS-score en

[1] In dit hoofdstuk worden de gewogen aantallen en percentages weergegeven (zie hoofdstuk 1 en bijlage 1).

[2] Met behulp van de datasets van de vorige meting en bij navragen bij de uitvoerder van de vorige meting is het niet gelukt om alle percentages te reproduceren die in het rapport van de vorige meting zijn weergegeven. We moeten derhalve uitgaan van de percentages die met behulp van de ontvangen datasets zijn te produceren. De percentages in dit hoofdstuk wijken dan ook soms wat af van de percentages zoals genoemd in het vorige rapport. Meestal gaat dit om tienden van percentages, terwijl het in sommige gevallen enkele hele percentages betreft.

[3] Hiermee worden uitsluitend tafelspelen met een croupier bedoeld zoals roulette en blackjack. Het spelen op kansspelautomaten in het casino wordt hiermee niet bedoeld.

hebben een SOGS-score van 5 of hoger.[4] Tevens is nagegaan of er bepaalde typen speellocaties bestaan waarbij de kans op gokverslaving groter is dan bij andere speellocaties. Het verslavingspotentieel per speellocatie komt in paragraaf 6 aan bod. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een resumé.

3.1 Deelname naar soort kansspel

Zowel in 2011 als in 2005 blijkt het percentage spelers dat ooit heeft deelgenomen aan een loterij het hoogst. In 2011 gaat het om 71,9% van de respondenten, in 2005 lag dit met 76,0% nog hoger (figuur 3.1).

Figuur 3.1 Respondenten die ooit hebben deelgenomen aan de verschillende kansspelen in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002), in %

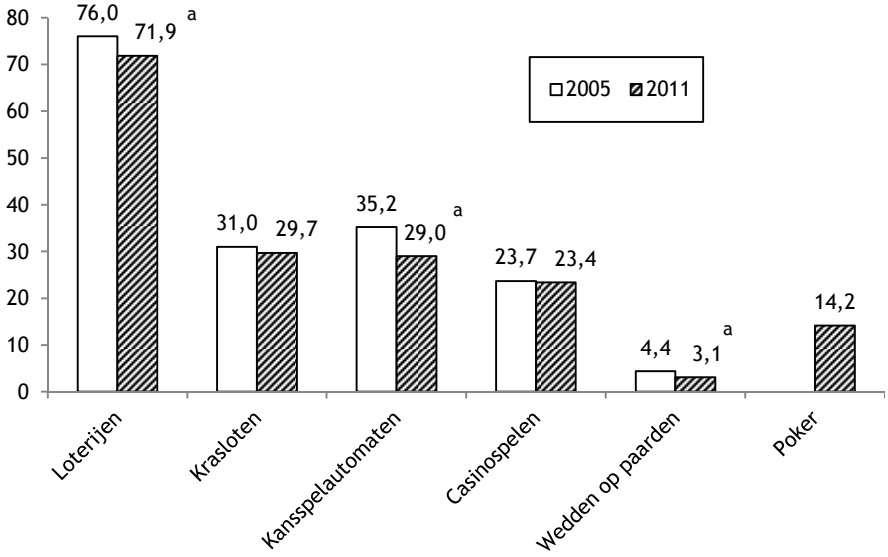

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Daarnaast heeft in beide jaren ongeveer 30% (29,7% in 2011; 31,0% in 2005) wel eens een kraslot gekocht, terwijl het percentage dat wel eens op een kansspelautomaat heeft gespeeld is gedaald van 35,2% in 2005 naar 29,0% in 2011. Uit nadere analyses van de locatie waar op kansspelautomaten wordt

[4] De SOGS-score geeft de mate van mogelijke kansspelverslaving aan. Bij de afname van de SOGS is aan de respondenten gevraagd of een item ooit op hen van toepassing is geweest en of dit het afgelopen jaar het geval was. De score van de items waarvan de respondenten hebben gezegd dat die het afgelopen jaar op hen van toepassing zijn geweest is de laatste jaar SOGS-score.

gespeeld blijkt dat de spelers van kansspelautomaten minder vaak op andere locaties dan in Holland Casino zijn gaan spelen (69,2% in 2005 tegenover 76,1% in 2011). Tot slot geeft in 2011 14,2% aan wel eens poker te hebben gespeeld, in 2005 zijn geen vragen over het spelen van poker gesteld.

Recent

Uit het vorige hoofdstuk is al gebleken dat het deel van de Nederlandse bevolking dat recent (het afgelopen jaar) heeft deelgenomen aan een kansspel is gedaald (van 74,4% in 2005 naar 65,3% in 2011). Ook bij alle afzonderlijke spelen is er sprake van een daling. Zo heeft in 2011 6,4% het afgelopen jaar op een kansspelautomaat gespeeld, terwijl dit in 2005 nog op 11,8% lag (figuur 3.2).

Figuur 3.2 Respondenten die recent* hebben deelgenomen aan de verschillende kansspelen in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002), in %

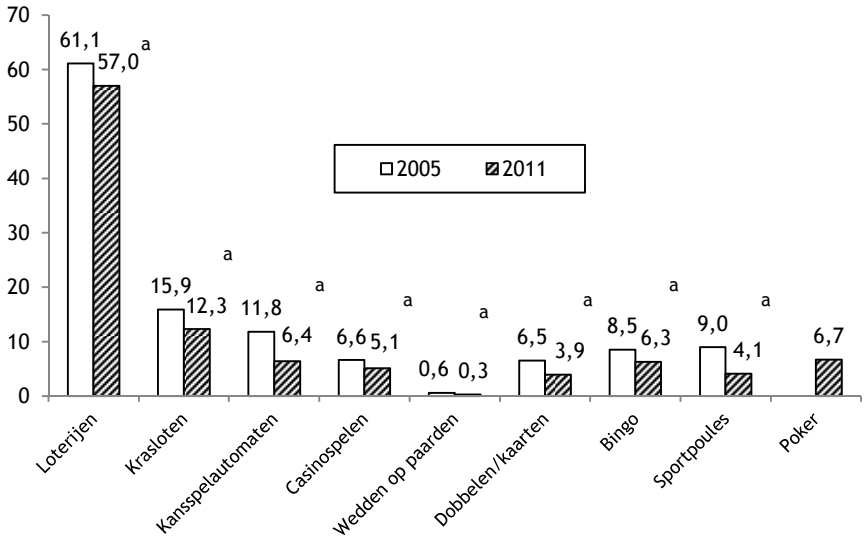

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Het wedden op paarden in het afgelopen jaar is gedaald van 0,6% in 2005 naar 0,3% in 2011. In beide jaren is ook gevraagd of men het afgelopen jaar wel eens heeft gedobbeld/gekaart om geld, aan bingo heeft meegedaan of op sportpoules heeft gewed. Een klein deel van de respondenten heeft in 2011 inderdaad wel eens gedobbeld/gekaart (3,9%), aan bingo (6,3%) of sportpoules deelgenomen (4,1%). In 2005 lagen deze percentages met respectievelijk 6,5%, 8,5% en 9,0% hoger.

Populariteitsvolgorde
In tabel 3.1 zijn de kansspelen in volgorde van populariteit gezet. In beide jaren is de top drie hetzelfde, terwijl sportpoules is gedaald van plaats vier in 2005 naar plaats zes in 2011. Casinospelen en bingo zijn daarentegen beide een plaats gestegen. Voor 2011 is tevens de populariteitsvolgorde inclusief poker weergegeven. Poker komt op plaats drie, waardoor het spelen op kansspelautomaten zakt naar plaats vier en daarmee uit de top drie verdwijnt.

Tabel 3.1 Populariteitsvolgorde kansspelen die men recent* heeft gepeeld, in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.002)

	2005	2011 (exclusief poker)	2011 (inclusief poker)
1	Loterijen	Loterijen	Loterijen
2	Krasloten	Krasloten	Krasloten
3	Kansspelautomaten	Kansspelautomaten	Poker
4	Sportpoules	Bingo	Kansspelautomaten
5	Bingo	Casinospelen	Bingo
6	Casinospelen	Sportpoules	Casinospelen
7	Dobbelen/kaarten	Dobbelen/kaarten	Sportpoules
8	Wedden op paarden	Wedden op paarden	Dobbelen/kaarten
9			Wedden op paarden

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

Kansspelen via internet
Het percentage Nederlanders dat ooit wel eens heeft gegokt via internet is tussen 2005 en 2011 gestegen van 1,4% naar 3,3%. Het percentage dat dit het afgelopen jaar heeft gedaan is eveneens gestegen van 1,0% in 2005 naar 1,9% in 2011. Dit betekent dat het aantal inwoners van Nederland dat in het afgelopen jaar kansspelen via internet heeft gespeeld is gestegen van naar schatting 130.500 in 2005 naar 257.500 in 2011. Overigens is het percentage inwoners van Nederland met een internetaansluiting eveneens gestegen van 83% in 2005 naar 95% in 2011 (www.cbs.nl).

Uit nadere analyses blijkt dat in 2005 niemand aangaf het afgelopen jaar via internet te hebben gepokerd, terwijl dit in 2011 voor bijna de helft (49,1%) van de respondenten, die het afgelopen jaar kansspelen via internet hebben gespeeld, geldt. Ook het spelen van loterijen (van 1,8% in 2005 naar 12,0% in 2011), sportpoules (van 5,4% in 2005 naar 16,2% in 2011) en roulette (van 1,8% in 2005 naar 12,9% in 2011) via internet (in het afgelopen jaar) is toegenomen.

Illegale kansspelen
In 2011 heeft 2,2% van de Nederlandse bevolking ooit wel eens aan een kansspel deelgenomen waarvan men wist dat het illegaal was. In 2005 lag dit met 3,9% iets hoger. Het deel dat dit het afgelopen jaar heeft gedaan is daarentegen gestegen van 20,4% in 2005 naar 37,7% in 2011. Uit nadere analyses komt naar voren dat in 2005 geen van de respondenten die het afgelopen jaar illegale kansspelen hebben gespeeld het afgelopen jaar ook

illegaal poker heeft gespeeld, terwijl dit in 2011 is gestegen naar 44,9%. Bij de overige spelen (loterij, bingo, casinospelen) bestaan geen verschillen tussen beide jaren.

Online gamen
Verondersteld kan worden dat online gamen kan leiden tot het spelen van kansspelen via internet. Voor iemand die games via internet speelt is de stap klein om ook gokspelletjes via internet te gaan spelen. Door het spelen van online games weet men de weg op internet en is het waarschijnlijk eenvoudiger om de toegang tot kansspelen via internet te vinden (onder andere door links op de website van de online game). Om na te gaan of er een verband bestaat tussen internet gokken en online gamen zijn in 2011 enkele vragen over het spelen van games via internet aan de vragenlijst toegevoegd. Het gaat hier in tegenstelling tot bovengenoemde spelen om games waarmee geen geld kan worden verdiend, bijvoorbeeld World of Warcraft. Een klein deel (4,1%) van alle respondenten heeft ooit wel eens een dergelijk spel via internet gespeeld. Hiervan geeft 66,6% aan dit de afgelopen jaar te hebben gedaan. Gemiddeld hebben de respondenten het afgelopen jaar 80 keer een spel via internet gespeeld. De gemiddelde speelduur bedraagt 2,4 uur per spel. Uit nadere analyses blijkt dat 76,5% van de respondenten die het afgelopen jaar games via internet hebben gespeeld het afgelopen jaar ook hebben gegokt via internet. Het merendeel van de onlinegamers doet via internet dus eveneens aan kansspelen. Daarentegen heeft 22,3% van de online gokkers het afgelopen jaar tevens online games gespeeld.

3.2 Achtergrondkenmerken spelers naar soort spel

In deze paragraaf wordt per spel nagegaan wat de achtergrondkenmerken zijn van de spelers. Het gaat hierbij om recente spelers, oftewel respondenten die hebben aangegeven het afgelopen jaar het desbetreffend kansspel te hebben gespeeld. Per soort kansspel wordt nagegaan of er verschillen bestaan tussen 2011 en 2005 wat betreft de volgende achtergrondkenmerken: geslacht; leeftijd; opleiding; en etniciteit.

Loterij
In beide jaren is ongeveer de helft van de recente deelnemers aan loterijen een man en ongeveer 15% allochtoon (figuur 3.3). De gemiddelde leeftijd is toegenomen van 45,4 in 2005 naar 52,9 in 2011. Ook het deel van de spelers dat hoger opgeleid (HBO en WO) is, is tussen beide jaren gestegen: 36,8% in 2011 tegenover 21,6% in 2005.

Figuur 3.3 Achtergrondkenmerken van recente* loterijspelers in 2005 (N=3324-3325) en 2011 (N=3388-3422), in %

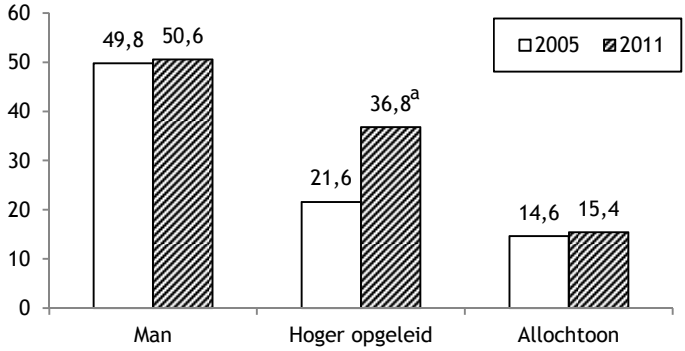

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Krasloten

Evenals bij de loterijen is de gemiddelde leeftijd van de deelnemers aan krasloten gestegen; van 38,6 in 2005 naar 49,2 in 2011. In 2011 is 29,6% van de deelnemers aan krasloten hoger opgeleid, in 2005 lag dit met 15,6% beduidend lager (figuur 3.4).

Figuur 3.4 Achtergrondkenmerken van recente* krasloten-spelers in 2005 (N=845-868) en 2011 (N=731-736), in %

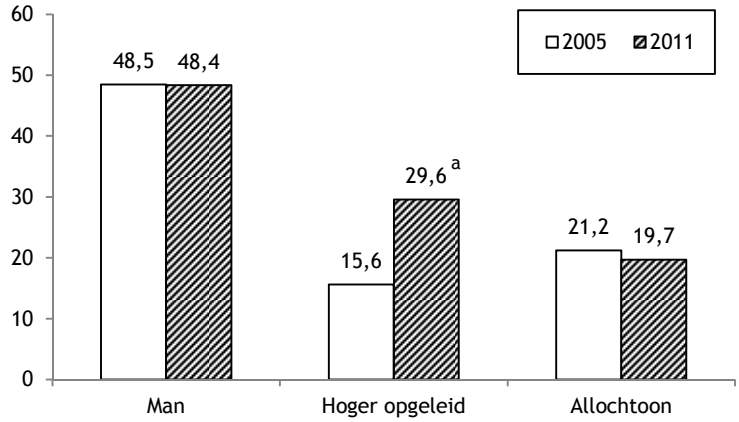

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Kansspelautomaten

In 2011 is 28,3% van de spelers op kansspelautomaten hoger opgeleid, terwijl het in 2005 om 18,6% ging (figuur 3.5). Ook het percentage allochtonen is gestegen van 15,3% in 2005 naar 20,2 in 2011. Het percentage mannen en de

gemiddelde leeftijd (33,3 jaar in 2005; 37,7 jaar in 2011) laten geen significante veranderingen zien tussen beide jaren.

Figuur 3.5 Achtergrondkenmerken recente* kansspelautomaten-spelers in 2005 (N=627-644) en 2011 (N=376-382), in %

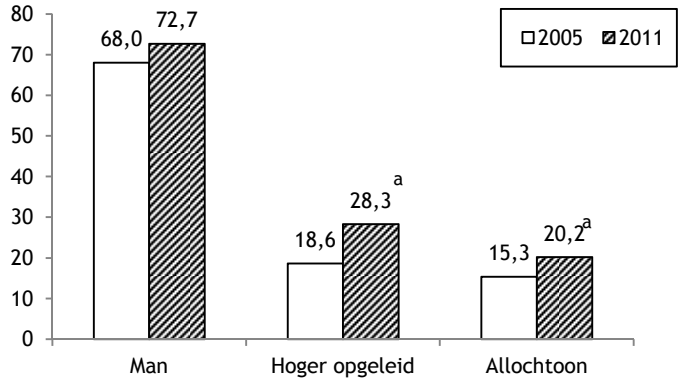

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Casinospelen

De recente spelers van casinospelen (exclusief poker) zijn jonger geworden; de gemiddelde leeftijd is tussen 2005 en 2011 gedaald van 35,9 naar 31,4. Het percentage allochtonen is daarentegen gestegen van 19,0% in 2005 naar 26,0% in 2011 (figuur 3.6). Het percentage mannen en hoger opgeleiden is niet significant veranderd tussen 2005 en 2011.

Figuur 3.6 Achtergrondkenmerken recente* casino-spelenspelers in 2005 (N=361-362) en 2011 (N=307-308), in %

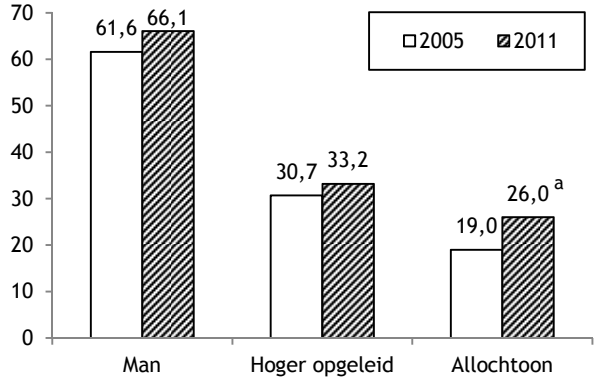

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Paardenwedden[5]
In 2011 is 75% van de respondenten die in het afgelopen jaar op paarden hebben gewed een man, terwijl de gemiddelde leeftijd op 43,0 jaar ligt. Daarnaast is 38% hoger opgeleid en is 31% allochtoon. In 2005 lagen deze percentages op respectievelijk 56%, 21% en 9%, de gemiddelde leeftijd bedroeg toen 42,1 jaar.

Poker
Van de respondenten die het afgelopen jaar poker hebben gespeeld is 79,3% man (figuur 3.7). De gemiddelde leeftijd van de pokerspelers is 30,6 jaar, terwijl 32,4% tot de groep hoger opgeleiden behoort en 21,1% allochtoon is.

Figuur 3.7 Achtergrondkenmerken recente* pokerspelers in 2011 (N=396-399), in %

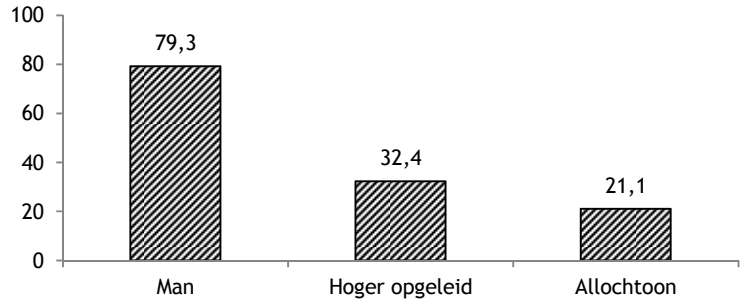

*Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

3.3 Aantal spelen

Over het algemeen staat de deelname aan een kansspel niet op zichzelf. De meeste respondenten die aan een kansspel deelnemen, nemen niet aan één maar aan meerdere kansspelen deel. Van de recente spelers die hebben deelgenomen aan één of meer kansspelen is nagegaan aan hoeveel verschillende soorten kansspelen zij het afgelopen jaar hebben deelgenomen. Hierbij zijn de loterijen buiten beschouwing gelaten, aangezien bijna iedereen daaraan deelneemt.

[5] Door de kleine aantallen (35 en minder) is de kans op significante verschillen klein. Daarnaast is vanwege de kleine aantallen geen figuur opgenomen.

Figuur 3.8 Aantal recent* gespeelde spelen (exclusief loterijen) in 2005 (N=4.063) en 2011 (N=3.917), in %

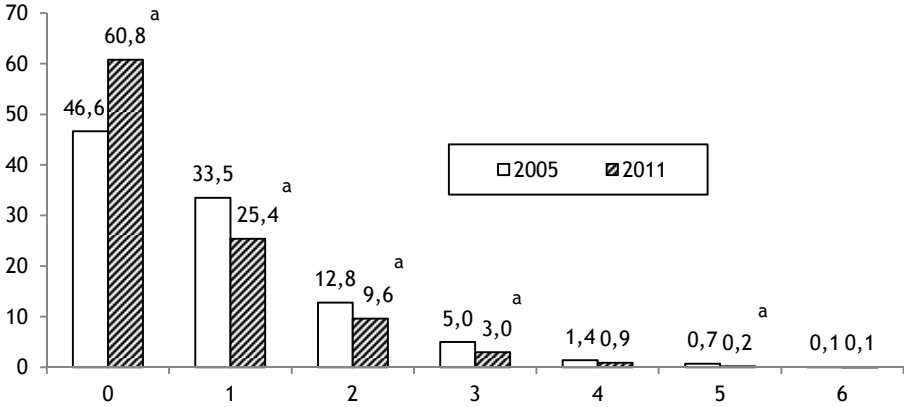

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar. ** Poker in een casino of andere locatie is hierbij buiten beschouwing gelaten aangezien hier in 2005 niet naar is gevraagd.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Daarnaast is de deelname aan loterijen vaak meer een automatisme, men is geabonneerd op een loterij en speelt automatisch elke maand mee zonder hier bewust elke maand voor te kiezen. Bij de overige kansspelen maakt men wel een bewuste keuze om daaraan mee te doen. In figuur 3.8 is het aantal spelen waaraan een respondent het afgelopen jaar heeft deelgenomen weergegeven.

In 2011 heeft 60,8% van de respondenten naast loterijen het afgelopen jaar aan geen enkel ander kansspel meegedaan, in 2005 gold dit nog voor 46,6%. Het spelen van één spel is daarentegen gedaald van 33,5% in 2005 naar 25,4% in 2011. Ook voor het spelen van twee, drie of vijf spelen geldt dat dit percentage is gedaald in 2011 ten opzichte van 2005. Het gemiddeld aantal spelen waaraan men het afgelopen jaar heeft deelgenomen is tevens gedaald; van gemiddeld 1,6 in 2005 naar 1,5 in 2011. Wanneer een onderscheid wordt gemaakt tussen recente recreatieve spelers en recente risicovolle spelers op basis van de laatste jaar SOGS-score, blijkt dat recente recreatieve spelers in 2011 gemiddeld aan 1,4 kansspelen deelnemen en recente risicovolle spelers aan 2,6 kansspelen.[6] In 2005 lagen deze gemiddelden op respectievelijk 1,5

[6] Er kan op basis van de laatste jaar SOGS-score een onderscheid worden gemaakt in twee typen spelers: de recreatieve spelers en de risicovolle spelers (bestaande uit risico- en probleemspelers). De SOGS-score geeft de mate van mogelijke kansspelverslaving aan. Bij de afname van de SOGS is aan de respondenten gevraagd of een item ooit op hen van toepassing is geweest en of dit het afgelopen jaar het geval was. De score van de items waarvan de respondenten hebben gezegd dat die het afgelopen jaar op hen van toepassing zijn geweest is de laatste jaar SOGS-score. De recreatieve spelers hebben een SOGS-score van 0, 1 of 2, de groep risicovolle spelers hebben een SOGS-score van 3 of hoger.

en 2,8. Het gemiddelde aantal kansspelen is alleen bij de recente recreatieve spelers afgenomen (van 1,5 naar 1,4). Er is in 2011 sprake van een verschil in het gemiddelde aantal kansspelen waaraan recreatieve spelers deelnemen en het gemiddelde aantal kansspelen die door risicovolle spelers worden gespeeld. Risicovolle spelers nemen, zoals te verwachten valt, aan meer kansspelen deel dan recreatieve spelers.

Voor 2011 is tevens het aantal spelen waaraan wordt deelgenomen berekend als pokeren wel wordt meegenomen (wel nog steeds exclusief loterijen). Het blijkt dat dan 59,0% van de respondenten het afgelopen jaar niet aan een kansspel heeft deelgenomen, terwijl 24,5% één soort kansspel heeft gespeeld en 10,2% twee soorten (figuur 3.9). Het overige deel (6,5%) van de respondenten heeft in het afgelopen jaar aan drie of meer verschillende soorten kansspelen deelgenomen.

Figuur 3.9 Aantal recent* gespeelde spelen inclusief poker (exclusief loterijen) in 2011 (N=3.915), in %

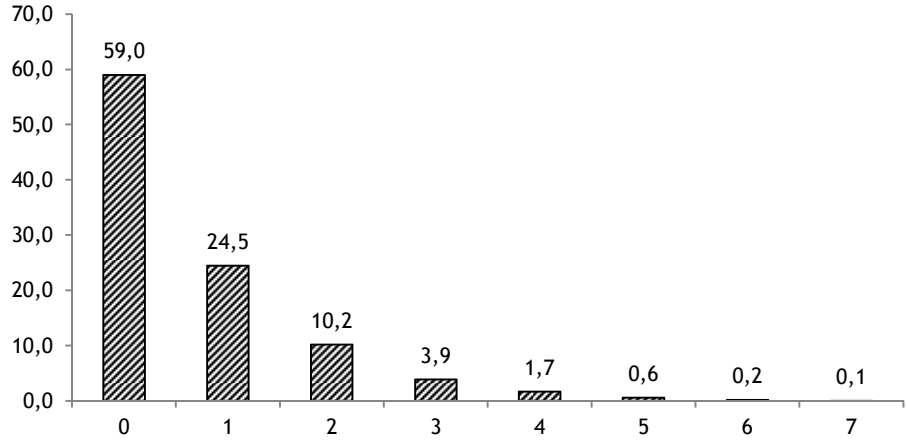

*Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

Long- en short-odds kansspelen

De recente spelers kunnen in drie groepen worden onderverdeeld: een groep die uitsluitend aan loterijen heeft deelgenomen, de zogenoemde long-odds spelers[7] (ten opzichte van de totale populatie gestegen van 34,6% in 2005

[7] Long-odds spelers zijn spelers van kansspelen waar een lange tijd bestaat tussen de inzet en het resultaat. Van de in dit onderzoek meegenomen kansspelen behoort alleen loterijen tot deze categorie.

naar 39,6% in 2011); een groep die uitsluitend aan short-odds kansspelen[8] heeft deelgenomen (gedaald van 13,3% in 2005 naar 8,2% in 2011); en een groep die aan zowel long- als short-odds kansspelen heeft deelgenomen (gedaald van 26,5% in 2005 naar 17,4% in 2011) (figuur 3.10).

Figuur 3.10 Recente* long- en short-odds spelers van de Nederlandse bevolking in 2005 (N=5.460) en 2011 (N=6.001), in %

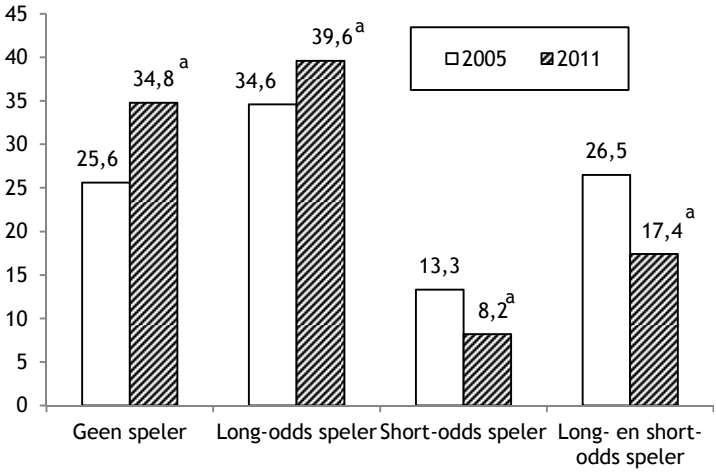

* Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

3.4 Aantrekkelijkheid kansspel

Eén van de indicatoren waaraan de aantrekkelijkheid van spelen is af te meten, is de mate waarin spelers die ooit aan een spel hebben meegedaan, dat ook recent (het afgelopen jaar) hebben gedaan. Dit geeft inzicht in de mate waarin men eenmaal begonnen aan een kansspel er mee door is gegaan. Om hier zicht op te krijgen wordt de zogenoemde *continuation rate* berekend. Een *continuation rate* van 50% wil zeggen dat 50% van de respondenten die een spel ooit heeft gespeeld, dit ook recent heeft gespeeld. Wanneer een bepaald kansspel een hoge *continuation rate* heeft, betekent dit dat mensen die dat spel ooit gespeeld hebben geneigd zijn dat weer te doen. De *continuation rate* zegt overigens niets over de verslavingsgevoeligheid van een spel aangezien de frequentie waarmee iemand deelneemt aan het spel niet wordt meegenomen. Het zegt alleen iets over de aantrekkelijkheid van een spel.

[8] Short-odds kansspelen zijn kansspelen waarbij de tijd tussen de inzet en het resultaat kort is, zoals bijvoorbeeld bij een kansspelautomaat, een kraslot of een casinospel. Ook bingo en het wedden op paarden worden tot de short-odds kansspelen gerekend.

Zowel in 2011 (79,2%) als in 2005 (80,3%) is de *continuation rate* van loterijen het hoogst. (figuur 3.11). Ook de *continuation rate* van krasloten ligt beide jaren redelijk hoog, deze is tussen 2005 en 2011 echter wel gedaald (41,3% in 2011 versus 51,2% in 2005). De *continuation rate* voor poker is met 46,0% eveneens hoog. Voor de overige kansspelen ligt de *continuation rate* laag. Dit betekent dat veel respondenten het betreffende kansspel ooit hebben gedaan, maar het laatste jaar niet meer. Hierbij dient overigens te worden opgemerkt dat de *continuation rate* afhankelijk is van leeftijd; voor ouderen is de kans dat men zowel ooit als het afgelopen jaar aan een bepaald spel heeft deelgenomen groter dan voor jongeren. De gemiddelde leeftijd van de recente deelnemers van loterijen en krasloten ligt beide jaren dan ook hoger dan bij de overige kansspelen.

Figuur 3.11 *Continuation rate* naar soort kansspel in 2005 (n=240-4151) en 2011 (n=188-4.317), in %

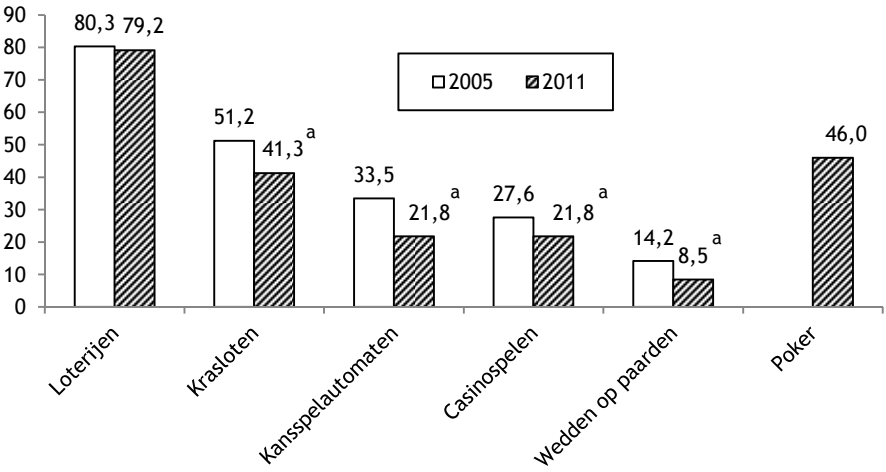

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

3.5 Verslavingspotentieel spel

In deze paragraaf wordt nagegaan of er bepaalde typen kansspelen zijn die meer risico's met zich meebrengen dan andere. Hiervoor is het verslavingspotentieel per kansspel in kaart gebracht. De respondenten is onder meer gevraagd aan welk kansspel zij recent (het afgelopen jaar) het meeste geld hebben uitgegeven en aan welk kansspel ze recent (het afgelopen jaar) de meeste tijd hebben besteed. Bij beide vragen konden de respondenten uit de volgende kansspelen kiezen: loterijen; krasloten; kansspelautomaten; poker; tafelspelen; wedden op paarden; kaarten of dobbelen om geld; bingo; wedden op sportpoules; kansspelen via internet; illegale kansspelen; en

overige kansspelen. Bij kansspelautomaten, casinospelen en poker konden de respondenten tevens een specifieke locatie noemen (bijvoorbeeld een casino of een amusementscentrum). Aan de hand van deze beide vragen is het verslavingspotentieel per kansspel berekend.

Het verslavingspotentieel geeft het risico op gokverslaving aan. Voor het berekenen van het verslavingspotentieel wordt uitgegaan van de groep spelers waarbij de kans op gokverslaving het grootst is: de recente probleemspelers. De recente probleemspelers zijn bepaald aan de hand van de laatste jaar SOGS-score en hebben een SOGS-score van 5 of hoger.[9] De verslavingspotentie van kansspel X is het percentage recente probleemspelers die het afgelopen jaar aan kansspel X hebben deelgenomen en het meeste geld of de meeste tijd aan kansspel X hebben uitgegeven van alle spelers. Op deze manier is in kaart gebracht welke kansspelen de hoogste risico's op gokverslaving met zich meebrengen.

Meeste geld
Uit figuur 3.12 blijkt dat in 2011 het verslavingspotentieel het hoogst is bij het spelen van kansspelautomaten in amusementscentra. Van alle respondenten die het afgelopen jaar op kansspelautomaten in amusementscentra hebben gespeeld is 2,5% een recente probleemspeler die aan dit kansspel het meeste geld heeft besteed.

Het verslavingspotentieel van kansspelautomaten in amusementscentra was ook in 2005 het hoogst van alle kansspelen. In 2005 was 2,0% van alle recente kansspelautomatenspelers in amusementscentra een probleemspeler die het meeste geld daaraan besteedde. Bij de andere kansspelen ligt het verslavingspotentieel beduidend lager. Er lijkt tussen 2005 en 2011 sprake te zijn van een verschuiving van de soorten kansspelen waaraan probleemspelers recent het meeste geld besteden. In 2011 zijn er probleemspelers die recent het meeste geld besteden aan kansspelen via internet, sportpoules, bingo en loterijen, terwijl dit in 2005 door geen één probleemspeler is aangegeven. Daarentegen zijn er in 2005 probleemspelers die recent het meeste geld hebben besteed aan kansspelautomaten in Holland Casino en kansspelautomaten in de hoogdrempelige horeca, terwijl dit in 2011 door geen enkele probleemspeler is genoemd (deze verschillen zijn echter niet significant). Dit betekent overigens niet dat in 2011 geen enkele recente probleemspeler aan deze spelen heeft deelgenomen. Zo geven twee (van de negen) recente probleemspelers aan het afgelopen jaar op kansspelautomaten in Holland Casino te hebben gespeeld, terwijl vier van

[9] De SOGS-score geeft de mate van mogelijke kansspelverslaving aan. Bij de afname van de SOGS is aan de respondenten gevraagd of een item ooit op hen van toepassing is geweest en of dit het afgelopen jaar het geval was. De score van de items waarvan de respondenten hebben gezegd dat die het afgelopen jaar op hen van toepassing zijn geweest is de laatste jaar SOGS-score.

hen op kansspelautomaten in de hoogdrempelige horeca hebben gespeeld. Ze hebben echter niet het meeste geld besteed aan deze kansspelen.

Figuur 3.12 Verslavingspotentieel per kansspel: kansspel waaraan recente* probleemspelers recent** het meeste geld aan hebben besteed in 2005 (n=56-3325) en 2011 (n=81-3420), in %***

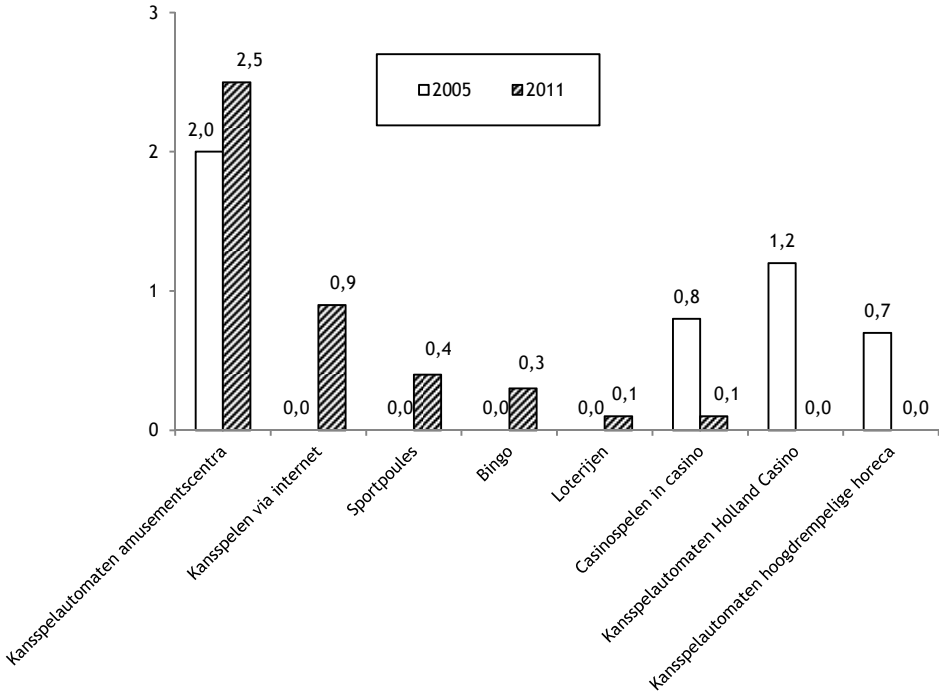

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Recent: besteed in het afgelopen jaar. *** Van de kansspelen die niet in de figuur staan is het verslavingspotentieel in 2011 en 2005 0,0.

Meeste tijd

Wanneer wordt uitgegaan van het recent (het afgelopen jaar) besteden van de meeste tijd aan een kansspel, is in 2011 het verslavingspotentieel van kansspelautomaten in amusementscentra eveneens het hoogst (figuur 3.13). In 2011 ligt het percentage probleemspelers die recent de meeste tijd hebben besteed aan kansspelautomaten in amusementscentra ten opzichte van alle respondenten die recent op kansspelautomaten in amusementscentra hebben gespeeld op 2,5%. In 2005 werd tevens door de meeste probleemspelers recent de meeste tijd besteed aan kansspelautomaten in amusementscentra (3,3%). De illegale kansspelen hebben in 2011 een verslavingspotentieel van 2,0% en komen op de tweede plek van de meest risicovolle kansspelen waaraan de meeste tijd is besteed. Het verslavingspotentieel ligt bij andere kansspelen lager.

Figuur 3.13 Verslavingspotentieel per kansspel waaraan recente* probleemspelers recent** de meeste tijd hebben besteed in 2005 (n=56-3325) en 2011 (n=81-3420), in %***

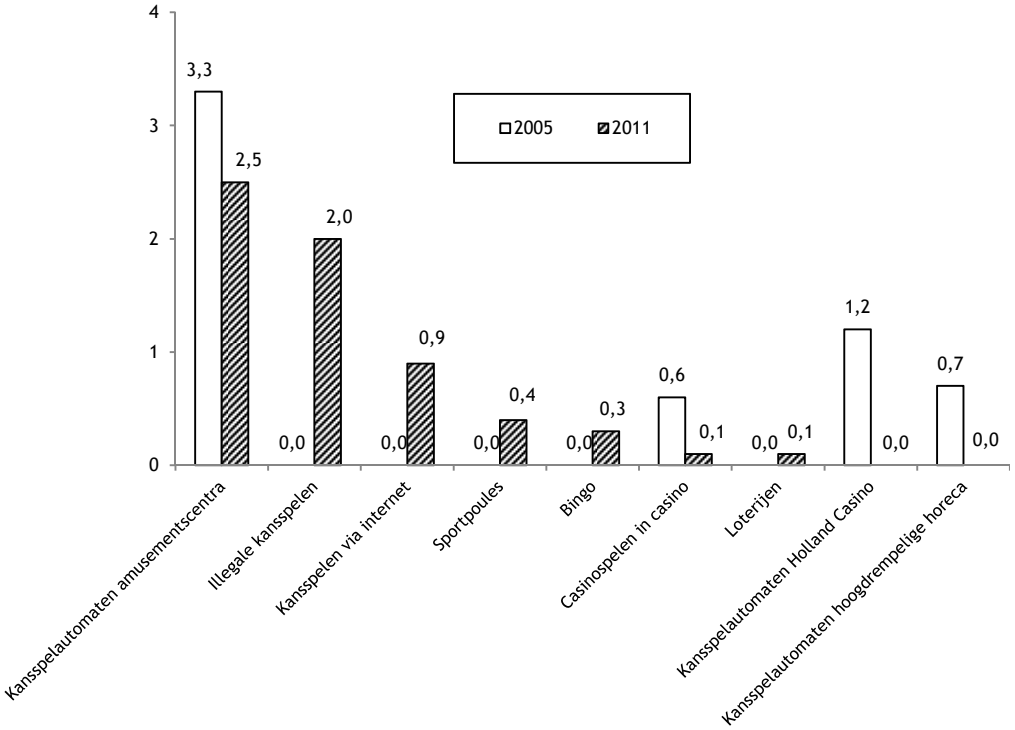

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Recent: besteed in het afgelopen jaar. *** Van de kansspelen die niet in de figuur staan is het verslavingspotentieel in 2011 en 2005 0,0.

Ook bij recent besteden van de meeste tijd lijkt er sprake te zijn van een verschuiving van kansspelautomaten in Holland Casino en kansspelautomaten in de hoogdrempelige horeca (2005) naar illegale kansspelen, kansspelen via internet, sportpoules, bingo en loterijen (2011). In 2011 zijn er wel recente probleemspelers die op kansspelautomaten in Holland Casino en in de hoogdrempelige horeca hebben gespeeld, maar zij hebben hier niet de meeste tijd aan besteed. Wederom zijn er geen significante verschillen gevonden tussen 2011 en 2005.

Meeste geld en tijd gecombineerd

Om na te gaan of er bepaalde typen kansspelen zijn die meer risico's met zich meebrengen dan andere, zijn de vragen over het besteden van het meeste geld en de meeste tijd gecombineerd. Hiervoor is een rangorde aangebracht in het verslavingspotentieel bij de kansspelen waaraan het meeste geld is besteed en het verslavingspotentieel van de kansspelen waaraan probleemspelers de

meeste tijd kwijt zijn. Uit deze rangorde blijkt dat kansspelautomaten in amusementscentra en kansspelen via internet op beide vragen hoog scoren en dus de meest risicovolle kansspelen zijn.

3.6 Verslavingspotentieel locatie

In deze paragraaf wordt uiteengezet of bepaalde typen speellocaties meer risico's met zich meebrengen dan andere. Er zijn drie soorten kansspelen die op verschillende locaties kunnen plaatsvinden: kansspelautomaten, casinospelen en poker. Het eerste deel van deze paragraaf heeft betrekking op de respondenten die hebben aangegeven recent (het afgelopen jaar) op kansspelautomaten te hebben gespeeld op de desbetreffende locatie. In het tweede deel zijn per locatie de respondenten meegenomen die het afgelopen jaar daar casinospelen hebben gespeeld, terwijl de paragraaf wordt afgesloten de recente pokerspelers per locatie.

Kansspelautomaten per locatie
Kansspelautomaten worden voornamelijk op de volgende locaties aangeboden: in hoogdrempelige horeca (café, bar, restaurant, discotheek of club); in amusementscentra; en in Holland Casino. Verder zijn kansspelautomaten ook te vinden op internet, in de laagdrempelige horeca (snackbar, buurthuizen, sportkantine), op campings, op vakantieoorden, op boten, in woonhuizen en in coffeeshops. Figuur 3.14 geeft een overzicht van het verslavingspotentieel naar locatie, waarmee in kaart wordt gebracht op welke locaties de meeste probleemspelers recent hebben gespeeld op kansspelautomaten. Door de lage aantallen spelers (minder dan 20) die in de laagdrempelige horeca en op internet op kansspelautomaten spelen kan er geen nauwkeurige schatting worden gemaakt van het verslavingspotentieel bij deze twee locaties.

Van alle locaties waar kansspelautomaten worden aangeboden hebben locaties elders in 2011 het hoogste verslavingspotentieel. In 2011 is 6,3% van de kansspelautomatenspelers, die het afgelopen jaar elders op een kansspelautomaat hebben gespeeld, een probleemspeler (figuur 3.14). In 2005 lag dit percentage op 1,2%. Dit verschil is echter niet statistisch significant. Amusementscentra en de hoogdrempelige horeca brengen vervolgens de meeste risico's op verslaving met zich mee.

Figuur 3.14 Verslavingspotentieel per locatie op basis van recente* probleemspelers die recent** op kansspelautomaten hebben gespeeld in 2005 (n=83-288) en in 2011 (n=32-169), in %

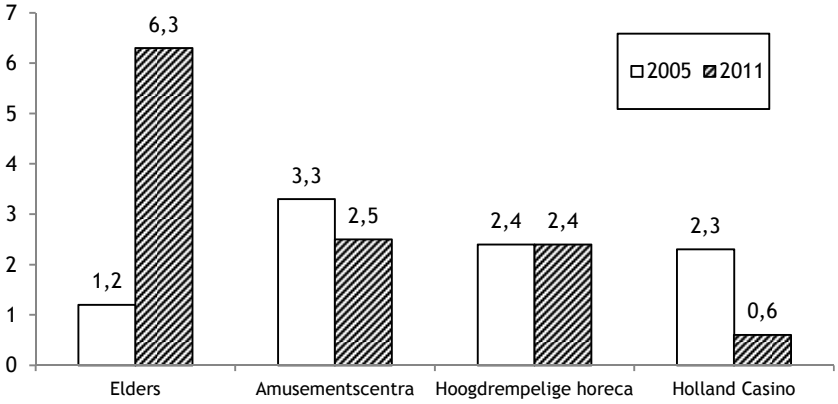

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

Casinospelen per locatie

Casinospelen worden onder meer op de volgende locaties aangeboden: Holland Casino; buitenland; illegaal circuit; internet; en elders (bij iemand thuis, in een café). In 2005 is niet aan de respondenten gevraagd of zij hebben deelgenomen aan casinospelen op internet of op andere locaties. Figuur 3.15 geeft een overzicht van het verslavingspotentieel naar locatie.

Figuur 3.15 Verslavingspotentieel per locatie op basis van recente* probleemspelers die recent** hebben deelgenomen aan casinospelen in 2005 (n=30-245) en in 2011 (n=44-222), in %

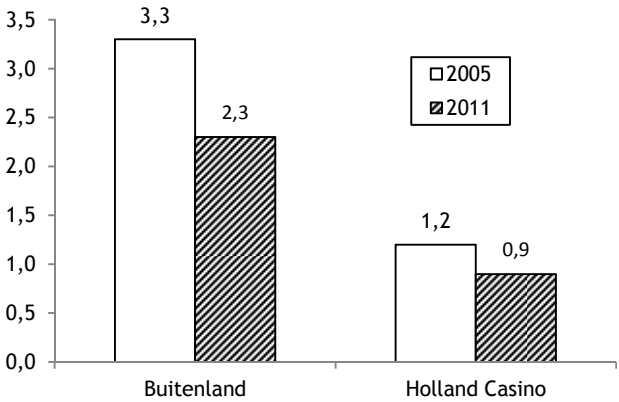

* Recent: op basis van de laatste jaar SOGS-score. ** Recent: besteed in het afgelopen jaar.

Figuur 3.15 laat zien op welke locaties de meeste probleemspelers recent hebben deelgenomen aan casinospelen. Er zijn te weinig respondenten die casinospelen spelen in het illegale circuit, op het internet of op locaties elders om voor deze locaties het verslavingspotentieel te berekenen. Het buitenland blijkt in 2011 en 2005 voor het spelen van casinospelen de meest risicovolle locatie te zijn. Het verslavingspotentieel ligt op respectievelijk 2,3% en 3,3%. Bij het spelen van casinospelen in Holland Casino liggen deze percentages op 0,9% in 2011 en 1,2% in 2005.

Poker per locatie

Poker kan op verschillende locaties worden gespeeld. Zoals al eerder aangegeven zijn de vragen over poker alleen in 2011 gesteld. In 2011 hebben respondenten kunnen aangeven of zij recent (het afgelopen jaar) poker hebben gespeeld in: Holland Casino; buitenland; illegaal circuit; internet; of elders (bij iemand thuis, in een café). Figuur 3.16 geeft een overzicht van de locaties waar de meeste probleemspelers recent hebben deelgenomen aan poker, waarmee het verslavingspotentieel per locatie wordt weergegeven. Over het illegale circuit en het buitenland als pokerlocatie kunnen geen uitspraken worden gedaan, aangezien het aantal respondenten dat heeft aangegeven op deze locaties poker te hebben gespeeld gering is.

Figuur 3.16 Verslavingspotentieel per locatie op basis van recente* probleemspelers die recent** hebben deelgenomen aan poker in 2011 (n=62-239), in %

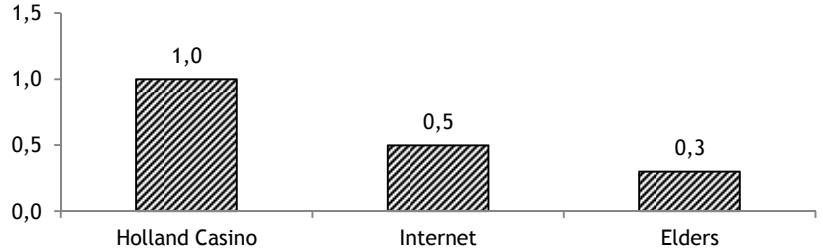

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: besteed in het afgelopen jaar.

Het spelen van poker in Holland Casino heeft het hoogste verslavings-potentieel van alle pokerlocaties. In 2011 is 1,0% van de pokerspelers die recent in Holland Casino hebben gespeeld een probleemspeler.

3.7 Resumé

Zowel in 2011 als in 2005 is deelname aan loterijen het meest populair. Dit geldt zowel voor het spelen ooit als het afgelopen jaar. Wel is er sprake van een daling. Dit geldt eveneens voor alle overige soorten kansspelen die men het afgelopen jaar heeft gespeeld. Daarnaast zien we bij bijna alle soorten

kansspelen dat de gemiddelde leeftijd van de recente spelers is gestegen, alleen bij casinospelen is er sprake van een daling in de gemiddelde leeftijd. Met andere woorden: de deelnemers aan kansspelen worden steeds ouder. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking eveneens is toegenomen in de periode 2005-2011.[10] Een andere ontwikkeling die zich voordoet is dat het uitgaanspubliek steeds jonger wordt, hetgeen een verklaring kan zijn voor de daling in de leeftijd bij het deelnemen aan casinospelen in het afgelopen jaar. Verder zien we bij de verschillende kansspelen een toename in het percentage dat hoger opgeleid is. Ook hiervoor geldt dat dit overeenkomt met de ontwikkelingen binnen de Nederlandse bevolking.

Eén van de indicatoren waaraan de aantrekkelijkheid van spelen is af te meten, is de mate waarin spelers die ooit aan een spel hebben meegedaan, dat ook in het afgelopen jaar hebben gedaan. Om hier zicht op te krijgen wordt de zogenoemde *continuation rate* berekend. In beide jaren ligt de *continuation rate* voor loterijen en krasloten redelijk hoog, terwijl de overige spelen een vrij lage *continuation rate* hebben. Met andere woorden: een groot deel van de respondenten heeft dit spel ooit gespeeld, maar het laatste jaar niet. Hierbij dient overigens te worden opgemerkt dat de *continuation rate* afhankelijk is van leeftijd; voor ouderen is de kans dat men zowel ooit als het afgelopen jaar aan een bepaald spel heeft deelgenomen groter dan voor jongeren. De gemiddelde leeftijd van de recente deelnemers van loterijen en krasloten ligt in beide jaren dan ook hoger dan bij de overige kansspelen. Overigens staat de *continuation rate* los van de verslavingsgevoeligheid van het spel.

Om vast te stellen welke kansspelen het meest verslavingsgevoelig zijn is het verslavingspotentieel per kansspel berekend. Zowel in 2011 als in 2005 zijn kansspelautomaten in amusementscentra van alle kansspelen het meest risicovol. Dit geldt zowel voor de besteding van het meeste geld als de meeste tijd.

[10] www.cbs.nl.

4. AARD REGELMATIGE SPELERS

In de voorgaande hoofdstukken is aan de hand van de gegevens uit de bevolkingsenquête ingegaan op de *omvang* van kansspelverslaving in Nederland. In dit hoofdstuk staat de *aard* van kansspelen en kansspelverslaving centraal. Om hierin inzicht te verkrijgen zijn face-to-face interviews afgenomen bij ruim 500 regelmatige spelers. Een regelmatige speler is daarbij gedefinieerd als iemand die minstens twaalf keer per jaar deelneemt aan een kansspel. Aan deze spelers zijn vragen gesteld over onder meer het type kansspelen waaraan zij deelnemen en de frequentie waarmee zij deelnemen aan kansspelen. Daarnaast zijn vragen gesteld over lichamelijke en geestelijke gezondheid, middelengebruik, delicten en schulden. Ook de ervaringen van spelers met preventie en hulpverlening is in de vragenlijst aan bod gekomen.

Ook bij de meting in 2005 zijn face-to-face interviews afgenomen bij een groep van ruim 400 regelmatige spelers. Zowel in 2005 als in 2011 zijn de respondenten voor de face-to-face interviews geselecteerd via de bevolkingsenquête en door middel van veldwerk op diverse speellocaties. Daarbij is gericht gezocht naar regelmatige spelers, die een goede dwarsdoorsnede vormen van de populatie regelmatige spelers. Aangezien deze wijze van steekproeftrekken (convenience sampling) geen aselecte steekproeftrekking in strikte zin is, zijn de resultaten van de beide metingen onderling niet goed vergelijkbaar. Wel kan op basis van deze steekproef een goed beeld worden gegeven van de soort kansspelen waaraan frequente recreatieve spelers, risicospelers en probleemspelers deelnemen. In dit hoofdstuk wordt daarom alleen ingegaan op de bevindingen in 2011. De resultaten uit 2005 zijn opgenomen in bijlage 3.

Indeling type spelers
Evenals bij de bevolkingsenquête zijn ook de respondenten van de face-to-face-interviews ingedeeld in verschillende typen spelers op basis van hun SOGS-score. Aan de hand van deze score kunnen spelers worden onderverdeeld in drie categorieën, namelijk probleemspelers, risicospelers en recreatieve spelers. Omwille van de leesbaarheid is besloten om in dit hoofdstuk probleemspelers en risicospelers samen te nemen tot de groep risicovolle spelers. Hierdoor ontstaan twee groepen respondenten, namelijk recreatieve spelers enerzijds en risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) anderzijds.

Bij de SOGS-score wordt onderscheid gemaakt tussen de lifetime SOGS-score en de laatste jaar SOGS-score[1]. Van de 509 respondenten die hebben deelgenomen aan de face-to-face interviews behoort 19% op basis van hun lifetime SOGS-score tot de probleemspelers en eveneens 19% tot de risicospelers (figuur 4.1). Tezamen vormen zij de groep risicovolle spelers (38%). De overige 62% van de spelers worden op basis van hun lifetime SOGS-score tot de recreatieve spelers gerekend. Wanneer wordt uitgegaan van de laatste jaar SOGS-score, behoort 22% van de spelers tot de risicovolle spelers, bestaande uit 9% probleemspelers en 13% risicospelers. De overige 78% kan op basis van de laatste jaar SOGS tot de recreatieve spelers worden gerekend. In dit hoofdstuk wordt bij de indeling van spelers naar recreatieve spelers en risicovolle spelers uitgegaan van de laatste jaar SOGS-score (recent speelgedrag).

Figuur 4.1 Respondenten naar type speler op basis van lifetime SOGS-score en laatste jaar SOGS-score (N= 509) in 2011, in %

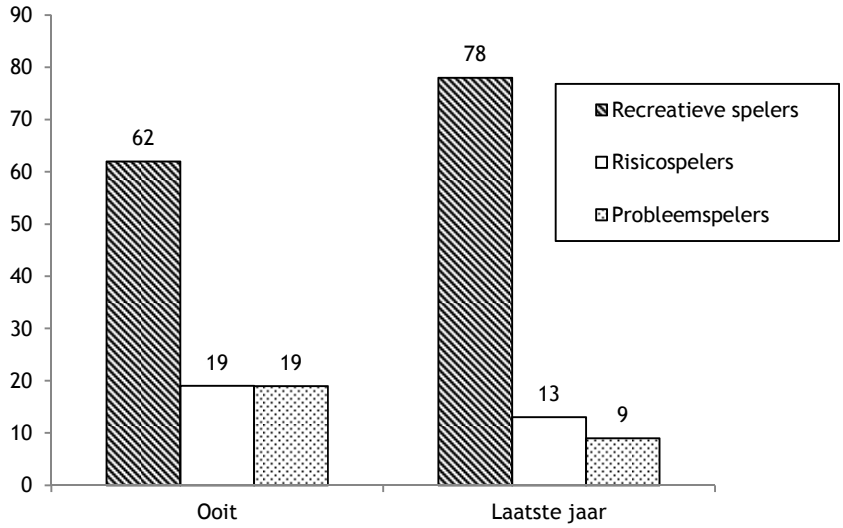

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de typen kansspelen die door de respondenten het afgelopen jaar zijn gespeeld. Vervolgens komt in paragraaf 2 aan de orde hoeveel verschillende kansspelen zij spelen.

[1] De SOGS-score geeft de mate van kansspelverslaving aan. Bij het afnemen van de SOGS is aan de respondenten gevraagd of een item ooit op hen van toepassing is geweest en of dit het afgelopen jaar het geval was. De items waarvan de respondenten hebben gezegd dat deze ooit van toepassing zijn geweest, vormen samen de lifetime SOGS-score. De items waarvan de respondenten hebben aangegeven dat ze het afgelopen jaar op hen van toepassing zijn geweest, vormen samen de laatste jaar SOGS-score.

In de derde paragraaf wordt een beschrijving gegeven van de kenmerken van de spelers. In paragraaf 4 wordt ingegaan op de ervaringen van de spelers met preventie, terwijl in paragraaf 5 de ervaringen van spelers met hulpverlening aan bod komen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een resumé. In dit hoofdstuk wordt alleen gesproken van verschillen indien zij statistisch significant zijn.

4.1 Typen kansspelen

In deze paragraaf komt om te beginnen aan de orde welk type kansspelen het afgelopen jaar door de respondenten zijn gespeeld en op welke leeftijd zij met deze kansspelen zijn begonnen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen loterijen, krasloten, kansspelautomaten, casinospelen, wedden op paarden, bingo, sportpoules, kaarten/dobbelen en pokeren. Vervolgens wordt ingegaan op illegale kansspelen en kansspelen op internet. Daarbij geldt dat respondenten die hebben aangegeven dat zij deelnemen aan bijvoorbeeld illegaal pokeren of poker via internet, eveneens worden meegerekend bij het totale percentage pokerspelers. Dit geldt ook voor de andere kansspelen die via internet en/of illegaal kunnen worden gespeeld.

Deelname afgelopen jaar
Figuur 4.2 toont per kansspel het percentage spelers dat dit kansspel het afgelopen jaar heeft gespeeld, waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen risicovolle spelers en recreatieve spelers. Van de recente risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) heeft 74% het afgelopen jaar op kansspelautomaten gespeeld. Dit percentage is hoger dan bij de recente recreatieve spelers (58%). Ook casinospelen en pokeren worden verhoudingsgewijs meer door risicovolle spelers gespeeld. Bij casinospelen gaat het om 41% tegenover 30%, bij pokeren om 45% tegenover 21%. Daarnaast is het percentage deelnemers aan sportpoules bij risicovolle spelers met 29% hoger dan bij recreatieve spelers (17%). Paardenwedden wordt daarentegen meer door recreatieve spelers gespeeld (24%) dan door risicovolle spelers (9%).

Wat betreft deelname aan loterijen, krasloten, bingo en kaarten en dobbelen zijn geen significante verschillen gevonden tussen beide groepen spelers. Voor zowel risicovolle spelers als voor recreatieve spelers geldt dat bingo het minst populaire spel is: het percentage spelers dat het afgelopen jaar heeft deelgenomen aan bingo is respectievelijk 6% en 9%.

Figuur 4.2 Recente* recreatieve (N=374-399) en risicovolle (N=95-110) spelers die recent** hebben deelgenomen aan verschillende kansspelen in 2011, in %

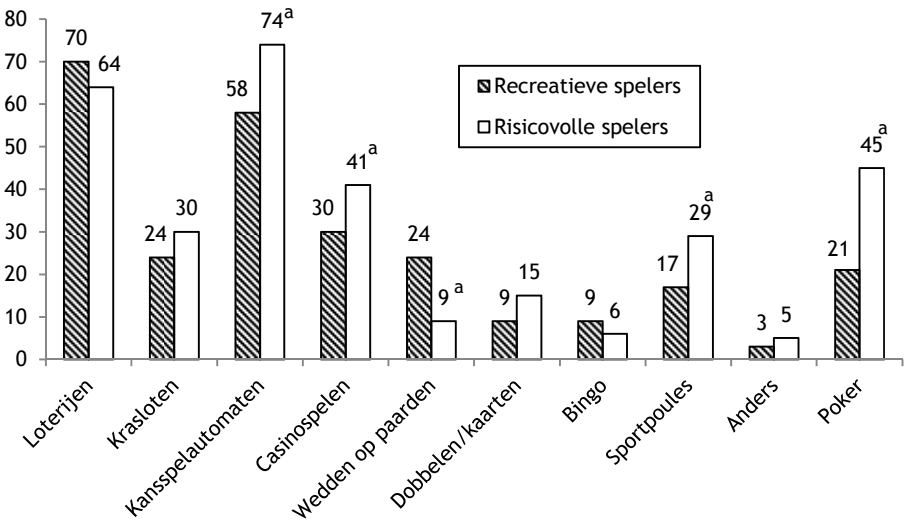

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Startleeftijd

Bij een aantal spelen is de spelers gevraagd op welke leeftijd ze zijn gestart met deelname aan deze spelen (figuur 4.3). Bij de risicovolle spelers is de startleeftijd voor het spelen van poker het laagst (24 jaar), terwijl onder de recreatieve spelers relatief vroeg wordt gestart met wedden op paarden (25 jaar). Voor beide groepen geldt dat spelers pas op latere leeftijd voor het eerst een kraslot kopen (32 jaar bij de risicovolle spelers en 37 jaar bij de recreatieve spelers).

In vergelijking met de recreatieve spelers beginnen de risicovolle spelers relatief jong met loterijen en krasloten: bij de risicovolle spelers is de gemiddelde startleeftijd respectievelijk 26 jaar en 32 jaar, terwijl recreatieve spelers gemiddeld respectievelijk op 29-jarige en 37-jarige leeftijd met deze spelen zijn gestart. Ook beginnen de risicovolle spelers in vergelijking tot de recreatieve spelers relatief jong met het spelen op kansspelautomaten en casinospelen: bij de risicovolle spelers is de gemiddelde startleeftijd voor beide type spelen 26 jaar, terwijl recreatieve spelers gemiddeld respectievelijk op 32-jarige en 31-jarige leeftijd met deze spelen zijn gestart. Wanneer de startleeftijd van alle short-odds kansspelen tezamen worden genomen (krasloten, kansspelautomaten, casinospelen, wedden op paarden en pokeren) blijken risicovolle spelers gemiddeld op 24 jarige leeftijd voor het

eerste een short-odds spel te hebben gespeeld. Onder recreatieve spelers is deze leeftijd hoger, namelijk 28 jaar.

Figuur 4.3 Gemiddelde startleeftijd van alle recente* recreatieve (N=118-327) en risicovolle (N=23-96) spelers naar type kansspel in 2011

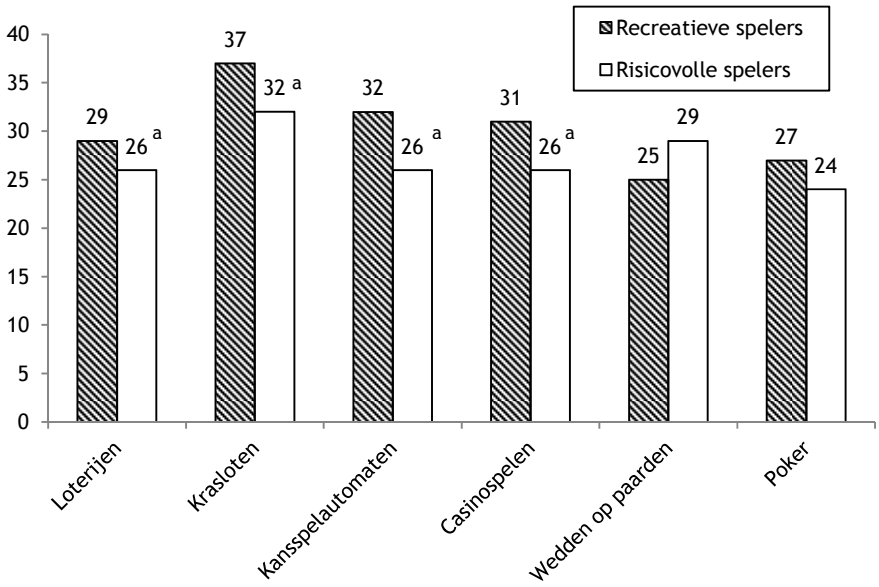

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Illegale kansspelen

Een deel van de respondenten van de face-to-face-interviews geeft aan het afgelopen jaar te hebben deelgenomen aan kansspelen waarvan ze wisten dat ze illegaal waren. Bij de risicovolle spelers geldt dit voor 21% van de spelers, bij de recreatieve spelers is dit percentage lager, namelijk 10%. Met name pokeren wordt veel genoemd als illegaal kansspel: van de spelers die het afgelopen jaar deelnamen aan illegale kansspelen, speelde circa 60% illegaal poker. Ook illegale lotto en spelen in een illegaal casino worden door respondenten genoemd als voorbeelden van illegale spelen.[2]

Kansspelen via internet

Ook heeft een deel van de respondenten het afgelopen jaar deelgenomen aan kansspelen via internet. Van de risicovolle spelers geeft 36% aan het

[2] Respondenten die hebben aangegeven dat zij deelnemen aan illegaal pokeren of poker via internet, worden eveneens meegerekend bij het percentage pokerspelers, zoals weergegeven in figuur 4.2. Dit geldt ook voor de andere kansspelen die via internet en/of illegaal kunnen worden gespeeld.

afgelopen jaar via internet te hebben deelgenomen aan kansspelen, wat hoger is dan het percentage internetspelers bij de recreatieve spelers (20%). Ook hier wordt met name pokeren veel genoemd: circa 60% van de spelers die het afgelopen jaar via internet kansspelen hebben gespeeld, speelde daarbij poker. Daarnaast wordt internet onder meer gebruikt voor deelname aan blackjack, roulette, sportpoules en wedden op paarden.

Online gamen
Zoals ook in hoofdstuk 3 is opgemerkt, kan verondersteld worden dat online gamen kan leiden tot het spelen van kansspelen via internet. Met andere woorden: voor iemand die games via internet speelt kan de stap kleiner zijn om ook gokspellen via internet te gaan spelen dan voor personen die niet online gamen. Het gaat bij online gamen om games waarmee geen geld verdiend kan worden, bijvoorbeeld World of Warcraft. Door het spelen van online games kent men de weg op internet goed en is het wellicht eenvoudiger om de toegang tot kansspelen via internet te vinden (onder andere door links op de website van de online games). Om na te gaan of er inderdaad sprake zou kunnen zijn van een verband tussen internet gokken en online gamen zijn in 2011 enkele vragen aan de vragenlijst toegevoegd over het spelen van games via internet. Van de risicovolle spelers heeft 19% het afgelopen jaar online games gespeeld, het percentage recreatieve spelers dat online games speelde is 16%.

Uit nadere analyses blijkt dat de kans dat een respondent deelneemt aan kansspelen via internet inderdaad groter is bij de online-gamers dan bij de respondenten die niet deelnemen aan online games. Van de online-gamers heeft ruim de helft (54%) het afgelopen jaar deelgenomen aan kansspelen via internet. Bij de respondenten die niet hebben deelgenomen aan online games is het percentage dat het afgelopen jaar kansspelen heeft gespeeld via internet aanzienlijk lager, namelijk 18%. Anderzijds heeft ruim een derde (37%) van de internetgokkers het afgelopen jaar deelgenomen aan online games. Bij de respondenten die niet hebben deelgenomen aan kansspelen via internet is het percentage dat het afgelopen jaar online-games heeft gespeeld aanzienlijk lager, namelijk 10%.

4.2 Aantal kansspelen per speler

In deze paragraaf wordt ingegaan op het aantal verschillende type kansspelen dat door de geïnterviewden wordt gespeeld. Daarbij wordt deelname aan loterijen buiten beschouwing gelaten, aangezien dit een long-odds spel betreft dat door het merendeel van de spelers wordt gespeeld.

De meeste respondenten hebben het afgelopen jaar aan meerdere type kansspelen deelgenomen. Het percentage spelers dat slechts één type spel

heeft gespeeld is bij de recente recreatieve spelers met 40% hoger dan bij de recente risicovolle spelers (28%) (figuur 4.4). Het percentage spelers dat twee of drie spelen speelt is zowel bij de risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) als bij de recreatieve spelers 45%. Van de risicovolle spelers speelt 26% vier spelen of meer. Bij de recreatieve spelers is dit percentage lager, namelijk 10%.

Figuur 4.4 Aantal kansspelen waaraan alle recente* recreatieve (N=399) en risicovolle (N=110) recent** hebben deelgenomen (exclusief loterijen[3]) in 2011, in %

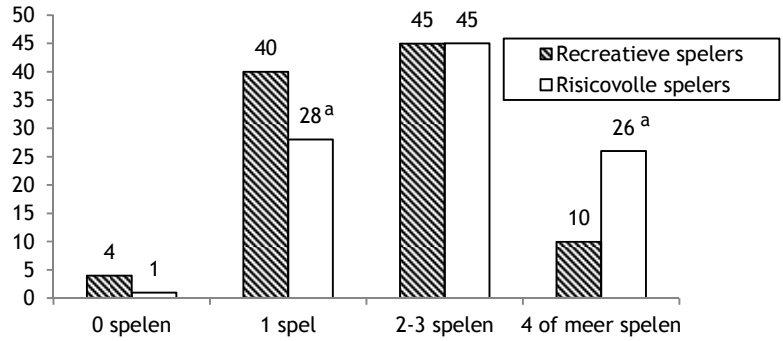

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Gemiddeld aantal spelen

Tabel 4.1 toont het gemiddeld aantal verschillende spelen dat het afgelopen jaar gespeeld werd door risicovolle spelers en recreatieve spelers. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen het gemiddelde aantal spelen exclusief loterijen en het gemiddelde aantal spelen inclusief loterijen.

Tabel 4.1 Gemiddeld aantal kansspelen waaraan recente* recreatieve en risicovolle spelers recent** hebben deelgenomen in 2011

	Recreatieve spelers (N= 399)	Risicovolle spelers (N= 110)
Gemiddelde excl. loterijen[a]	1,9	2,5
Gemiddelde incl. loterijen[a]	2,6	3,1

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

[3] Doordat deelname aan loterijen buiten beschouwing wordt gelaten, hebben 17 spelers het afgelopen jaar geen enkel kansspel gespeeld. Het gaat om spelers die het afgelopen jaar alleen aan loterijen hebben deelgenomen.

In beide berekeningen blijken risicovolle spelers gemiddeld aan meer verschillende spelen deel te nemen dan recreatieve spelers. Wanneer loterijen buiten beschouwing worden gelaten gaat het om respectievelijk 2,5 en 1,9 spelen. Als deelname aan loterijen wel wordt meegeteld, gaat het om respectievelijk 3,1 en 2,6 verschillende spelen. Ondanks dat het in tabel 4.1 om statistisch significante verschillen gaat, is het verschil in feite te klein om de mate waarin het aantal kansspelen van invloed is op problematisch speelgedrag te kunnen verklaren.

4.3 Kenmerken spelers

Naast vragen over deelname aan kansspelen zijn aan de spelers tevens vragen gesteld over lichamelijke en geestelijke gezondheid, middelengebruik, delicten en schulden. In deze paragraaf wordt ingegaan op deze kenmerken, waarbij telkens onderscheid wordt gemaakt tussen risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) en recreatieve spelers.

Lichamelijke en geestelijke gezondheid
De recente risicovolle spelers beoordelen hun lichamelijke gezondheid met het rapportcijfer 7,2. Dit oordeel is lager dan het oordeel van de recente recreatieve spelers: de recreatieve spelers beoordelen hun lichamelijk gezondheid met een 7,5. Ook het rapportcijfer dat risicovolle spelers geven aan hun geestelijke gezondheid is lager (7,8) dan het cijfer dat de recreatieve spelers geven (8,3).

Psychische klachten
Van verschillende psychische klachten is de respondenten gevraagd of zij hiermee het afgelopen jaar nooit, zelden, soms, vaak of altijd te kampen hebben gehad. Voor verschillende klachten geldt dat het percentage risicovolle spelers dat hiervan soms, vaak of altijd last heeft hoger is dan het percentage recreatieve spelers dat het afgelopen jaar wel eens met deze klachten te kampen heeft gehad. Zo is 43% van de risicovolle spelers het afgelopen jaar wel eens (dat wil zeggen soms, vaak of altijd) somber geweest, terwijl dit voor 24% van de recreatieve spelers geldt. Ook concentratieproblemen (34% bij risicovolle spelers tegenover 20% bij recreatieve spelers), depressieve gevoelens (28% tegenover 9%), angst (18% tegenover 5%), wanhoop (15% tegenover 5%), agressie (12% tegenover 3%) en manische gevoelens (11% tegenover 6%) komen onder risicovolle spelers meer voor dan onder recreatieve spelers. Voor verdriet, paranoia, het horen van stemmen, visioenen en tics worden geen verschillen vastgesteld tussen de groep risicovolle spelers en de groep recreatieve spelers.

Figuur 4.5 Recente* recreatieve (N=395-396) en risicovolle (N=109-110) spelers die soms, vaak of altijd te kampen hebben met psychische klachten in 2011, in %

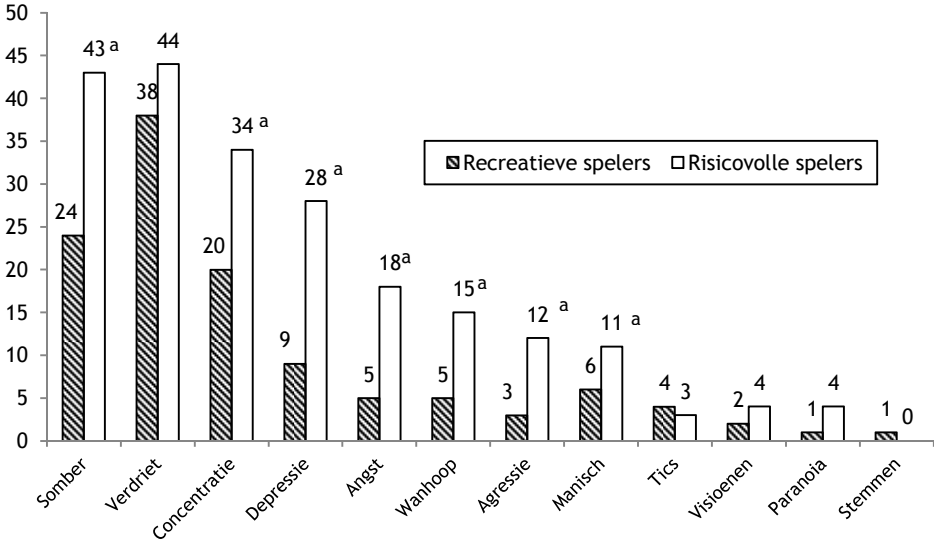

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Alcoholgebruik
Het percentage risicovolle spelers dat in de maand voorafgaande aan de meting alcohol heeft gebruikt is 76%. Bij de recreatieve spelers gaat het om een vergelijkbaar percentage, namelijk 73%. Deze percentages komen overeen met het landelijke cijfer: in 2009 heeft 76% van de bevolking van 15 tot en met 64 jaar in de afgelopen maand alcohol geconsumeerd (Van Laar e.a. 2011). Van de risicovolle spelers die de afgelopen maand alcohol dronken, deed 12% dit dagelijks. Bij de recreatieve spelers gaat het om 19%. Dit verschil is niet significant.

Roken
Van de risicovolle spelers heeft 46% de maand voorafgaande aan het interview gerookt. Dit percentage is hoger dan bij de recreatieve spelers: van hen rookte 35% in de maand voor het interview. Voor beide groepen spelers geldt dat het percentage rokers hoger is dan het landelijk gemiddelde: in 2010 rookte 27% van de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder wel eens (STIVORO 2011). [4]

[4] Van STIVORO zijn alleen cijfers bekend van rokers per leeftijdscategorie vanaf 15 jaar. Het percentage rokers in de leeftijdscategorie waarbinnen de gemiddelde leeftijd van onze respondenten valt (50-64) is ook 27%.

Drugsgebruik
Ook het cannabisgebruik is bij de risicovolle spelers hoger dan bij de recreatieve spelers. Van de risicovolle spelers heeft 16% in de maand voorafgaande aan de meting cannabis gebruikt, bij de recreatieve spelers gaat het om 6%. Voor beide groepen geldt dat dit percentage hoger is dan het landelijk gemiddelde: in 2009 heeft 4,2% van de Nederlandse bevolking tussen 15 en 64 jaar de afgelopen maand cannabis gebruikt (Van Laar e.a. 2011). Zowel van de risicovolle spelers als van de recreatieve spelers geeft een enkeling aan dagelijks cannabis te gebruiken. Van alle respondenten geven 17 spelers aan de afgelopen maand harddrugs te hebben gebruikt, waarbij het gebruik van XTC en cocaïne het meest worden genoemd. Hierbij worden geen verschillen vastgesteld tussen de risicovolle en recreatieve spelers.

Delicten
Bij de risicovolle spelers is het percentage respondenten dat ooit diefstal, fraude en/of beroving heeft gepleegd met 17% hoger dan bij de recreatieve spelers (7%). Van de 18 risicovolle spelers die ooit één van deze delicten pleegden, geven tien spelers aan dat dit werd veroorzaakt door het gokken. Bij de recreatieve spelers geldt dit voor vijf van de 29 spelers.

Van de 18 risicovolle spelers die ooit één van de genoemde delicten pleegden, zijn zeven spelers hierdoor in aanraking gekomen met de politie. Zes van hen zijn strafrechtelijk veroordeeld. Van de 29 recreatieve spelers die diefstal, fraude en/of beroving pleegden, zijn 10 personen hierdoor met de politie in aanraking gekomen, waarvan acht personen zijn veroordeeld.

Schulden
Ook het percentage respondenten met schulden is bij de risicovolle spelers hoger dan bij de recreatieve spelers. Van de risicovolle spelers heeft 25% te kampen met schulden, terwijl dit voor 7% van de recreatieve spelers geldt. Van de 27 risicovolle spelers met schulden geeft het merendeel (19 personen) aan dat deze schulden zijn veroorzaakt door het gokken. Van de 29 recreatieve spelers met schulden zeggen acht spelers dat deze schulden door het gokken zijn opgebouwd.

4.4 Preventie

In deze paragraaf wordt ingegaan op de ervaringen van de spelers met preventie van kansspelproblematiek. Hierbij wordt om te beginnen aandacht besteed aan zelfcontroletechnieken. Vervolgens wordt ingegaan op de ervaringen van spelers met preventie vanuit de branche.

Zelfcontroletechnieken
Er zijn verschillende manieren denkbaar waarop kansspelers zelf hun speelgedrag kunnen beperken en/of problematisch speelgedrag kunnen (proberen te) voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn het voornemen met een bepaald maximumbedrag te spelen en/of het thuislaten van bankpassen en creditcards om overschrijding van een bepaald bedrag te voorkomen.

Aan de spelers zijn verschillende zelfcontroletechnieken voorgelegd met de vraag of zij deze methode nooit, soms of altijd gebruiken. Het gaat om: het voornemen van een bepaald maximumbedrag; het zelf opleggen van een maximale speeltijd; het thuislaten van bankpassen of creditcards; of andere zelfcontroletechnieken.

Van de recente risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) zegt 81% dat zij (soms of altijd) gebruik maken van één of meerdere controletechnieken (figuur 4.6). Bij de recente recreatieve spelers gaat het om een vergelijkbaar percentage, namelijk 85%. Voor beide groepen spelers geldt dat het zich voornemen te spelen met een maximumbedrag het meest wordt toegepast: 72% van de risicospelers en 79% van de recreatieve spelers maakt gebruik van deze zelfcontroletechniek.

Figuur 4.6 Recente* recreatieve (N=381-388) en risicovolle (N=106-108) spelers die gebruik maken van zelfcontroletechnieken in 2011, in %

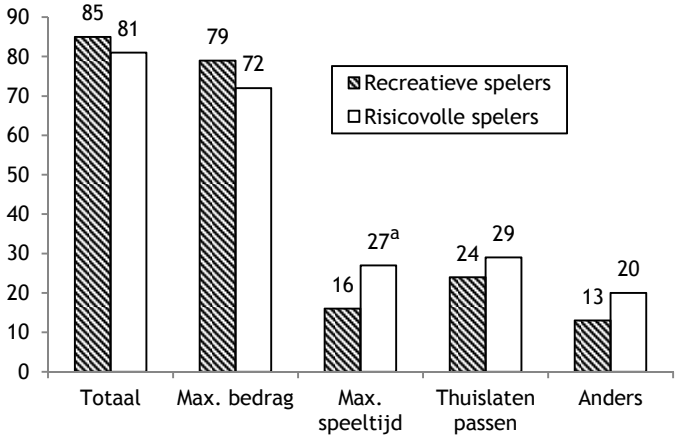

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Het voornemen van een maximale speeltijd en het thuislaten van passen worden minder vaak toegepast. Van de risicovolle spelers geeft 27% aan zichzelf een maximale speeltijd op te leggen, terwijl dit voor 16% van de recreatieve spelers geldt. Het thuislaten van bankpassen of creditcards wordt

door 29% van de risicovolle spelers soms of altijd gedaan. Bij recreatieve spelers geldt dit voor 24% van de spelers. Verschillende spelers geven aan (ook) andere zelfcontroletechnieken te gebruiken. Dit geldt voor 20% van de risicovolle spelers en 13% van de recreatieve spelers. Voorbeelden die hierbij genoemd worden zijn het gezonde verstand gebruiken, bij (teveel) verlies stoppen, geen alcohol drinken of afleiding zoeken (bijvoorbeeld naar de kroeg).

Preventie vanuit de branche

Naast het toepassen van zelfcontroletechnieken worden ook door Holland Casino en amusementscentra inspanningen verricht en maatregelen gehanteerd om kansspelverslaving tegen te gaan. Hieronder wordt ingegaan op de ervaringen van de spelers met deze inspanningen en maatregelen.

Inspanningen Holland Casino

Aan de respondenten die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest zijn drie stellingen voorgelegd over de inspanningen van Holland Casino om kansspelverslaving tegen te gaan. Figuur 4.7 toont de mening van deze respondenten over de stelling 'Ik vind dat Holland Casino zich voldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan'.

Figuur 4.7 Mening van recente* recreatieve (N=257) en risicovolle (N=65-66) spelers die het afgelopen jaar in Holland Casino zijn geweest in 2011, in % over de stelling:

'Ik vind dat Holland Casino zich voldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan'

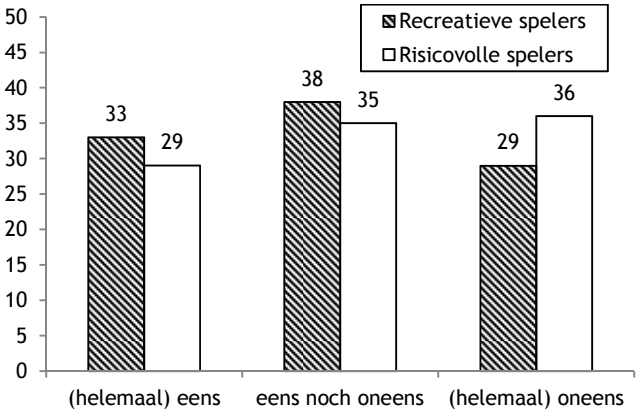

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

Circa een derde van de spelers die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest is het (helemaal) eens met deze stelling (29%

van de recreatieve spelers en 33% van de risicovolle spelers). Een vergelijkbaar percentage is het (helemaal) niet eens met deze stelling, namelijk 36% van de risicovolle spelers en 29% van de recreatieve spelers.

Van zowel de recente risicovolle spelers als de recente recreatieve spelers die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest, is de meerderheid het (helemaal) niet eens met de stelling dat de folders van Holland Casino die waarschuwen voor de risico's voldoende zichtbaar zijn. Het gaat om respectievelijk 62% en 52% van de spelers (figuur 4.8). Van de recente risicovolle spelers die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest, is 11% het wel (helemaal) eens met deze stelling. Bij de recente recreatieve spelers is dit percentage hoger, namelijk 23%.

Figuur 4.8 Mening van recente* recreatieve (N=257) en risicovolle (N=65-66) spelers die het afgelopen jaar in Holland Casino zijn geweest in 2011, in % over de stelling:

'Ik vind dat bij Holland Casino de folders die waarschuwen voor de risico's van kansspelen voldoende zichtbaar zijn'

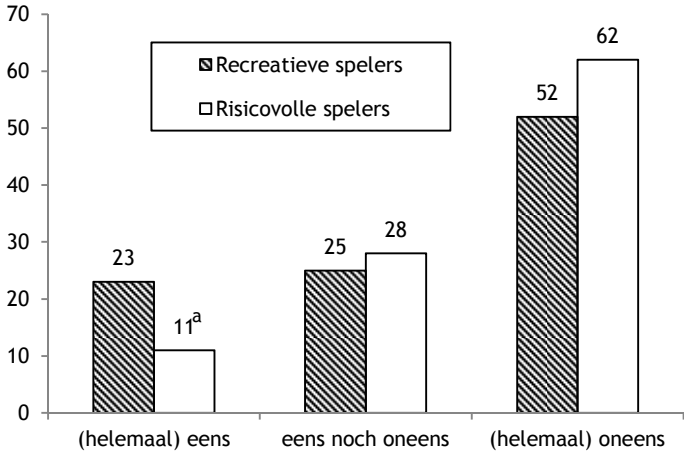

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest, is 17% het (helemaal) eens met de stelling dat bij Holland Casino risicospelers tijdig worden aangesproken op hun speelgedrag door medewerkers (figuur 4.9). Bij de recreatieve spelers geldt dit voor 23%. Van de risicovolle spelers is 40% het (helemaal) oneens met deze stelling. Dit percentage is hoger dan bij de recreatieve spelers (24%).

Figuur 4.9 Mening van recente* recreatieve (N=257) en risicovolle (N=65-66) spelers die het afgelopen jaar in Holland Casino zijn geweest in 2011, in % over de stelling:

'Ik vind dat bij Holland Casino risicospelers tijdig worden aangesproken op hun speelgedrag door medewerkers'

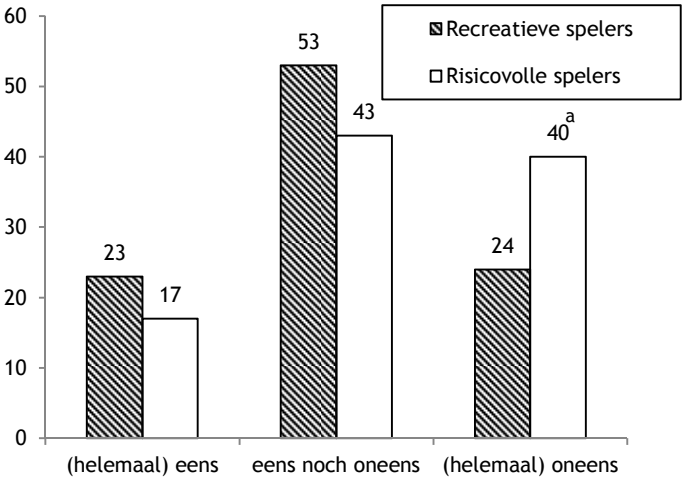

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Bekendheid met entreeverbod, bezoekbeperkende maatregel en witte lijst
Holland Casino maakt gebruik van entreeverboden en bezoekbeperkende maatregelen om de spelers de mogelijkheid te geven hun speelgedrag aan banden te leggen. Ook bij amusementscentra bestaat de mogelijkheid om vrijwillig op de zogenoemde witte lijst geplaatst te worden, waardoor de speler voor een bepaalde periode geen toegang krijgt tot het betreffende amusementscentrum.

Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar in Holland Casino zijn geweest is 93% bekend met de mogelijkheid om bij Holland Casino een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel aan te vragen (figuur 4.10). De bekendheid van deze mogelijkheden is onder recreatieve spelers die het afgelopen jaar in Holland Casino zijn geweest met 78% lager.

Figuur 4.10 Recente* recreatieve (N=259) en risicovolle (N=68) Holland Casino bezoekers die bekend zijn met het entreeverbod/bezoekbeperkende maatregel in 2011, in %

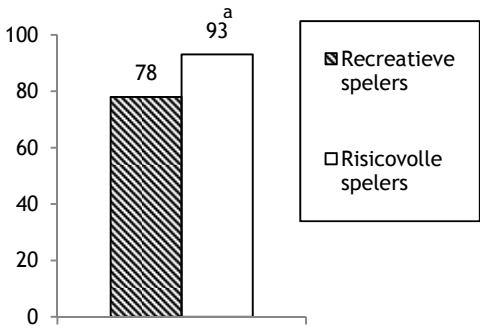

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Voor de witte lijst geldt dat 80% van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar in een amusementscentrum hebben gespeeld bekend is met deze lijst (figuur 4.11). Ook hier is het percentage recreatieve spelers dat op de hoogte is van deze maatregel lager, namelijk 55%.

Figuur 4.11 Recente* recreatieve (N=113) en risicovolle (N=50) bezoekers van amusementscentra die bekend zijn met de witte lijst in 2011, in %

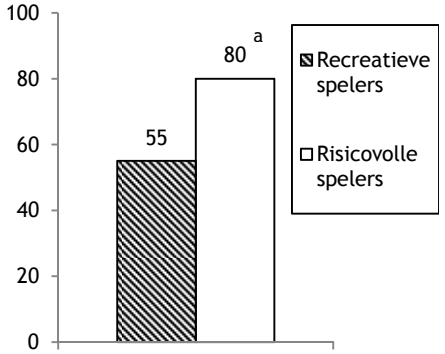

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Entreeverbod, bezoekbeperkende maatregel of witte lijst aangevraagd
Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar het Holland Casino hebben bezocht, heeft 33% wel eens een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel aangevraagd. Bij de recreatieve spelers is dit percentage lager, namelijk 12% (figuur 4.12).

Figuur 4.12 Recente recreatieve (N=202) en risicovolle (N=63) Holland Casino bezoekers die ooit een entreeverbod/ bezoekbeperkende maatregel hebben gehad in 2011, in %

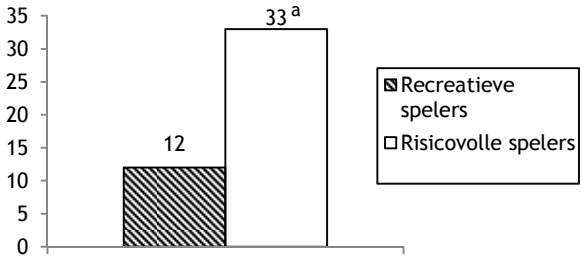

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Voor de witte lijst geldt dat 20% van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar een amusementscentrum hebben bezocht zich ooit op deze lijst heeft laten plaatsen, terwijl dit voor 3% van de recreatieve spelers geldt (figuur 4.13).

Figuur 4.13 Recente recreatieve (N=62) en risicovolle (N=40) bezoekers van amusementscentra die ooit op de witte lijst hebben gestaan in 2011, in %

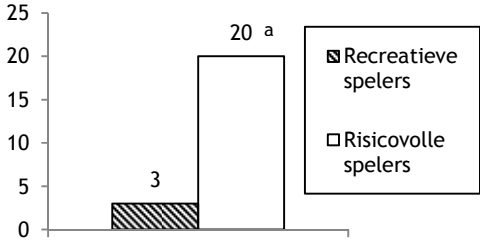

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

- Ervaringen entreeverbod en bezoekbeperkende maatregel
In totaal (risicovolle spelers en recreatieve spelers tezamen) hebben 57 van alle geïnterviewden ooit een bezoekbeperkende maatregel of entreeverbod aangevraagd. Van hen hebben 47 één of meerdere entreeverboden gehad, terwijl 16 één of meerdere bezoekbeperkende maatregel(en) hebben aangevraagd.

Vaak heeft de speler zelf initiatief genomen voor het toepassen van een entreeverbod of de bezoekbeperkende maatregel, terwijl in sommige gevallen het personeel van Holland Casino of personen uit de omgeving van de speler hiertoe initiatief namen. Als reden voor het aanvragen van een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregelen zeggen de meeste respondenten dat zij problemen wilden voorkómen. Een kleiner deel geeft aan dat ze door middel van de maatregel problemen wilden oplossen.

De meerderheid van de spelers is enigszins of heel tevreden over het entreeverbod en/of de bezoekbeperkende maatregel. Wel zeggen veel spelers, met name degenen die een entreeverbod hadden, tijdens de maatregel elders te hebben deelgenomen aan kansspelen, waarbij amusementscentra het meeste worden genoemd als alternatieve speellocatie. Zes personen die een entreeverbod hebben gehad, zijn door medewerkers van Holland Casino doorverwezen naar professionele hulpverlening.

- Evaringen witte lijst
In totaal hebben 14 van alle geïnterviewden zichzelf ooit op de witte lijst laten zetten bij een amusementscentrum. De meeste respondenten deden dit op eigen initiatief, terwijl enkelen op initiatief van het personeel van het amusementscentrum op de witte lijst zijn gezet. Evenals bij het entreeverbod en de bezoekbeperkende maatregel noemen respondenten ook bij de witte lijst het voorkómen van problemen het vaakst als reden om voor deze maartregel te kiezen. Een kleiner aantal respondenten noemt het oplossen van problemen als reden om zich op de witte lijst te laten plaatsen.

De meerderheid van de spelers is enigszins of heel tevreden over de maatregel. Circa de helft van de spelers is in de periode dat hij/zij op de witte lijst stond elders gaan spelen, waarbij andere amusementscentra het meest worden genoemd als alternatieve speellocatie.

Folders
Aan alle respondenten is gevraagd of zij wel eens preventiefolders zijn tegengekomen. De helft van de respondenten (50%) beantwoordt deze vraag bevestigend. Van de respondenten die zich nog kunnen herinneren van wie deze folders waren, geeft 50% aan dat het ging om een folder van Holland Casino, terwijl het in 24% van de gevallen een folder van een amusementscentrum betrof, in 10% een hulpverleningsinstantie en in 7% van de gevallen was het een folder van de AGOG.

Van de spelers die wel eens preventiefolders zijn tegengekomen, heeft 58% deze folder(s) ook gelezen. Van hen zegt 11% (15 personen) dat deze folder van invloed is geweest op hun speelgedrag. Zo geeft een aantal personen aan naar aanleiding van de folder zich vooraf voor te nemen met een maximumbedrag of maximale speeltijd te gaan spelen. Twee spelers zeggen naar aanleiding van de folder(s) te zijn gestopt met spelen.

4.5 Hulpverlening

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de ervaringen van de respondenten met hulpverlening bij gokproblemen. Daarbij wordt eerst ingegaan op het percentage respondenten dat hulp heeft gezocht. Vervolgens komen de ervaringen met de hulpverlening aan de orde.
Van de recente risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) heeft 40% ooit problemen gehad met gokken. Van hen heeft 37% ooit hulp gezocht, terwijl 63% hiervoor geen hulp gezocht heeft (figuur 4.14). Van de recente recreatieve spelers heeft 18% ooit gokproblemen gehad. Van hen heeft 18% ooit hulp gezocht, terwijl 82% hiervoor geen hulp gezocht heeft.

De respondenten die geen hulp hebben gezocht geven aan ook geen behoefte te hebben (gehad) aan hulp. Als redenen om geen hulp in te schakelen wordt door het merendeel van de spelers aangegeven dat ze hun problemen zelf wilden oplossen.

Figuur 4.14 Recente* recreatieve (N=71) en risicovolle (N=43) spelers die ooit gokproblemen hebben gehad en hulp hebben gezocht in 2011, in %

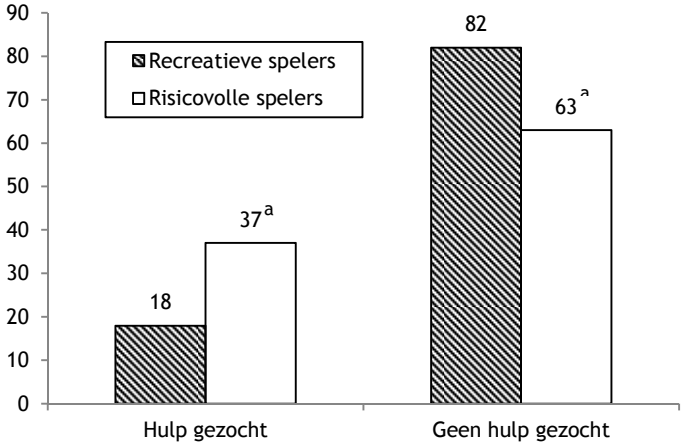

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Significant verschil tussen recreatieve en risicovolle spelers.

Zoals hierboven is genoemd heeft 18% van de recente recreatieve spelers ooit problemen heeft ervaren met kansspelen. Uit nadere analyses blijkt dat de helft van hen (51%) op basis van hun lifetime SOGS-score ooit tot de risicovolle spelers behoorde. Inmiddels worden ze (op basis van hun SOGS-score over het laatste jaar) tot de recreatieve spelers gerekend. Dit lijkt erop te wijzen dat deze respondenten hun gokproblemen hebben weten te overwinnen, al dan niet met professionele hulp.

In totaal (risicovolle spelers en recreatieve spelers tezamen) hebben 29 spelers hulp gezocht voor hun gokproblemen. Van hen hebben 20 spelers (onder meer) hulp gekregen van Bureau Gokhulpverlening, terwijl zeven personen hulp hebben gehad van de GGD en vijf personen contact hebben gehad met de AGOG. Daarnaast hebben zeven personen via de gemeente schuldsanering of budgetbeheer ontvangen. Enkele personen hebben andere vormen van hulpverlening gezocht, bijvoorbeeld via internet.

Succesvolle en niet-succesvolle behandelingen
Van de 29 spelers die ooit hulp hebben gezocht geven 23 personen aan dat één (of meerdere) van de behandelingen die ze hebben gehad heeft geholpen. Deze respondenten noemen verschillende elementen waardoor de behandeling vruchten heeft afgeworpen, waaronder bewustwording (‘ik ben wakker geschud’), het voorhouden van een spiegel, lotgenotencontact en het inzicht dat het spelen je niets oplevert. Eén respondent geeft aan dat het heeft geholpen dat zijn/haar omgeving bij de behandeling werd betrokken.

De spelers die aangaven dat één (of meerdere) behandelingen niet hebben geholpen, geven hiervoor uiteenlopende redenen, waaronder: het zelf niet overtuigd zijn van de hulpverlening, waardoor het niet aanslaat; geen aansluiting met de groep; instanties die te veel met zichzelf bezig zijn; het gevoel niet serieus te worden genomen; en onvoldoende aandacht voor achterliggende problemen.

4.6 Resumé

In dit hoofdstuk is ingegaan op de aard van kansspelen en kansspel-verslaving, waarbij gebruik is gemaakt van informatie uit ruim 500 face-to-face interviews met regelmatige spelers. Hieronder worden de belangrijkste bevindingen kort samengevat.

Deelname en startleeftijd
Bij de recente risicovolle spelers (probleemspelers en risicospelers) is spelen op kansspelautomaten het meest populair. Bijna drie kwart van de risicovolle spelers heeft het afgelopen jaar op kansspelautomaten gespeeld, bij de recente recreatieve spelers is dit percentage lager. Ook deelname aan

casinospelen, pokeren en sportpoules is onder risicospelers populairder dan onder recreatieve spelers. De startleeftijd van short-odds spelen is bij risicovolle spelers met 24 jaar lager dan bij recreatieve spelers (28 jaar).

Bij de recreatieve spelers is deelname aan loterijen het meest populair. Het percentage recreatieve spelers dat deelneemt aan paardenwedden is hoger dan bij de risicovolle spelers. Recreatieve spelers starten bovendien relatief vroeg met deelname aan paardenwedden (25 jaar). Deze lage startleeftijd kan mogelijk worden verklaard doordat paardenwedden voor veel spelers een familieaangelegenheid is, waardoor jongeren al vroeg worden meegenomen door hun ouders of andere familieleden.

Zowel recreatieve spelers als risicovolle spelers starten relatief laat met krasloten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat krasloten pas in het midden van de jaren zeventig zijn ontstaan. De oudere respondenten kunnen hiermee dus niet al op jonge leeftijd zijn gestart.

Illegale spelen en internetspelen
Circa één vijfde van de risicovolle spelers heeft het afgelopen jaar deelgenomen aan spelen waarvan zij wisten dat ze illegaal zijn. Bij de recreatieve spelers gaat het om één op de tien spelers. Ook het spelen van kansspelen via internet is onder risicovolle spelers hoger: ruim een derde van de risicovolle spelers speelde het afgelopen jaar kansspelen via internet, terwijl dit voor één vijfde van de recreatieve spelers geldt. Zowel voor illegale spelen als voor internetspelen geldt dat met name poker populair is. Overigens blijkt uit nadere analyse dat de kans dat een respondent deelneemt aan kansspelen via internet groter is bij de spelers die ook gratis online games spelen dan bij respondenten die niet deelnemen aan online games.

Aantal kansspelen
Het merendeel van de spelers speelt meer dan één spel. Wanneer loterijen buiten beschouwing worden gelaten, spelen risicovolle spelers recentelijk (het afgelopen jaar) gemiddeld 2,5 verschillende spelen, terwijl recreatieve spelers recent gemiddeld aan 1,9 spelen deelnemen.

Kenmerken spelers
Risicovolle spelers beoordelen zowel hun geestelijke als lichamelijke gezondheid lager dan recreatieve spelers. Ook hebben meer risicovolle spelers soms, vaak of altijd te kampen met somberheid, angstgevoelens, concentratieproblemen, agressie, depressieve gevoelens, manische gevoelens en wanhoop. Er worden geen verschillen geconstateerd in zwaardere psychische problemen zoals paranoia, het horen van stemmen en visioenen.

Het alcoholgebruik van zowel risicovolle spelers als recreatieve spelers is vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. Het percentage rokers en

cannabisgebruikers is onder de spelers hoger dan het landelijke gemiddelde, waarbij de risicovolle spelers bovendien hoger scoren dan de recreatieve spelers. Ook het percentage spelers dat ooit een delict pleegde (diefstal, fraude en/of beroving) ligt bij de risicovolle spelers hoger dan bij de recreatieve spelers. Een kwart van de risicovolle spelers heeft te kampen met schulden, waarbij het merendeel aangeeft dat deze schulden zijn veroorzaakt door het gokken. Bij de recreatieve spelers is het percentage spelers met schulden lager, namelijk circa één tiende.

In een literatuuronderzoek van Johansson e.a. (2009) zijn diverse studies naar risicofactoren voor gokverslaving vergeleken. Er zijn daarbij 35 factoren nader onderzocht. Hiervan bleek voor negen factoren voldoende bewijs te achterhalen om ze tot daadwerkelijke risicofactoren te kunnen rekenen. Het betreffen onder andere de demografische variabelen leeftijd en geslacht, comorbiditeit (drugsmisbruik, dwangneuroses) en delinquentie/illegale activiteiten. Ook in ons onderzoek komen illegale activiteiten onder risicovolle spelers vaker voor dan bij recreatieve spelers. Tevens komt het roken van cannabis in ons onderzoek vaker voor onder risicovolle spelers dan onder recreatieve spelers.

Preventie
Van zowel de risicovolle spelers als de recreatieve spelers maakt het merendeel gebruik van zelfcontroletechnieken om hun speelgedrag te beperken, met name door het voornemen met een bepaald maximumbedrag te gaan spelen. Ook maakt een deel van de spelers gebruik van de preventiemogelijkheden die de branche biedt. Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar in een vestiging van Holland Casino zijn geweest, heeft 33% ooit een bezoekbeperkende maatregel of een entreeverbod aangevraagd bij Holland Casino. Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar in een amusementscentrum hebben gespeeld, heeft 20% zich ooit op een witte lijst laten zetten bij een amusementscentrum. Bij de recreatieve spelers gaat het om respectievelijk 12% en 3%.

Hulpverlening
Van de risicovolle spelers die ooit gokproblemen hebben gehad, heeft 37% ooit hulp gezocht in verband met deze problemen. Bij de recreatieve spelers geldt dit voor 18% van de spelers die ooit gokproblemen hebben gehad. Het gaat daarbij met name om hulp van Bureau Gokhulpverlening, de GGD, de AGOG en schuldsanering of budgetbeheer. Het merendeel van deze spelers geeft aan dat de behandeling heeft geholpen.

5. KANSSPEL- EN PREVENTIEBELEID

Dit hoofdstuk behandelt het preventiebeleid ten aanzien van kansspelen en kansspelverslaving. Daarbij komen de inrichting van het kansspel- en preventiebeleid aan de orde, evenals mogelijke verbeteringen. De informatie voor dit onderdeel van het onderzoek is afkomstig uit de verzamelde literatuur en gesprekken met sleutelinformanten. Daar waar het van toepassing is, wordt kort verwezen naar de resultaten van de bevolkingsenquête en/of de face-to-face interviews met regelmatige spelers.

De doelstelling van het deelonderzoek preventiebeleid is het achterhalen van de veranderingen die sinds het eerdere onderzoek (2005) zijn opgetreden in (de sterke en zwakke punten van) het Nederlandse preventiebeleid. Het eerdere onderzoek maakt daarbij onderscheid naar preventieve maatregelen genomen door de overheid, de spelers zelf en de branche. In het huidige onderzoek is op verzoek van de opdrachtgever speciaal aandacht besteed aan het preventiebeleid van Holland Casino.

Allereerst wordt hieronder kort gekenschetst wat het preventiebeleid in zijn algemeenheid behelst. Met een strenge regulatie van het kansspelaanbod wil de overheid kansspelverslaving zoveel mogelijk tegengaan, terwijl ook de branche zichzelf in dit kader een belangrijke verantwoordelijkheid heeft opgelegd.

Preventie vanuit de overheid
Gokverslaving voorkomen is één van de beleidsuitgangspunten dat consequent door de overheid wordt gebruikt in de wetgeving rond kansspelen. De Wet op de kansspelen (Wok) zorgt ervoor dat een aantal van de verslavende eigenschappen van kansspelen in hun werking wordt beperkt. Een onderdeel van het kansspelbeleid is het creëren van een begrensd legaal aanbod aan kansspelen om in de speelbehoefte te voorzien. Dit gebeurt door middel van een systeem van beperkte vergunningverlening.[1] Tevens is een leeftijdsgrens (18 jaar) vastgelegd om aan kansspelen te mogen deelnemen. Daarnaast hebben gemeenten eind vorige eeuw het voortouw genomen om te komen tot een meer evenwichtig speelautomatenbeleid. Veel gemeenten besloten om kansspelautomaten (of fruitautomaten) uit laagdrempelige locaties (cafetaria's) te weren (zie onder andere De Bie e.a. 1993). Met het

[1] Vergunninghouders zijn: Nederlandse Staatsloterij, BankGiro Loterij, SponsorBingo Loterij, Nationale postcode Loterij, De Lotto, Scientific Games, Holland Casino en de Stichting Samenwerkende Non-profit Loterijen.

Speelautomatenbesluit (2000) is het door gemeenten ingezette beleid uiteindelijk landelijk ingevoerd.

Het Kabinet Rutte heeft in het regeerakkoord vastgelegd dat er vanaf 2012 €10 miljoen aan licentiefees voor kansspelen via internet of loterijen gegenereerd dient te worden. Een mogelijke uitwerking hiervan is dat er licenties worden verkocht aan verschillende commerciële aanbieders van online kansspelen, hetgeen deels in de lijn ligt van het advies dat een speciaal aangestelde commissie onlangs aan de regering deed. Deze adviescommissie, aangesteld door oud-minister van Justitie Hirsch Ballin, heeft geadviseerd dat poker op internet moet worden gelegaliseerd.[2] Gezien de grote vraag naar en het ruime aanbod van online poker, stelt de commissie, is het absolute pokerverbod niet langer houdbaar.

Preventie vanuit de branche
Ook vanuit de branche wordt het verhoogde risico op verslaving in de gaten gehouden en zijn preventieactiviteiten ontwikkeld. Deze variëren van het plaatsen van foldermateriaal tot het aanspreken van problematische spelers. Zowel de amusementscentra als Holland Casino bieden bezoekers de mogelijkheid om op vrijwillige basis een entreeverbod aan te vragen. In opdracht van het College van toezicht op de kansspelen is in 2001 een onderzoek uitgevoerd naar de effectiviteit van het preventiebeleid kansspelverslaving van Holland Casino (De Bruin e.a. 2001). Uit dit onderzoek is gebleken dat Holland Casino een redelijk evenwicht lijkt te hebben gevonden tussen het voorkomen van gokverslaving en een rendabele exploitatie. In 2011 heeft de Algemene Rekenkamer de naleving van het overheidsbeleid door Holland Casino onderzocht.[3] Hierop wordt later in dit hoofdstuk nader ingegaan. Verder is begin 2006 de gedrags- en reclamecode kansspelen in werking getreden. Deze nieuwe bepaling biedt een grondslag om regels te stellen ten aanzien van de inhoud, de doelgroep en de hoeveelheid en wijze van de wervings- en reclame-uitingen door de branche.

5.1 Toelichting gevoerd beleid

Hieronder wordt het landelijk (kansspel)beleid en de daarbij behorende uitgangspunten toegelicht. Van belang zijn veranderingen die zich sinds 2005 hebben voorgedaan, waarbij het accent voor ons onderzoek steeds wordt

[2] Hoewel de commissie alleen advies uitbracht over online poker, blijkt uit de financiële bijlagen van het regeerakkoord dat het kabinet voornemens is het aanbieden van meerdere kansspelen, zoals casinospelen, bingo en loterijen, op het internet vrij te geven.
[3] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32 636, nr. 2.

gelegd bij preventie van kansspelverslaving.[4] Aangezien het huidige kabinet tijdens de onderzoeksperiode diverse plannen voor wijziging van het landelijk beleid kenbaar heeft gemaakt, is in de gesprekken met sleutelinformanten (ook) uitgebreid ingegaan op hun mening en verwachtingen omtrent de aangekondigde wijzigingen.[5] Met andere woorden: niet alleen de ervaringen met het tussen 2005 en 2011 gevoerde beleid is onderwerp van gesprek geweest, maar ook de mogelijke consequenties voor (de preventie van) kansspelverslaving van eventuele wijzigingen van de wet zijn ter sprake gekomen.

Wet op de kansspelen

Het kansspelbeleid is vastgelegd in de Wet op de kansspelen (Wok). Daarin is opgenomen dat het aanbieden van kansspelen verboden is tenzij de overheid hiervoor een vergunning verleent. Aan vrijwel alle vergunningen is de verplichting verbonden (een deel van) de opbrengst af te dragen aan de Staat (staatsloterij, speelcasino's) of goede doelen (overige). Uitzondering vormt het speelautomatenregime, waarbij de vergunninghouders voor eigen gewin opereren. Voor kansspelaanbod via internet kent de Wok (nog) geen vergunningmogelijkheid, hetgeen betekent dat een dergelijk aanbod verboden is.

De achterliggende gedachte bij het vergunningstelsel is dat de behoefte aan deelname aan kansspelen gepaard gaat met risico's die door de overheid ingedamd moeten worden (De Bruin e.a. 2005). Als risico's worden onderscheiden: kansspelproblematiek, misleiding van consumenten, illegaliteit en criminaliteit. Het hoofddoel van het beleid is dan ook het reguleren en beheersen van kansspelen, met bijzondere aandacht voor het tegengaan van kansspelproblematiek, het beschermen van de consument en het tegengaan van illegaliteit en criminaliteit. Op grond van Europese jurisprudentie worden deze doelstellingen als geldige 'dwingende redenen van algemeen belang' erkend, waardoor het aanbod van kansspelen kan worden beperkt of (zelfs) kan worden verboden.[6]

Uitgangspunten van het beleid die van belang zijn in het kader van preventie zijn: het beteugelen van de speelzucht en het beperken van nadelige gevolgen van kansspelen; de vraag naar kansspelen niet stimuleren; het continueren van overheidsinterventie en –betrokkenheid, waar nadelige effecten van kansspelen en kwetsbaarheid van de betrokken belangen dat vragen.[7]

[4] Dit betekent dat in dit hoofdstuk niet of nauwelijks wordt ingegaan op wijzigingen of nieuwe maatregelen die niet specifiek gericht zijn op preventie van kansspelverslaving.
[5] Voor ons onderzoek zijn de ontwikkelingen tot en met 15 september 2011 gevolgd en verwerkt.
[6] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32 636, nr. 2.
[7] Zie onder andere: Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32 636, nr. 2.

Wijzigingen Wok
Er wordt sinds begin deze eeuw gewerkt aan een algehele herziening van de Wok. Daarmee wordt een modernisering van de huidige wet beoogd, terwijl tevens uitvoering wordt gegeven aan een aantal aangekondigde beleidswijzigingen. Een concept wetsvoorstel is in augustus 2007 ter consultatie voorgelegd aan een aantal bij het kansspelbeleid betrokken organisaties. In november 2008 is aangegeven dat er nog enkele, nader aan te duiden wijzigingen in het kansspelbeleid noodzakelijk werden geacht. Voorzien werd deze te verwerken in het voorstel voor de nieuwe Wet op de kansspelen. Deze wijzigingen betreffen de vergroting van het 'level playing field' voor loterijen[8], een nader onderzoek naar de invoering van transparante gunningsprocedures voor meerjarige vergunningen, de consequenties van de invoering van die procedures voor de kansspelautoriteit en een nader onderzoek naar de mogelijkheden alsnog een wettelijk regime voor kansspelen via internet in te voeren[9].

De Wok zal onder meer moeten worden gewijzigd om de kansspelautoriteit te kunnen realiseren. Dit meest recente voorstel voor het wijzigen van de Wok, uitgelegd in een Memorie van toelichting uit 2009, ligt momenteel ter behandeling in de Tweede Kamer. In datzelfde wetsvoorstel wordt voor bepaalde vergunninghouders die kansspelen aanbieden waaraan bijzondere verslavingsrisico's zijn verbonden (zoals casinospelen en kansspelautomaten) de verplichting opgenomen een beleid op het gebied van preventie van kansspelverslaving te voeren. Vergunninghouders dienen de maatregelen en voorzieningen te treffen die nodig zijn om kansspelverslaving aan de door hen georganiseerde spelen zoveel mogelijk te voorkomen en op zorgvuldige en evenwichtige wijze vorm te geven aan wervings- en reclameactiviteiten. Deze plicht is opgenomen in de vergunningvoorwaarden, zij het dat het tot op heden nog geen wettelijke plicht is.

Kansspelautoriteit
De oprichting van de kansspelautoriteit komt voort uit de behoefte aan een daadkrachtige toezichthouder op de kansspelsector. De kansspelautoriteit, een nieuw zelfstandig bestuursorgaan (zbo), krijgt tot taak:[10]
- het verstrekken, wijzigen en intrekken van vergunningen voor diverse vormen van kansspelen;

[8] Er gelden momenteel nog steeds verschillende voorwaarden voor landelijke loterijen. De Staatsloterij moet een minimumpercentage (60%) van de opbrengst aan prijzen uitkeren, terwijl de goede doelenloterijen een minimumpercentage moeten uitkeren aan goede doelen. Het uitgevoerde onderzoek naar de mogelijkheid om vergelijkbare voorwaarden te kunnen opleggen aan verschillende loterijen is gekoppeld aan een onderzoek naar de invoering van transparante gunningsprocedures.
[9] De Adviescommissie Kansspelen via internet heeft hierover in 2010 een eindrapport aangeboden aan de minister van Justitie.
[10] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 32 264, nr. 3.

- het geven van voorlichting en informatie aan burgers, medeoverheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties;
- het toezicht op de naleving van de toepasselijke wet- en regelgeving en de vergunningen;
- de handhaving van de toepasselijke wet- en regelgeving.

Om de kansspelautoriteit effectief te kunnen laten optreden wordt het noodzakelijk geacht de autoriteit toe te rusten met een adequaat en proportioneel handhavingsinstrumentarium. Hiertoe worden bestuurlijke handhavingsinstrumenten geïntroduceerd (last onder bestuursdwang, last onder dwangsom en bestuurlijke boete). De huidige initiërende en coördinerende rol van de Belastingdienst bij de aanpak van illegale kansspelen wordt overgenomen door de kansspelautoriteit. Om te voorkomen dat toezicht en handhaving door elkaar gaan lopen, zal binnen de kansspelautoriteit een functioneel onderscheid worden aangebracht tussen deze taken. Het argument om beide taken wel bij dezelfde organisatie te leggen is het voorkomen van een versnippering van kennis en expertise. Met de instelling van de kansspelautoriteit zal het College van toezicht op de kansspelen worden opgeheven. Wat betreft de preventie van kansspelverslaving zal de kansspelautoriteit in nauw overleg met verslavingsinstellingen, professionele voorlichting geven over het voorkomen en herkennen van kansspelverslaving.

Verantwoordelijkheden
In 2004 is de zorg voor de Wok van de minister van Economische Zaken aan de minister van Justitie overgedragen.[11] Hiermee is de volledige verantwoordelijkheid voor het beleid, de regelgeving en de uitvoering in het kader van Casinospelen en Speelautomaten van de Wok naar het ministerie van Justitie overgegaan. Vanaf 2005 geldt dit ook voor het beleid, de regelgeving en de uitvoering in het kader van de Staatsloterij, de Instantloterij, Sportprijsvragen, de Lotto en de Totalisator. Het ministerie van Financiën blijft wel verantwoordelijk voor het beheer van de Stichting Exploitatie Nederlandse Staatsloterij en de Nationale Stichting tot Exploitatie van Casinospelen in Nederland (Holland Casino). Deze wijziging dient nog wel in de Wok te worden vastgelegd.

Coördinerende, overkoepelende taken en kennisoverdracht over de risico's van kansspelen aan medeoverheden en het publiek behoren tot de primaire verantwoordelijkheid van het ministerie van Veiligheid en Justitie. De primaire verantwoordelijkheid over de vorm en de inhoud van de

[11] Daar waar het voorgaande kabinetten betreft wordt gesproken over het ministerie van Justitie of de (toenmalige) minister van Justitie, bij huidige visies en maatregelen wordt gesproken over het ministerie van Veiligheid en Justitie.

hulpverlening ligt bij het ministerie van VWS. Toezichthoudende taken zullen zoveel mogelijk worden geconcentreerd bij de kansspelautoriteit.

Gemeenten zijn en blijven verantwoordelijk voor het toezicht op de door hun afgegeven vergunningen. Dit geldt ook voor de overige uitvoerende en handhavende taken op het gebied van kansspelen: verlenen van vergunningen voor incidentele loterijen en prijsvragen, sanctiemogelijkheden bij overtreding van regels die door de gemeente worden uitgevoerd en de mogelijkheid om door hen verleende vergunningen in te trekken. De wijze waarop gemeenten dit uitvoeren verschilt, hetgeen door enkele sleutelinformanten als nadelig wordt ervaren. Er zijn geen eenduidige richtlijnen, terwijl de indruk bestaat dat weinig gemeenten prioriteit leggen bij het kansspelbeleid. Dit blijkt onder andere uit het verwateren van afspraken over jaarlijkse of twee jaarlijkse bijeenkomsten tussen gemeenten en lokale aanbieders van kansspelen. Uit gesprekken die wij hebben gevoerd met enkele gemeenten blijkt dit inderdaad het geval te zijn. Het centrale aanspreekpunt bij de VNG over het kansspelbeleid is daarbij opgeheven, wat ook niet tot tevredenheid stemt bij diverse sleutelinformanten. Voorts wordt opgemerkt dat het een onevenwichtigheid in het beleid is dat vestigingen van Holland Casino in aantal en locatie beperkt zijn, terwijl speelautomatenhallen zich in principe overal mogen vestigen. Het College van toezicht op de kansspelen pleit dan ook voor een landelijk beleid voor de speelautomatenhallen.

Preventie
Bij preventie bevatten alle vergunningen voor landelijke kansspelen een voorschrift over preventie van gokverslaving. De vergunninghouder dient zorg te dragen voor een evenwichtig beleid op het gebied van kansspelverslaving en maatregelen en voorzieningen te treffen die nodig zijn om onmatige deelneming aan de georganiseerde kansspelen zoveel mogelijk te voorkomen. Dit geldt ook voor Holland Casino. Aan deze zorgplicht wordt door Holland Casino invulling gegeven door middel van haar preventiebeleid kansspelen. Hierop wordt later in dit hoofdstuk nader ingegaan. In het Speelautomatenbesluit 2000 is geregeld dat bedrijfsleiders en beheerders van hoogdrempelige inrichtingen en speelautomatenhallen over een bewijsstuk moeten beschikken waaruit blijkt dat zij voldoende kennis en inzicht hebben in het gebruik van speelautomaten en de daaraan verbonden risico's van gokverslaving.

In 2010 is door de toenmalige minister van Justitie aangegeven dat hij de kansspelautoriteit na oprichting zal verzoeken een coördinerende rol inzake de verbetering van het preventiebeleid op zich te nemen en het reeds bestaande overleg met de andere (beleids) verantwoordelijke partijen te

intensiveren.[12] Daarbij moeten activiteiten ter verbetering van het preventiebeleid worden gemonitord en zo nodig in gezamenlijk overleg aangepast. Tot die tijd zal het Projectbureau Kansspelen van het ministerie van Veiligheid en Justitie die rol blijven vervullen. Het Projectbureau Kansspelen is momenteel druk bezig om vorm en inhoud te geven aan de nog in te stellen kansspelautoriteit.

Visie huidig kabinet

De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie heeft begin 2011 zijn visie op kansspelen kenbaar gemaakt.[13] Hij geeft aan ervoor te willen zorgen dat Nederlandse burgers die willen deelnemen aan kansspelen dat op een veilige en verantwoorde manier kunnen doen. Daarbij wordt aangegeven dat consumenten desgewenst moeten kunnen beschikken over een passend en attractief aanbod van kansspelen. Tegelijkertijd wordt het van belang geacht dat kwetsbare groepen, waaronder jong volwassenen, zoveel mogelijk worden beschermd tegen het risico kansspelverslaving te ontwikkelen. Waar in de vorige kabinetsperiodes vooral de risico's bepalend zijn geweest voor de invulling van het beleid, acht de staatssecretaris thans een meer eigentijdse benadering van dit beleidsveld wenselijk, waarin burgers en bedrijven in staat dan wel verplicht zijn hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Vanuit de verslavingszorg wordt hierbij overigens opgemerkt dat het juist kenmerkend is voor verslaafden dat zij hun eigen verantwoordelijkheid niet (kunnen) nemen. Zij pleiten dan ook voor een (beter) uitgewerkt preventiebeleid dan tot nog toe het geval is.

De beperking van de aan kansspelen verbonden risico's wordt niet langer bewerkstelligd door het aantal aanbieders te beperken, maar door het stellen van regels en uitoefenen van toezicht, aldus de staatssecretaris. Daartoe worden de mogelijkheden onderzocht meer marktwerking in te voeren bij de instantloterij, sportprijsvragen, de totalisator en speelcasino's. Bij Holland Casino zal ook het pseudo-staatsaandeelhouderschap onderwerp van onderzoek zijn. Met andere woorden: het tot nog toe toegepaste idee dat het aanbod moest worden gereguleerd (bijvoorbeeld door het verlenen van ten hoogste één vergunning voor een aantal specifiek genoemde kansspelen zoals casinospelen aan Holland Casino is gegund) wordt losgelaten. Daarmee wordt volgens enkele sleutelinformanten tevens de achterliggende gedachte 'aanbod schept vraag' losgelaten, die tot nog toe wordt toegepast bij meerdere verslavende middelen. Dit is bijvoorbeeld een reden waarom verschillende gemeenten geen coffeeshops binnen de gemeentegrenzen willen, zij hanteren een zogenoemd nul-beleid, zo blijkt uit onderzoek (Bieleman en Nijkamp 2010). De preventie van gokverslaving wordt met de nieuwe visie niet bewerkstelligd door het beperken van het aanbod, maar

[12] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 24 557, nr. 122.
[13] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 24 557, nr. 124.

door preventiemaatregelen als onderdeel van de vergunningvoorwaarden op te nemen welke onder strikt toezicht worden gesteld. Uit de mediaberichten medio 2011 wordt duidelijk dat niet alleen de verslavingszorg, maar ook meerdere Tweede Kamerleden hierbij vraagtekens plaatsen. Zij zijn in ieder geval van mening dat de beoogde preventiemaatregelen op zijn minst goed doordacht en uitgewerkt moeten worden alvorens ingestemd kan worden met de visie van de staatssecretaris.

In 2002 is onderzocht welke consequenties de uitbreiding van het legale casinoaanbod kan hebben op onder andere gokverslaving (Pemberton e.a. 2002). Daaruit is naar voren gekomen dat een uitbreiding van het aanbod een beperkte invloed heeft op het aantal bezoekers, maar dat het aantal bezoeken zal toenemen. Daarbij is het aannemelijk bevonden dat extra casino's leiden tot een toenemende gokverslaving. Hoewel een stringent preventief verslavingsbeleid dat effect kan afvlakken, kan een toename van gokverslaving er niet mee worden voorkomen, aldus deze onderzoekers. Ook verschillende informanten vanuit de verslavingszorg geven aan dat een toename van het aanbod, waarbij legalisering van het aanbod via internet als toename van aanbod wordt gezien (door legalisatie kunnen reclame-uitingen toenemen waardoor meer spelers bereikt kunnen worden), een toename van het aantal spelers en daarmee het aantal probleemspelers tot gevolg zal hebben.

5.2 Maatregelen

Hieronder worden de maatregelen weergegeven die door de overheid, de branche en de hulpverlening worden genomen. Het gaat daarbij met name om maatregelen die na 2005 zijn getroffen of onderzocht. Feitelijk gezien zijn er weinig nieuwe maatregelen toegepast in het kader van preventie van kansspelverslaving. Zoals hierboven en later in dit deel van het rapport naar voren komt, zijn er des te meer aangekondigde veranderingen. Deze kunnen uiteraard ook gevolgen hebben voor eventueel te treffen maatregelen. Hierop wordt in de volgende paragraaf nader ingegaan.

Overheid
De overheid stelt de kaders voor het kansspelbeleid vast. Eén van de onderdelen die van belang is in verband met preventie is de leeftijdsgrens. Hieraan is tussen 2005 en 2011 aandacht besteed door de overheid.

Leeftijdsgrens
Voor het deelnemen aan kansspelen geldt de leeftijdsgrens van 18 jaar, hoewel er meerdere gemeenten in Nederland zijn die een grens van 21 jaar

hanteren voor de toegang tot speelautomatenhallen en casino's.[14] Dit heeft tot een motie geleid waarin de regering werd verzocht de effecten van de hogere leeftijdsgrens van 21 jaar te onderzoeken. Uit de verkenning die hierover is uitgevoerd blijkt dat in 2008 ongeveer een derde van de speelautomatenhallen in Nederland een strengere leeftijdslimiet hanteert dan de wettelijke grens (Ministerie van Justitie 2009). In totaal 13 gemeenten hanteren in dat jaar een leeftijdsgrens van 21 jaar voor speelhallen. Speelhallen buiten deze gemeenten met een leeftijdsgrens van 21 jaar hanteren de limiet niet op basis van de gemeentelijke regelgeving, maar in samenhang met de bedrijfsvoering.[15]

Verder blijkt dat in het buitenland doorgaans een leeftijdsgrens van 18 jaar wordt gehanteerd. Op grond hiervan en het idee dat de grens van 18 jaar binnen de maatschappelijk geaccepteerde praktijk in Nederland past, ziet de toenmalige minister van Justitie op dat moment geen aanleiding om de leeftijdsgrens voor de toegang tot speelhalautomaten te verhogen. Er wordt hierbij overigens niet verwezen naar mogelijke effecten op het voorkomen van kansspelverslaving. Wel wordt aangegeven dat er een risico is op het uitwijken naar illegaal aanbod, met name via internet, door 18- tot 21-jarigen wanneer de leeftijdsgrens zou worden verhoogd. Ter ondersteuning hiervan worden echter geen wetenschappelijke bevindingen aangedragen.

De Universiteit Twente (in druk) heeft onlangs een pilot uitgevoerd waarbij een methode is gevalideerd om de beschikbaarheid van diverse gokproducten voor jongeren vast te stellen. Hieruit bleek dat de leeftijdsgrens van 18 jaar, met uitzondering van Holland Casino, nauwelijks wordt nageleefd.[16] Bij het kopen van krasloten en lotto- en staatsloten was er sprake van 0% naleving, bij speelautomatenhallen was er sprake van 16% naleving.

Wijziging Speelautomatenbesluit
Tegen de achtergrond van de invoering van kansspelbelasting op speelautomaten, het rookverbod en de algehele economische achteruitgang, is een aantal compenserende maatregelen voor de speelautomatenbranche voorgesteld. Deze compenserende maatregelen komen neer op de invoering van 'cashless' en 'coinless' systemen alsmede de introductie van twee nieuwe soorten kansspelautomaten. Deze compenserende maatregelen zijn verwerkt in een wijziging van het Speelautomatenbesluit van 2000. De wijziging, die op 1 juli 2011 is ingegaan, houdt in dat betaling door middel van papiergeld in zowel speelautomatenhallen als de horeca is toegestaan.

[14] De leeftijdsgrens voor spelen op kansspelautomaten in de horeca en amusementscentra is in 2000 met een wijziging van de Wok verhoogd van 16 naar 18 jaar.
[15] Eén van de grote exploitanten van speelautomatenhallen, Krijco, heeft voor al haar vestigingen een leeftijdsgrens van 21 jaar ingesteld.
[16] Bij Holland Casino werd in deze pilot de leeftijdsgrens 100% nageleefd.

Tot 1 juli 2011 was alleen betaling met muntgeld toegestaan. Daarnaast is betaling in speelautomatenhallen via zogenoemde 'cashless play' systemen (betaalkaarten) mogelijk geworden, hetgeen tot die tijd alleen in vestigingen van Holland Casino was toegestaan. Verder worden nieuwe kansspelautomaten met een hoger speltempo, hogere maximumprijzen, hoger uitkeringspercentage en lager uurverlies toegestaan.

In het jaarverslag 2010 van het College van toezicht op de kansspelen (2011) is hierover te lezen dat de toenmalige minister van Justitie in 2010 het concept-besluit tot wijziging van het Speelautomatenbesluit 2000 ter advies heeft voorgelegd aan het College. Het College heeft aangegeven geen bedenkingen te hebben tegen de invoering van cashless en coinless systemen voor de speelautomatenbranche. Over de twee nieuwe soorten kansspelautomaten geeft het College echter aan dat het om een voor de speler attractievere kansspelautomaat moet gaan, waarop langduriger en frequenter zal worden gepeeld. 'Door de kortere spelduur en het hogere uitkeringspercentage krijgt de speler immers meer langdurig speelplezier voor zijn geld en hoopt de exploitant op een hogere opbrengst.

Het College komt hiermee tot de conclusie dat één van de destijds door de Commissie Nijpels in het kader van kansspelverslavingspreventie ontwikkelde nieuwe normen voor kansspelautomaten om kansspelautomaten minder attractief te maken door de spelduur te verlengen, weer wordt teruggedraaid.[17] Het College vraagt zich af of dat een verstandige keuze is, gelet op de mogelijke risico's in de sfeer van kansspelverslaving' (College van toezicht op de kansspelen 2011).

Branche

Veel amusementscentra, maar ook producenten, groothandelaren en overige exploitanten, zijn aangesloten bij de brancheorganisatie Vereniging Automatenhandel Nederland (VAN). Medewerkers van amusementscentra zijn verplicht een cursus te volgen waarin deskundigheidsbevordering inzake kansspelproblematiek en basis gespreksvaardigheden aan de orde komen. Deze cursussen worden gegeven door verslavingszorginstellingen.[18] Deze

[17] De 'nijpelsautomaat' verwijst naar automaten die naar aanleiding van aanbevelingen van de Commissie kansspelautomaten, onder voorzitterschap van minister Nijpels, technisch zijn aangepast om kansspelverslaving af te remmen. Dit zou tot stand moeten komen door het spelgedrag positief te beïnvloeden. Het is met deze automaten niet meer mogelijk de startknop vast te zetten, spaarconstructies zijn ingeperkt, de tijdsduur tussen inzet en uitkomst is verlengd en het wervende karakter van de automaten is verminderd.

[18] Momenteel worden de preventiecursussen aangeboden door Verslavingszorg Noord Nederland (tevens penvoerder voor Tactus en Maliebaan), Roderconsult (penvoeder voor Iriszorg, Novadic-Kentron en Adicon), Brijder Verslavingszorg en Jellinek Consultancy/Assissa.

instellingen geven aan GGZ Nederland door welke medewerkers de cursus hebben doorlopen, waarna GGZ Nederland een wettelijk bewijsstuk afgeeft, die voor de vergunningverlening aan amusementscentra als één van de voorwaarden wordt gehanteerd. GGZ Nederland heeft in 2010 geprobeerd, met Holland Casino, de VAN en de ministeries van Veiligheid en Justitie en VWS, afspraken te maken over het kwaliteitsniveau van de cursussen. Dit heeft nog niet tot concrete afspraken geleid. GGZ Nederland heeft daarbij de indruk dat bij sommige aanbieders van kansspelen het idee bestaat dat hoe beter het preventiebeleid is, hoe minder gokkers er zijn en hoe minder de branche verdient. Ook proberen de aanbieders het volgen van cursussen zo doelmatig mogelijk te houden c.q. zo min mogelijk dagdelen te besteden aan de cursussen. Hiermee komt, volgens GGZ Nederland, het kwaliteitsniveau van de cursussen in het geding.

Vanuit de branche wordt daarentegen aangegeven dat exploitanten niet gebaat zijn bij gokverslaving. Preventie staat volgens haar hoog in het vaandel, aangezien het imago van de branche er naar eigen zeggen meer bij gebaat is wanneer klanten plezier in het spel hebben en vaker terugkomen. Spelers die veel geld uitgeven en verliezen, kunnen de sfeer bederven. Bovendien is het mogelijk dat deze spelers niet terug komen in de amusementshal. Vanuit de branche wordt verder gesteld dat er daarom veel belang wordt gehecht aan goede voorlichting via foldermateriaal en het trainen van het personeel. Wel wordt daarbij opgemerkt dat de motivatie van sommige niveaus binnen het personeelsbestand afneemt naarmate de cursus langer duurt en/of er vaker een herhalingscursus moet worden gevolgd. Er wordt dan ook gepleit voor het splitsen van groepen personeelsleden en de door hun te volgen cursusinhoud. Dit is overigens één van de aspecten die in het overleg over het kwaliteitsniveau van de cursussen aan de orde is.

Het Holland Casino treft diverse preventieve maatregelen. Naast voorlichting (folders) wordt de bezoekfrequentie bijgehouden. Op basis daarvan, evenals op signalen bij de medewerkers, worden gesprekken gevoerd met bezoekers. Met bezoekers die problemen ervaren kan een bezoekbeperking of een entreeverbod worden afgesproken. Later in dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op het preventiebeleid van Holland Casino.

Cultuurspecifieke maatregelen
In 2007 heeft een onderzoek plaatsgevonden naar de kansspelproblematiek onder in Nederland wonende probleemspelers van Marokkaanse, Turkse, Antilliaanse, Surinaamse en Chinese afkomst (De Bruin e.a. 2008). Hieruit blijkt dat de cultuurspecifieke preventieve maatregelen bij kansspelaanbieders voornamelijk bestaan uit het beschikbaar hebben van preventiefolders in diverse talen. Daarnaast zet Holland Casino, waar mogelijk, medewerkers in met een andere culturele achtergrond om probleemspelers in hun eigen taal te woord te kunnen staan. In de door de

regionale zorginstellingen aangeboden vervolgcursus kansspelproblematiek voor medewerkers van speelautomatenhallen, wordt in beperkte mate aandacht besteed aan omgaan met andere culturen.

Hulpverlening
Hieronder wordt ingegaan op ontwikkelingen op het gebied van de hulpverlening aan kansspelverslaafden.

Internetbehandeling
De hulpverlening in het algemeen is de afgelopen jaren uitgebreid met de mogelijkheid tot behandeling via internet. Ook voor gokken bestaat die mogelijkheid. Sinds februari 2009 is gokkendebaas.nl online. Het betreft een laagdrempelige vorm van hulpverlening, die tevens een preventieve werking beoogt. Naast informatie, een zelftest, een gratis e-consult en een forum (lotgenotencontact) is een individueel online behandelprogramma beschikbaar. Medewerkers van Tactus Verslavingszorg, de instelling die het programma heeft ontwikkeld, geven aan dat er goed gebruik wordt gemaakt van de site. Er is sprake van zo'n 80 tot 100 aanmeldingen voor hulpverlening per jaar, terwijl er in 2010 zo'n 8.100 unieke bezoekers op de site zijn geweest.

Tot 2011 werd door de zorgverzekeraar 500 online behandelingen beschikbaar gesteld. Dat betekent dat deze cliënten volledig anoniem konden deelnemen aan een online behandeling. Sinds 2011 is dit niet meer mogelijk. Voor een vergoeding is een aanvraag bij de zorgverzekeraar nodig, waarbij persoonsgegevens moeten worden verstrekt. Dit vertaalt zich in een afname van het aantal aanmeldingen. Desondanks geeft online hulpverlening wel een hoger anonimiteitsgevoel dan face-to-face hulpverlening.

Aangezien tijdens de eerste twee jaar van het programma nog volledig anoniem kon worden deelgenomen, zijn er nog maar weinig gegevens bekend over de deelnemers. Wel lijkt het er op dat de internetcliënten met een gokprobleem wat lager opgeleid zijn dan cliënten van de overige internetbehandelingen (bijvoorbeeld alcohol of cocaïne).

Tijdens de behandeling wordt gebruik gemaakt van motiverende gespreksvoering en cognitieve gedragstherapie.[19] Het is (nog) niet duidelijk hoe hoog de drop-out is of wat de redenen zijn waarom cliënten afhaken. Ook al is het nog niet (wetenschappelijk) onderzocht, toch zijn er volgens

[19] Cognitieve gedragstherapie, waarbij de cognities van de spelers ten aanzien van het gokken centraal staan, is de meest toegepaste (en evidence-based) behandeling bij gokverslaving. Engels onderzoek geeft een eerste indicatie voor het mogelijk succesvol uitbreiden van de cognitieve gedragstherapie met metacognitieve therapie (Lindberg e.a. 2011).

betrokkenen indicaties dat het geheel doorlopen van het online hulpverleningsprogramma relatief vaak leidt tot het stoppen met gokken of het sterk verminderen van gokken. Overigens geldt voor de verslavingszorg in het algemeen dat de slagingspercentages toenemen naarmate cliënten een behandelaanbod in zijn geheel hebben doorlopen zonder voortijdig uit te vallen.

Zelfhulp
Naast professionele hulpverlening komen ook steeds meer mogelijkheden voor lotgenotencontact via internet naar voren. Een voorbeeld hiervan is nooitmeergokken.nl. Deze site is twee jaar geleden ontwikkeld. Degene die dit heeft gedaan, een ex-kansspelverslaafde, wil hier mensen de mogelijkheid geven om in contact te komen met lotgenoten. Uit ervaring weet hij dat het kan helpen bij het stoppen met spelen om gedachten op te schrijven en daarop respons te krijgen. Het idee is om er een online zelfhulpgroep van te maken. Als kracht hiervan wordt de anonimiteit genoemd. Gemiddeld genomen zijn er rond de 1.800 bezoeken per maand op de site, terwijl er zo'n 750 unieke bezoekers zijn.

- AGOG
De Anonieme Gokkers Omgeving Gokkers (AGOG) is een groep van lotgenoten en andere betrokken vrijwilligers, die zoveel mogelijk mensen die door het gokken in de problemen zijn geraakt, helpt om gokvrij te worden en te blijven.[20] Daarbij gaat ook aandacht uit naar problemen op andere levensgebieden, zoals financiën, relaties en werk. De hulp wordt geboden aan zowel personen die zelf gokken als personen mensen uit hun omgeving. Het helpen gebeurt samen, op basis van anonimiteit, door van en aan elkaar te leren, waarbij blijvende betrokkenheid wordt gestimuleerd. De AGOG werkt naast, in aanvulling op en in samenwerking met de professionele hulpverlening en wil proactief inspelen op ontwikkelingen in het gokken en het kansspelbeleid. De AGOG biedt zowel zelfhulp als lotgenotencontact. De wijze waarop dit wordt vormgegeven verschilt per afdeling, zij het dat alle afdelingen en groepen geleid worden door ervaringsdeskundigen. Meerdere afdelingen maken gebruik van de zogenoemde 12 stappen methode die ook bij de AA (Anonieme Alcoholisten) wordt toegepast. De 12 stappen methode wordt bovendien steeds meer door de professionele hulpverlening gehanteerd. Overigens is uit onderzoek gebleken dat er geen significante verschillen zijn in de resultaten van de 12 stappen methode enerzijds en cognitieve gedrags therapie (voor groepen) anderzijds (Marceaux en Melville 2011). Beide methoden leiden daarnaast tot meer verbeteringen dan geen behandeling.

[20] Zie www.agog.nl.

Het landelijk bestuur van de AGOG is momenteel bezig zich meer te profileren en de contacten met de afdelingen te verbeteren. Er is onlangs een nieuw, jong bestuur aangetreden. Momenteel is er echter nog onvoldoende zicht op de afdelingen om exacte cijfers over het aantal afdelingen en het (gemiddeld) aantal deelnemers per afdeling te kunnen geven. Als indicatie wordt gegeven dat er zo'n 17 actieve afdelingen zijn. Daarbij zijn sommige afdelingen actiever dan andere. In enkele steden zijn meerdere groepen aanwezig (geweest). Er zijn echter ook regio's waarin geen enkele afdeling van de AGOG is. Deelnemers uit deze regio's maken soms gebruik van afdelingen die op meer dan een uur reisafstand gelegen zijn. De grootte van de groepen verschilt eveneens. De groep in Utrecht bijvoorbeeld telt momenteel ruim 20 deelnemers, maar dat geldt niet voor alle groepen.

5.3 Veranderingen

Deze paragraaf behandelt kort de veranderingen die zich sinds 2005 in het Nederlandse preventiebeleid en bijbehorende maatregelen hebben voorgedaan. Tevens wordt ingegaan op veranderingen die in de nabije toekomst worden verwacht, in het bijzonder de eventuele legalisatie van kansspelen via internet.

2005-2011
Zoals in de voorgaande paragrafen al is aangegeven hebben zich tussen 2005 en 2011 weinig daadwerkelijke veranderingen voorgedaan in het kansspel- en preventiebeleid. Vanaf 2005 is de volledige verantwoordelijkheid voor het beleid, de regelgeving en de uitvoering van de Staatsloterij, de Instantloterij, Sportprijsvragen, de Lotto en de Totalisator naar het ministerie van Justitie overgegaan. Naast voorstellen voor wijzigingen van de Wok heeft de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie begin 2011 zijn visie op kansspelen bekend gemaakt. Per 1 juli 2011 is een wijziging van het Speelautomatenbesluit van kracht geworden.

De overheid heeft in 2008 onderzocht of de leeftijdsgrens voor het deelnemen aan kansspelen zou moeten worden verhoogd van 18 naar 21 jaar. Geconcludeerd werd dat een dergelijke leeftijdsverhoging niet noodzakelijk was.

De branche (Holland Casino en de VAN) is in 2010 met de ministeries van Veiligheid en Justitie en VWS en GGZ Nederland in overleg getreden over het kwaliteitsniveau van de personeelscursussen. Dit heeft (nog) niet tot daadwerkelijke afspraken geleid.

Op het gebied van hulpverlening is sinds 2005 een duidelijk toename te zien van de online mogelijkheden tot behandeling, ook van gokverslaving,

hetgeen vanwege de laagdrempeligheid en hoge anonimiteit als een positieve ontwikkeling wordt gezien. Hierin heeft zich echter inmiddels ook weer een minder positieve ontwikkeling voorgedaan: sinds 2011 vergoedt de zorgverzekeraar geen anonieme behandelingen meer, zodat cliënten vanaf dat moment wel persoonsgegevens moeten verstrekken. Dit heeft een afname van het aantal aanmeldingen tot gevolg.

Toekomstige veranderingen
In de nabije toekomst zijn, zoals hierboven duidelijk is geworden, enkele veranderingen te verwachten. Op de belangrijkste hiervan, het eventueel legaliseren van kansspelen via internet, wordt hieronder nader ingegaan aangezien dit de nodige consequenties met zich mee kan brengen.

Kansspelen via internet
Over het legaliseren van het aanbod van kansspelen via internet wordt sinds 1999 nagedacht. Destijds heeft het Holland Casino op verzoek van de overheid een online versie van casinospelen ontwikkeld. Deze is echter niet tot uitvoering gekomen. In 2006 stemde de Tweede Kamer in met een proef voor online kansspelen waartoe een wijziging van de Wok werd voorgesteld. Dit voorstel, gedragen door de toenmalige minister van Justitie, werd echter niet geaccordeerd door de Eerste Kamer. In de huidige plannen van de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie maken online kansspelen opnieuw kans te worden gelegaliseerd. Meerdere Kamerleden zijn echter van mening dat de plannen te vrijblijvend zijn. Er zullen meer en duidelijkere voorwaarden en regelgeving moeten komen, met name om kansspel-verslaving tegen te gaan.[21]

- Risico's
Kansspelen via internet kan, mede gelet op de laagdrempeligheid en het ontbreken van direct contact tussen deelnemer en aanbieder c.q. medespelers, bijzondere risico's met zich mee brengen, met name op het vlak van kansspelverslaving.[22] De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie is dan ook voornemens om in de regelgeving bijzondere waarborgen te stellen op het gebied van bescherming van kwetsbare spelers, het tegengaan van deelname door minderjarigen, bestrijding van frauduleus en crimineel gedrag, een betrouwbaar en snel betalingsverkeer, een eerlijk spelverloop, verantwoorde marketing en een veilig en betrouwbare operationele omgeving. Het is de bedoeling aan te sluiten bij internationale standaarden op dit gebied.

[21] Zie onder andere de Volkskrant, 08-09-2011, pagina 8.
[22] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 24 557, nr. 124.

- Aanpak

In 2005 is het beleidsplan 'Aanpak bestrijding van kansspelen via internet' aangeboden aan de Kamer.[23] Op basis hiervan is een begin gemaakt met de aanpak van kansspelen via internet. Begin 2009 heeft het Europees Parlement een resolutie aangenomen waarin wordt gesteld dat regelgeving met betrekking tot online gokken, gelet op de bijzondere risico's voor fraude, misdaad, gokverslaving en jeugdigen, niet door de Europese Unie maar op het niveau van de lidstaten moet worden vastgesteld. Aanbieders van kansspelen via internet mogen daarom niet zonder meer in andere landen aanbieden dan het land waarin zij een vergunning hebben. Wel wordt gepleit voor samenwerking tussen lidstaten, met als doel tot gemeenschappelijke uitgangspunten en waarborgen te komen.[24]

Uit onderzoek van Homburg en Oranje (2009) naar de aard en omvang van illegale kansspelen in Nederland is gebleken dat kansspelen via internet van de onderzochte illegale kansspelen de hoogste spelopbrengst, de hoogste deelname, de hoogste spelfrequentie en de hoogste gemiddelde winst en verlies hebben. Verder blijkt uit het onderzoek dat het kanalisatiebeleid lijkt te werken. Bij kansspelen waarbij legaal aanbod bestaat, is het illegale aanbod kleiner.

- Advies

In 2009 heeft de toenmalige minister van Justitie de Adviescommissie kansspelen via internet in het leven geroepen om hem te adviseren over de regulering van kansspelen via internet, met het oog op een mogelijke verdergaande legalisering. In augustus 2010 heeft de Adviescommissie haar eindrapport aan de minister van Justitie aangeboden. In het rapport wordt geconstateerd dat een deel van de kansspelen op internet al is gelegaliseerd onder één van de bestaande regulatoire regimes (met name landelijke loterijen en sportweddenschappen) (Adviescommissie Kansspelen via internet 2010). De Commissie ziet geen reden om dit te veranderen. Wel wordt geadviseerd in deze gevallen het aanbod via internet expliciet toe te staan in de betrokken vergunning en passende internet specifieke voorschriften op te nemen. Daarnaast wordt vastgesteld dat niet-gelegaliseerde kansspelen via internet op grote schaal worden aangeboden, bevorderd en gebruikt. Hierbij vindt handhaving via de strafrechtketen niet of nauwelijks plaats.

Gezien de hoofddoelen, het basisverbod en de rol van kanalisatie in het Nederlandse kansspelbeleid, adviseert de Commissie om een deel van de illegale kansspelen via internet te legaliseren. Deze legalisering dient naar het oordeel van de Commissie beperkt te blijven tot poker, want alleen bij poker

[23] Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 24 557, nr. 59.
[24] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 32 264, nr. 3.

is er sprake van een zodanige kennelijk bestaande vraag dat kanalisatie passend is. Eén van de argumenten hierbij is dat het verslavingsrisico van poker lager is dan bij andere casinospelen. De Commissie adviseert om een nieuw 'internetregime' in het leven te roepen. Dit regime moet nadrukkelijk beogen (een deel van) de huidige illegale pokeraanbieders onder een legaal regime te brengen, zoals destijds gebeurd is bij de invoering van het speelautomatenregime. Gezien de uitgangspunten van het kansspelbeleid moet dit regime uitgaan van een beperkt aantal vergunningen, die aan een termijn zijn gebonden en periodiek worden toegewezen via een open en transparante procedure, aldus de Adviescommissie Kansspelen via internet.

- Aangekondigde maatregelen staatssecretaris

In de brief van de staatssecretaris van 5 september 2011 wordt een nadere uitwerking gegeven van de maatregelen ter voorkoming van kansspelverslaving.[25] De staatssecretaris geeft aan dat het begrip 'verantwoord spelen' centraal zal staan bij het reguleren van het aanbod van kansspelen via internet. De staatssecretaris doelt overigens steeds op het aanbod van kansspelen via internet in het algemeen, terwijl het advies van de Adviescommissie kansspelen via internet luidde alleen poker via internet te legaliseren, en niet alle andere mogelijke spelen waaraan via internet kan worden deelgenomen. De door de staatssecretaris beoogde maatregelen voor kansspelen via internet worden ingedeeld naar de verschillende fasen waarin een speler in aanraking komt of deelneemt aan een kansspel. Er worden vier fasen onderscheiden.

1. Monitoring aan de poort:
   leeftijdsverificatie via identificatieplicht; invullen speelprofiel door speler waarbij grenzen aan eigen speelgedrag kenbaar gemaakt moeten worden; centraal register van kansspelautoriteit waarin bezoekbeperkingen en entreeverboden worden bijgehouden.
2. Monitoring en interventie tijdens het spelen:
   aanbieders informeren spelers over speelduur, winst en verlies en kans op winst; actief benaderen van spelers met risicovol gedrag (toenemende speelfrequentie, hogere inzetten, langere speelduur, toename van het aantal automatische opgelegde 'time outs') en wijzen op breed beschikbare vormen van hulp en ondersteuning en de mogelijkheid zichzelf voor een bepaalde tijdsperiode uit te sluiten van spelen op internet.
3. Interventies bij ontluikend risicovol speelgedrag:
   overschrijding opgegeven speellimieten leidt automatisch tot 'time out' van minimaal 24 uur; bij meerdere 'time outs' dient de aanbieder dringend te adviseren deskundige hulp te zoeken en zich vrijwillig te laten uitsluiten van het spelen van kansspelen via internet, wanneer dit niet wordt opgevolgd dient de speler door de aanbieder te worden uitgesloten

[25] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 24 557, nr. 130.

van deelname gedurende een nader vast te stellen periode; verplichting aanbieder om gegevens over doorverwijzingen naar hulpinstanties, automatisch opgelegde 'time outs' en zelfuitsluitingen bij te houden en daarover te rapporteren.

4. Behandeling van verslaving:
   hierbij wordt verwezen naar de bestaande mogelijkheden tot behandeling en zorg, waaronder ook (anonieme) online hulp valt die volgens de staatssecretaris door een professionele hulpverlener dient te worden aangeboden.

- Mening betrokkenen

Meerdere sleutelinformanten merken op dat het reguleren van het aanbod aan kansspelen via internet vergaande mogelijkheden biedt om preventief op te kunnen treden. De technische mogelijkheden qua persoonsregistratie, IP-adressen en het al dan niet toelaten van spelers zijn zodanig dat vergelijkbaar met het huidige (fysieke) preventiebeleid van Holland Casino kan worden gehandeld. Zo zou van iemand die zich voor het eerst bij een internetaanbieder meldt kunnen worden gevraagd zich fysiek te melden op een (kantoor)locatie van de betreffende aanbieder. Vervolgens kan bij een bepaalde frequentie of duur van bezoek aan een internetgoksite of bij hoge inzet c.q. verliezen de toegang worden geblokkeerd of een waarschuwing worden afgegeven. Door koppeling van de internetaanbieders onderling kan tevens voorkomen worden dat deze spelers sites van andere aanbieders bezoeken.

Vanuit de verslavingszorg wordt aangegeven dat het legaliseren van het aanbod via internet mogelijk leidt tot een toename van het aantal kansspelverslaafden, vanuit de gedachte dat de hoeveelheid spelers en daarmee de hoeveelheid probleemspelers in direct verband staat met de beschikbaarheid van een middel. Tactus Verslavingszorg laat in een reactie op de plannen om kansspelen via internet te legaliseren weten dat er in dat geval dan ook tegelijkertijd maximaal moet worden ingezet op preventie van kansspelverslaving. Daarbij worden enkele maatregelen en aandachtspunten bij het preventiebeleid genoemd. Dit betreffen aspecten als het zich laten identificeren van spelers in verband met de leeftijdsgrens, het vooraf laten formuleren van persoonlijke risicocriteria c.q. criteria voor verantwoord speelgedrag (duur, frequentie en maximale inzet bijvoorbeeld), het attenderen van de speler op afwijkingen van het voorgenomen speelgedrag en het door de speler zelf kunnen activeren van een aantal concrete zelfbeschermingsopties zoals de mogelijkheid om voor zichzelf een bezoekverbod te kunnen instellen. Vooralsnog lijkt het, gezien de aangekondigde maatregelen van de staatssecretaris, dat de aanbevelingen vanuit de verslavingszorg worden meegenomen. Overigens wordt door andere betrokkenen tevens opgemerkt dat de introductie van kansspelen via internet ook gepaard moet gaan met een publiekscampagne, waarbij

potentiële spelers worden gewezen op de risico's van deelname aan kansspelen en kunnen worden verwezen naar websites waar meer informatie te verkrijgen is. Als voorbeeld worden genoemd de websites alcoholinfo.nl en drugsinfo.nl.

5.4 Rol Holland Casino

In de Wok is vastgelegd dat er één vergunning kan worden verleend voor het organiseren van speelcasino's. Deze vergunning is sinds de legalisatie van casino's in 1974 verleend aan de Nationale Stichting tot Exploitatie van Casinospelen in Nederland ofwel Holland Casino.

In ons onderzoek is specifiek aandacht besteed aan het preventiebeleid van Holland Casino. Gedurende het veldwerk zijn zes vestigingen van Holland Casino meerdere keren bezocht. Tijdens deze bezoeken is onder andere gesproken met de locatiemanagers, terwijl ook gesprekken met regio-managers hebben plaatsgevonden. Daarnaast zijn meerdere sleutel-informanten op beleidsniveau bij Holland Casino gesproken. Ook in de bevolkingsenquête en de spelers-interviews is speciale aandacht besteed aan het beleid van Holland Casino. Hoewel met behulp van deze gegevens niet kan worden geconcludeerd dat het preventiebeleid van Holland Casino wel of geen effecten heeft (het betreft immers geen effectevaluatie van het beleid), biedt het wel een indicatie hieromtrent.

Preventiebeleid
Holland Casino geeft aan dat haar preventieaanpak is opgezet in samenwerking met de verslavingszorg. Het beleid, Preventiebeleid Kansspelen (PBK) genoemd, is tweeledig. Er vindt registratie van de bezoekers en de frequentie van hun bezoeken plaats in een landelijk gekoppeld systeem (OASE). Hierdoor is het mogelijk om gasten die vaker dan gemiddeld komen te signaleren. Met hen worden gesprekken gevoerd en zo nodig een bezoekbeperking of entreeverbod toegepast. Daarnaast worden de medewerkers regelmatig getraind in het herkennen van verslavings-signalen. Verder liggen in elke vestiging brochures over het risico van deelname aan kansspelen.

Training van medewerkers
Aangezien bezoekfrequentie geen indicatie hoeft te zijn voor problematisch speelgedrag, worden medewerkers getraind in het herkennen van verslavingssignalen, zoals boos worden, verwaarlozing van persoonlijke hygiëne of zenuwachtig gedrag. De personeelstrainingen worden voor Holland Casino verzorgd door Jellinek Consultancy.

Gesprekken bezoekers
Uit informatie van Holland Casino blijkt dat jongvolwassenen in de leeftijd van 18 tot en met 23 jaar bij hun zesde bezoek in één maand de '6e bezoek troefkaart' ontvangen. De kaart wijst de gast op diens bezoekgedrag en de risico's van het spel. Bovendien komt de mogelijkheid van een gesprek aan de orde en worden gasten gewezen op informatie op de website. Na acht bezoeken in één maand worden jongvolwassenen uitgenodigd voor een gesprek. De procedure bij volwassen bezoekers is hetzelfde, zij het dat hierbij een andere bezoekfrequentie wordt gehanteerd. Bezoekers van 24 jaar en ouder ontvangen bij hun tiende bezoek in een maand een '10e bezoek troefkaart'. Na vijftien bezoeken in één maand worden volwassenen uitgenodigd voor een gesprek. Ook bij plotselinge stijgingen in de bezoekfrequentie (onafhankelijk van het aantal bezoeken per maand en de leeftijd) wordt een gesprek gevoerd. De gesprekken bestaan uit vier fasen: gastheergesprek; zorggesprek; zorggesprek(ken) tijdens een bezoekbeperking; en nazorggesprek. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in de zwaarte van een PBK gesprek. Deze loopt van 1 tot 3, waarbij PBK3 gesprekken het zwaarste zijn.

Met de 'HANDS'-card kan een bezoeker worden gewezen op de mogelijkheid om met een gratis telefonische hulplijn te bellen.[26] Daarnaast is door Tactus Verslavingszorg, in samenwerking met Holland Casino, een online hulpverleningsmogelijkheid ontwikkeld (gokkendebaas.nl). Ook kunnen bezoekers in de gesprekken met medewerkers van Holland Casino worden doorverwezen naar de professionele verslavingszorg.

Meerdere sleutelinformanten, waaronder ervaringsdeskundigen, geven aan dat het lastig blijft om potentiële probleemspelers op te sporen met behulp van het door Holland Casino gevoerde beleid. Bezoekfrequentie is lang niet altijd een indicatie voor problematisch gedrag, terwijl problemen in een beginnend stadium die wellicht tijdens een preventiegesprek al wel kunnen spelen, moeilijk te herkennen zijn. Er worden door de sleutelinformanten echter geen alternatieven genoemd waarmee dit wel mogelijk zou zijn. Dit neemt niet weg dat meerdere betrokkenen, zowel vanuit het beleid als vanuit de hulpverlening, van mening zijn dat het preventiebeleid van Holland Casino een goed initiatief is en in ieder geval beter dan hetgeen bij de speelautomatenhallen plaatsvindt. Een paradox is en blijft dat Holland Casino graag klanten wil werven, maar ze wellicht gelijktijdig afschrikt door een stringent preventiebeleid. Anderzijds zijn er ook bezoekers van Holland

[26] HANDS staat voor Human Assistance Network for Daily Support, een onafhankelijke adviesdienst voor mensen met een psychosociale problematiek, gespecialiseerd in telefonische hulpverlening. Bezoekers van Holland Casino kunnen hierop sinds 2005 een beroep doen.

Casino die een stringent preventiebeleid juist op prijs stellen en daardoor liever naar Holland Casino gaan dan naar een speelautomatenhal.

Volgen bezoekfrequentie, bezoekbeperking of entreeverbod
Op grond van de bezoekfrequentie en/of signalen bij medewerkers wordt een gesprek gevoerd met de betreffende bezoekers. Wanneer uit het eerste gesprek blijkt dat iemand problemen heeft met het spelen, verslaafd is of de bezoekfrequentie neemt niet af, dan volgt een extra gesprek. Dit tweede gesprek wordt doorgaans gevolgd door een afspraak over het volgen van de bezoekfrequentie, een bezoekbeperking of een entreeverbod. Als de bezoeker na een bezoekbeperking of entreeverbod voor het eerst weer naar het casino komt, wordt altijd eerst een persoonlijk gesprek gevoerd. Door sleutelinformanten wordt gepleit voor het langdurig monitoren van bezoekers die terugkeren na een entreeverbod. In een eerste gesprek na terugkomst wordt immers doorgaans aangegeven door de betreffende bezoeker dat er geen problemen meer zijn, hij of zij wil graag het casino bezoeken. De wens en drang om weer te spelen wordt verbloemd. Het zou in ieder geval goed zijn om gedurende de eerste weken en maanden dat een bezoeker weer in het casino komt regelmatig een gesprek aan te gaan, aldus één van de sleutelinformanten.

Uit de gegevens van Holland Casino blijkt dat het absolute aantal gesprekken in het kader van het Preventie Beleid Kansspelen (PBK) aanvankelijk is toegenomen. In 2004 ging het nog om 21.360 gesprekken. In 2010 is er sprake van 30.287 gesprekken (tabel 5.1). Vanaf 2008 is dit aantal echter wel afgenomen. Ook het absolute aantal entreeverboden en bezoekbeperkingen is, na een aanvankelijke toename, na 2008 weer gedaald. Dit kan (deels) worden verklaard door een terugloop van het aantal bezoekers van en bezoeken aan Holland Casino.

Tabel 5.1 Aantal PBK gesprekken, bezoekbeperkingen en entreeverboden Holland Casino (2004, 2008-2010)

	2004	2008	2009	2010
Aantal unieke bezoekers	1.094.077	1.296.939	1.232.623	1.147.746
Aantal PBK gesprekken	21.360	34.842	33.181	30.287
Aantal gesprekken jong volwassenen*	-	5.333	4.879	4.195
Aantal bezoekbeperkingen	3.155	4.463	4.297	3.872
Aantal entreeverboden	4.423	5.340	4.892	4.391

Bron: Holland Casino.
* Ook in 2004 werd specifiek aandacht besteed aan jong volwassenen. Het aantal gesprekken dat met deze doelgroep is gevoerd, is echter niet in het jaarverslag over 2004 opgenomen.

Wanneer de aantallen PBK gesprekken, bezoekbeperkingen en entreeverboden worden afgezet tegen het totaal aantal unieke bezoekers, dan blijkt dat het aantal PBK gesprekken per 1.000 bezoekers niet afneemt sinds 2008 (tabel 5.2). Ook het aantal bezoekbeperkingen is gelijk gebleven. Het aantal gesprekken jong volwassenen en het aantal entreeverboden per 1.000 bezoekers lijkt licht te dalen.

Tabel 5.2 Aantal PBK gesprekken, bezoekbeperkingen en entreeverboden Holland Casino per 1.000 bezoekers (2004, 2008-2010)

	2004	2008	2009	2010
Aantal PBK gesprekken	19,5	26,9	26,7	26,4
Aantal gesprekken jong volwassenen	-	4,1	3,9	3,7
Aantal bezoekbeperkingen	2,9	3,4	3,5	3,4
Aantal entreeverboden	4,0	4,1	3,9	3,8

Bron: Holland Casino.

Spelers-interviews
Ruim 300 van de 500 geïnterviewde regelmatige spelers zijn in het jaar voorafgaande aan het interview wel eens in een vestiging van Holland Casino geweest. Een ruime meerderheid hiervan (81%) is op de hoogte van de mogelijkheid tot een bezoekbeperkende maatregel. Van de geïnterviewden die hiervan op de hoogte zijn, hebben 46 (17%) persoonlijk te maken gehad met een dergelijke maatregel. Hieronder bevinden zich ongeveer evenveel recreatieve (25) als risicovolle (21) spelers. Vrijwel alle geïnterviewden die een entreeverbod hebben gehad, zijn enigszins tot zeer tevreden over deze maatregel. Tien personen hebben ook met een tweede entreeverbod te maken gehad. Ook van hen is vrijwel iedereen hierover tevreden. De tevredenheid over een bezoekbeperking is eveneens hoog.

Zoals in hoofdstuk 4 al aan de orde is geweest, zijn de ruim 300 spelers die Holland Casino hebben bezocht drie stellingen voorgelegd over het preventiebeleid van Holland Casino. Zonder onderscheid te maken naar recreatieve en risicovolle spelers (zoals in hoofdstuk 4 is gedaan) is een derde van deze geïnterviewden het (enigszins tot helemaal) eens met de stelling dat Holland Casino zich voldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan. Ruim een derde is hierover neutraal c.q. heeft hierover geen mening. Dit betekent echter ook dat bijna een derde van de geïnterviewden (enigszins tot helemaal) vindt dat Holland Casino zich onvoldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan. Meer dan de helft (54%) van de geïnterviewde bezoekers van Holland Casino is het oneens met de stelling dat de folders waarin voor kansspelverslaving wordt gewaarschuwd voldoende zichtbaar zijn. Ruim een kwart (27%) is van mening dat risicospelers niet tijdig worden aangesproken door medewerkers van Holland Casino op hun speelgedrag, terwijl ongeveer de helft van de 300 respondenten het hier eens noch oneens mee is. Met andere woorden, volgens de geïnterviewden kan het preventiebeleid van Holland Casino (verder) worden verbeterd, onder andere

door het meer zichtbaar maken van waarschuwingsfolders en het tijdiger aanspreken van risicospelers op hun speelgedrag.

Ter vergelijking: 135 van de 500 geïnterviewde regelmatige spelers zijn op de hoogte van de mogelijkheid van een bezoekbeperkende maatregel (entreeverbod ofwel witte lijst) bij de amusementscentra. Van hen hebben 14 wel eens op deze witte lijst gestaan. Hieronder bevinden zich acht risicospelers en 6 recreatieve spelers. Van deze 14 geïnterviewden zijn acht hierover enigszins tot zeer ontevreden.

Nieuwe strategie

Zoals ook in het rapport van de Algemene Rekenkamer (2011) te lezen is, heeft Holland Casino in 2008 een nieuwe strategie geformuleerd die moet leiden tot een bredere economische basis. Holland Casino wil niet langer een organisatie zijn die alleen kansspelen aanbiedt, maar een ruimer en eigentijds(er) aanbod aan vrijetijdsbesteding realiseren (leisure). Het motto is 'Share the joy of playful living'. Hoewel de preventie van kansspelverslaving één van de pijlers van Holland Casino blijft, is en wordt het accent hierbinnen enigszins verlegd. Zo krijgt het idee dat een bezoeker (ook) zelf verantwoordelijk is voor het eigen gedrag meer nadruk. Daarbij wordt de rol van sociale interactie meer benadrukt. De gedachte hierachter is dat spelers die met elkaar in contact zijn, minder vatbaar zijn voor problematisch spelgedrag. Tevens wordt gesteld dat een verruiming van het aanbod ertoe kan leiden dat bezoekers hun kansspel onderbreken voor een andere vorm van vermaak binnen het casino. Tegelijkertijd kan een verbreding er toe leiden dat er meer nieuwe bezoekers op het verruimde aanbod af komen. Deze wellicht eerste kennismaking met kansspelen zou tot gevolg kunnen hebben dat deze bezoekers frequent gaan spelen en problematisch speelgedrag gaan vertonen. Zoals hierboven duidelijk is geworden lijken geïnterviewde bezoekers van Holland Casino zich niet te kunnen vinden in een grotere eigen verantwoordelijkheid. Ze geven immers aan dat Holland Casino zich meer kan inspannen voor verslavingspreventie, folders duidelijker zichtbaar kan neerleggen en medewerkers risicospelers tijdiger kunnen aanspreken op speelgedrag.

De Algemene Rekenkamer (2011) constateert dat het beleid vooral bestaat uit het signaleren van problemen, het voeren van gesprekken en aanbieden van maatregelen. De uitvoering van het beleid blijkt vooral mensenwerk te zijn, gebaseerd op subjectieve oordelen. Ook wordt aangegeven, zoals ook blijkt uit ons onderzoek, dat gasten die een entreeverbod hebben, speelautomatenhallen kunnen blijven bezoeken. Ten slotte wordt opgemerkt dat Holland Casino zich niet specifiek verantwoordt over het gevoerde preventiebeleid, terwijl extern toezicht op de uitvoering ervan ontbreekt.[27]

[27] Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32 636, nr. 2.

Overigens is het bij Holland Casino mogelijk om geld te pinnen, terwijl er sinds medio 2011 (in de gehele branche) ook speelautomaten worden toegestaan waarop met pinpas of creditkaart gespeeld kan worden. Een internationale groep onderzoekers heeft onlangs juist gewezen op een aantal sleutelcomponenten voor een goede preventie, waaronder het verwijderen van pinautomaten uit de speellocaties (Blaszczynski e.a. 2011). Hiermee wordt voorkomen dat spelers impulsief (extra) geld opnemen.

Aantallen bezoekers

Op basis van de bevolkingsenquête kan worden geconcludeerd dat in 2011 4,9% van de Nederlandse bevolking het afgelopen jaar een vestiging van het Holland Casino heeft bezocht (tabel 5.3).[28] In 2005 lag het percentage van de bevolking dat het jaar voorafgaande aan de enquête in een vestiging van het Holland Casino had gespeeld met 5,8% hoger.

Tabel 5.3 Type Holland Casino speler Nederlandse bevolking (afgelopen jaar)

	2005 N=5.460	2011 N=6.002
Geen bezoeker Holland Casino[a]	94,2	95,1
Bezoeker Holland Casino Kansspelautomaten	1,4	1,3
Bezoeker Holland Casino casinospelen	2,7	2,2
Bezoeker Holland Casino beide	1,8	1,5
Totaal	100	100

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Categorieën spelers

Zoals in de voorgaande hoofdstukken duidelijk is geworden, zijn de geënquêteerden onder de Nederlandse bevolking en de geïnterviewde regelmatige spelers ingedeeld in twee categorieën: recreatieve spelers en risicovolle spelers. Uit de bevolkingsenquête blijkt dat in 2011 6,8% van de bezoekers van Holland Casino tot de categorie risicovolle speler kan worden gerekend, waarvan 0,8% tot de categorie probleemspeler.[29] In 2005 ging het om 3,4% risicovolle spelers, waarvan 1,7% probleemspeler is.

Spelers-interviews

Ruim 300 van de 500 geïnterviewde regelmatige spelers heeft het afgelopen jaar een vestiging van Holland Casino bezocht. Hiervan kan 80% tot de recreatieve spelers worden gerekend, terwijl 20% (68 personen) tot de risicovolle spelers behoort. Onder de risicovolle spelers bevinden zich 38

[28] De geënquêteerden is gevraagd naar de periode van 12 maanden voorafgaande aan de enquête. Het betreft met andere woorden geen kalenderjaar van januari tot en met december.

[29] Het absolute aantal bezoekers van Holland Casino onder de geënquêteerden in 2011 bedraagt 298, terwijl het in 2005 om 319 respondenten gaat.

risicospelers en 30 probleemspelers. De risicovolle spelers zijn over het algemeen jonger dan de recreatieve spelers, terwijl zich onder de risicovolle spelers meer mannen en meer hoogopgeleiden bevinden.

5.5 Sterke en zwakke kanten huidig beleid

In het voorgaande onderzoek uit 2005 is een aantal zwakke en sterke punten van het kansspel- en preventiebeleid naar voren gekomen (De Bruin e.a. 2005). Als zwakke punten werden genoemd: het (preventie)beleid is niet gebaseerd op fundamenteel onderzoek; een reactieve en daardoor trage beleidsvorming op overheidsniveau; een grote diversiteit tussen gemeenten qua invulling vestigings- en plaatsingsbeleid ten aanzien van amusementscentra; en een te beperkte c.q. passieve rol van de horeca bij preventie van kansspelverslaving. Sterke punten die in 2005 naar voren kwamen zijn: een grote betrokkenheid van branche, hulpverlening en gemeenten bij preventieontwikkeling; de hoge kwaliteit van het preventiebeleid van Holland Casino en de professionalisering van het preventieaanbod van amusementscentra; en een goede aanpak door de overheid van het illegale circuit.

Tijdens ons onderzoek is nagegaan in hoeverre de zwakke punten uit 2005 zijn verbeterd, terwijl ook is gevraagd naar de huidige zwakke en sterke punten van het beleid volgens de geïnterviewde sleutelinformanten. Zowel de sterke als zwakke punten lijken weinig verandering te laten zien. Nog steeds wordt aangegeven dat het beleid niet of nauwelijks is gebaseerd op wetenschappelijke bevindingen. Zo wordt door de overheid geen prioriteit gegeven aan wetenschappelijk onderzoek op het gebied van kansspelen c.q. (de preventie van) kansspelverslaving. In bijvoorbeeld Canada wordt een deel van de winst die kansspelaanbieders maken besteed aan preventie, hulpverlening en onderzoek. Het gaat hierbij om miljoenen op jaarbasis. In Australië en Noord-Amerika vinden talloze onderzoeken plaats naar kenmerken van kansspelers, factoren die kansspelverslaving beïnvloeden en de werkzaamheid van diverse hulpverleningsvormen. Dergelijk onderzoek zou ook in Nederland meer kunnen en moeten plaatsvinden aldus sleutelinformanten. Anderzijds kan meer dan nu het geval is gebruik worden gemaakt van de bevindingen in het buitenland, bijvoorbeeld over werkzame behandelmethoden. Ook vindt men de beleidsvorming (nog) traag, hoewel er inmiddels diverse veranderingen zijn aangekondigd. Tevens wordt door meerdere sleutelinformanten opgemerkt dat het gemeentelijk beleid (te) divers is en er mede daardoor sprake is van onevenwichtigheid in de regels voor amusementscentra onderling enerzijds en van de amusementscentra ten opzichte van Holland Casino anderzijds. Hoewel Verispect regelmatig (visuele en technische) controles uitvoert in amusementscentra en in de horeca, wordt de handhaving van de regelgeving betwijfeld door enkele

sleutelinformanten. De geplande oprichting van de kansspelautoriteit wordt onder andere in dit opzicht positief beoordeeld. Deze autoriteit kan zorgdragen voor een strikter toezicht op de aanbieders van kansspelen in alle sectoren.

In ons onderzoek is verder naar voren gekomen dat er anno 2011 als duidelijk zwak punt geldt dat er (nog) geen geschakelde bezoekersregistratie is tussen de vestigingen van de amusementscentra onderling en tussen Holland Casino en amusementscentra. Door een dergelijke koppeling kan pas echt sprake zijn van een effectief beleid ten aanzien van bezoekbeperkingen en entreeverboden. Daarnaast is er, hoewel het inherent is aan de illegale status van kansspelen via internet, geen toezicht is op deelname aan dergelijke kansspelen. Dit gebrek aan toezicht wordt echter wel als een zwakke kant van het huidige beleid gezien. Internet biedt een positieve ontwikkeling: online hulpverlening. De mogelijkheden voor hulpverlening via internet zijn uitgebreid en worden toegejuicht vanwege de laagdrempeligheid en de grotere anonimiteit dan bij face-to-face behandelingen. Sinds de zorgverzekeraar echter geen anonieme behandeling meer vergoed, is het aantal aanmeldingen weer gedaald.

5.6 Mogelijke verbeteringen

Mede naar aanleiding van de hierboven genoemde zwakke kanten van het tot nog toe gevoerde beleid, is een aantal mogelijke verbeteringen naar voren gekomen in de gesprekken met sleutelinformanten, alsmede in de verzamelde literatuur. Daarbij is een vergelijking gemaakt met de in 2005 aangedragen mogelijke verbeteringen. Samenvattend zijn op de volgende aspecten (nog steeds) verbeteringen mogelijk: een wetenschappelijke basis voor beleid en bijbehorende maatregelen; sluitende registratie speelautomatenhallen en Holland Casino; verslavende werking kansspelautomaten onderzoeken; in kaart brengen allochtone kansspelers; eenduidig gemeentelijk beleid; één algemene voorlichtingsfolder; mogelijkheden preventie via internet benutten; lotgenotencontact bevorderen; anonimiteit bij online hulpverlening garanderen; en verbetering training personeelsleden kansspelaanbieders.

Wetenschappelijke basis
Uit het onderzoek in 2005 is gebleken dat betrokkenen toen van mening waren dat het kansspelbeleid vooral was gericht op de bescherming van de consument en de aanpak van het illegale circuit en minder op het tegengaan van kansspelproblematiek (De Bruin e.a. 2005). Ook nu zijn betrokkenen deze mening toegedaan. Zo wordt nog steeds aangegeven dat het beleid niet op kennis en onderzoek is gebaseerd, terwijl effecten van maatregelen niet of nauwelijks worden onderzocht. Aangegeven wordt dat een voorbeeld genomen kan worden aan Noord-Amerika en Australië. In deze landen wordt

een aanzienlijk budget vrijgemaakt voor onderzoek naar kansspelverslaving en de werkzaamheid van verschillende (preventieve) maatregelen.

Een groep van internationale onderzoekers heeft onlangs een artikel geschreven over de basis principes van en de minimale vereisten aan programma's voor verantwoord spelen (Blaszczynski e.a. 2011). Daarbij wordt aangegeven dat vele landen dergelijke programma's kennen, maar dat zij doorgaans geen conceptueel kader hanteren en vanwege het ontbreken van empirische data de inhoud baseren op algemene ideeën. Er wordt geconcludeerd dat beleidsmakers een programma voor verantwoord spelen moeten baseren op een conceptueel kader met goed geoperationaliseerde variabelen en meetbare uitkomsten. De vier fundamentele onderdelen moeten zijn: specifieke doelen zodat het programma geëvalueerd kan worden; een gespecificeerde doelgroep; interventies; en een evaluatiemethodiek waarmee de efficiency, de kosteneffectiviteit en de opbrengsten kunnen worden vastgesteld.

Aanbieders kansspelautomaten

Ook mogelijke verbeteringen van het preventieaanbod van aanbieders van gelduitkerende kansspelautomaten is een suggestie die uit het vorige onderzoek naar voren kwam (De Bruin e.a. 2005). Hoe deze verbeteringen moesten worden vormgegeven werd niet duidelijk gemaakt. Anno 2011 geven aanbieders van kansspelautomaten die zijn aangesloten bij de VAN aan dat zij beschikken over diverse folders, op hun websites wijzen op de risico's van kansspelen en dat de medewerkers cursussen volgen om signalen van kansspelverslaving te herkennen.[30] Ook bestaat de mogelijkheid voor bezoekers van deze amusementscentra om een bezoekbeperking of entreeverbod (de zogenoemde witte lijst) aan te vragen. Hiermee biedt de branche volgens zichzelf een goed preventiebeleid. Het foldermateriaal is dit jaar vernieuwd en zal na de zomer van 2011 worden verspreid.

Toch beschikken amusementscentra nog steeds niet over een sluitende identiteitscontrole. Dit wordt door exploitanten en medewerkers van deze centra overigens ook niet altijd als noodzakelijk gezien. Ze geven aan de vaste klanten goed te kennen, zodat bij eventuele verzoeken om op de zogenoemde witte lijst te staan geen identiteitscontrole nodig is. Foto's en gegevens van klanten op de witte lijst worden binnen de verschillende vestigingen van een aanbieder verspreid. Dit geeft echter geen garanties voor het daadwerkelijk weigeren van de toegang tot de speelhallen, terwijl deze gegevens ook niet worden uitgewisseld met andere aanbieders van

[30] Er zijn geen exploitanten van kleine, zelfstandige speelautomatenhallen gesproken die niet zijn aangesloten bij de VAN. We kunnen dan ook geen beeld geven van de preventieve activiteiten binnen deze vestigingen. Het overgrote deel van de exploitanten is echter aangesloten bij de VAN.

speelautomaten. Daarom wordt door alle overige sleutelinformanten dan ook aangegeven dat een sluitende identiteitscontrole een voorwaarde is en blijft voor een gedegen preventiebeleid.

Tijdens ons veldwerk is duidelijk geworden dat door de gratis toegang en het gratis verstrekken van (niet-alcoholische) drankjes en eten (belegde broodjes, snacks en borrelhapjes) in speelautomatenhallen jong publiek wordt aangetrokken. Scholieren en studenten met een krap budget maken gebruik van het gratis eten en drinken. Hoewel zij ook (soms met meerdere personen gelijktijdig) achter speelautomaten zitten, is de indruk dat zij hieraan weinig geld besteden. In het kader van preventie lijkt het echter niet bevorderlijk om in speelautomatenhallen gratis eten en drinken te verstrekken.

Nijpelsautomaat
De in 2005 voorgestelde evaluatie van het effect van de invoering van de zogenoemde 'nijpelsautomaat' op de omvang van kansspelproblematiek en een onderzoek naar het nut van het opleggen van technische aanpassingen van kansspelautomaten hebben niet plaatsgevonden. De nijpelsautomaten zijn sinds 2000 in horecagelegenheden terug te vinden. In amusementscentra en de vestigingen van Holland Casino zijn echter ook nog andere speelautomaten aanwezig. Evenals in 2005 zijn betrokkenen ook nu van mening dat de automaten in amusementscentra en vestigingen van Holland Casino een verslavender karakter hebben dan de nijpelsautomaten. Er wordt echter door geen van de betrokkenen gepleit voor een algehele invoering van de nijpelsautomaten, mede omdat de daadwerkelijke effecten ervan niet bekend zijn.

De speelhallenbranche is van mening dat de speelautomaten die bij Holland Casino aanwezig zijn ook in de amusementscentra zouden moeten mogen staan. Zij zijn van mening dat het preventiebeleid van de amusementscentra evengoed werkt als dat bij Holland Casino, ook al is dat feitelijk en technisch gezien niet het geval, aangezien de exploitanten geen geautomatiseerd en gekoppeld registratiesysteem van bezoekers hanteren. Ook het College van toezicht op de kansspelen (2011) constateert dat het preventiebeleid bij Holland Casino op een hoger plan staat dan in de speelautomatenbranche

Zoals eerder in dit hoofdstuk al is aangegeven heeft het College van toezicht op de kansspelen aangegeven dat de normen van de Commissie Nijpels lijken te worden teruggedraaid. De nieuwe speelautomaten die sinds de wijziging van het Speelautomatenbesluit van 2011 zijn toegestaan, hebben een kortere spelduur en een hoger uitkeringspercentage en zijn daardoor attractiever. Het College vraagt zich af of dat een verstandige keuze is, gelet op de mogelijke risico's in de sfeer van kansspelverslaving. Om de daadwerkelijke effecten van de verschillende automaten te kennen, zal echter (nog steeds) onderzoek nodig zijn.

Preventiebeleid allochtone spelers[31]
In 2010 is een aantal mogelijke aanpassingen van het preventiebeleid genoemd. De voorgestelde maatregelen zijn een reactie van de toenmalige minister van Justitie op een onderzoek naar probleemspelers van allochtone afkomst. Hieruit wordt duidelijk dat deskundigen het met elkaar eens zijn dat eventuele maatregelen ter verbetering van het preventiebeleid voor allochtone spelers voornamelijk zouden moeten gelden voor het preventiebeleid in het algemeen. Deze komen daarmee vanzelf ook ten goede aan spelers van allochtone afkomst.

Over inzicht in en herkenning van probleemspelers wordt opgemerkt dat een goede preventie begint bij het duidelijk in beeld hebben van de doelgroepen. Met name concrete cijfers over probleemspelers van allochtone afkomst ontbreken echter. Om dit te verbeteren zal een verruiming van de registratiemogelijkheden moeten worden gecreëerd, zodat registratie op etnische afkomst mogelijk wordt. Hiervoor bestaat echter onvoldoende draagvlak. Daarnaast wordt aangegeven dat het aanspreken van probleemspelers op de locaties waar kansspelen worden aangeboden geïntensiveerd kan worden, waarbij het voor spelers van allochtone afkomst van belang is dat er extra wordt geïnvesteerd in het opbouwen van een vertrouwensrelatie. Hier ligt vooral een taak voor de kansspelaanbieders.

Overigens heeft in Duitsland een pilot plaatsgevonden waarmee via verschillende projecten geprobeerd is met vroegtijdige interventie problematiek bij pathologische gokkers te voorkomen (Die Drogenbeauftragte der Bundesregierung Bundesministerium für Gesundheit 2011). Daarbij is speciale aandacht besteed aan allochtone jonge mannen, aangezien in Duitsland wordt aangegeven dat deze groep in het bijzonder vatbaar is voor het ontwikkelen van gokproblemen. Als methode is onder andere voorlichting via vertegenwoordigers van de eigen etnische groep gebruikt. Hoewel er geen afzonderlijke resultaten staan weergegeven over de verschillende projecten, wordt in zijn totaliteit gezegd dat door vroegsignalering, voorlichting en vroegtijdige interventie een toename van het bereik van de hulpverlening is gerealiseerd.

Rol gemeenten
Verder wordt in ons onderzoek, evenals tijdens het onderzoek in 2005, aangegeven dat de omvang en de aard van de verslavingsproblematiek regionaal en lokaal zeer kan verschillen. Het wordt daarom van belang geacht dat op het gebied van preventie nauw(er) wordt samengewerkt met de lokale overheden, bijvoorbeeld in de vorm van voorlichtingsbijeenkomsten. Dit wordt als taak van de toekomstige kansspelautoriteit gezien.

[31] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 24 557, nr. 122.

Tijdens ons onderzoek blijkt dat de lokale overheden niet meer worden ondersteund door de VNG. Voorheen was binnen de VNG een medewerker vrijgemaakt die zich met het kansspelbeleid bezig hield. Tegenwoordig is er geen centraal aanspreekpunt meer. Gemeenten bepalen hun beleid zelfstandig. Gebleken is dat het gemeentelijk beleid verschilt. Zo heeft een aantal gemeenten convenanten afgesloten met lokale vestigingen van Holland Casino of exploitanten van speelautomatenhallen.

De gemeente Enschede is hier een voorbeeld van. Daar is afgesproken dat er jaarlijks overleg plaatsvindt tussen het Holland Casino, de verslavingszorg en de gemeente. Daarnaast heeft deze gemeente vastgelegd dat er geen speelautomatenhallen worden toegestaan binnen de gemeentegrenzen. In de gemeente Eindhoven is met de lokale speelhallen en de vestiging van Holland Casino afgesproken dat er een leeftijdsgrens van 21 jaar wordt gehanteerd. Ook vindt hier op regelmatige basis overleg plaats tussen alle betrokkenen.

Hoewel de gemeenten niet aangeven dat zij landelijke ondersteuning missen, kunnen eenduidige en heldere richtlijnen wel behulpzaam zijn. Zo vraagt de gemeente Almelo zich momenteel af hoe om te gaan met een aanvraag van een exploitant voor het openen van een speelautomatenhal.

Folders

Wat betreft het voorkomen van deelname aan kansspelen en het bereiken van probleemspelers wordt als meest voor de hand liggende maatregel genoemd het verstrekken van (waarschuwings)folders, onder andere op de locaties waar kansspelen worden aangeboden. Uit gesprekken tussen het toenmalige ministerie van Justitie en praktijkdeskundigen is gebleken dat er te veel verschillende folders in omloop zijn.[32] Aangegeven wordt dat één algemene informatiefolder in een handzaam formaat, bij voorkeur van een onafhankelijke instantie, kan volstaan. Het initiatief hiervoor wordt bij de kansspelaanbieders en GGZ Nederland gelegd.

Voor het beter bereiken van spelers van allochtone afkomst ligt het voor de hand om preventiemateriaal aan te bieden op locaties waar praktische hulp wordt geboden, zoals de huisarts of de schuldhulpverlening. Ook wordt het van belang geacht dat de probleemspeler van allochtone afkomst en diens omgeving gerichter worden benaderd, waarbij het raadzaam wordt genoemd hierbij sleutelfiguren uit de desbetreffende gemeenschap te betrekken.

[32] Tweede Kamer, vergaderjaar 2009-2010, 24 557, nr. 122.

Mogelijkheden internet
Zoals eerder in dit deel is aangegeven, heeft Tactus Verslavingszorg een aantal mogelijke maatregelen geopperd voor preventieve maatregelen wanneer poker c.q. kansspelen via internet gelegaliseerd zou(den) worden. Daarnaast worden nog enkele algemene aanbevelingen gedaan, die (ook) van toepassing zijn op kansspelen via internet. Zo wordt aangegeven dat er ingezet moet worden op het tijdig bereiken van problematische spelers. Om hulp te promoten zou bij het eerste bezoek bij een kansspelaanbieder (via internet of fysiek) iedere individuele speler kunnen worden gewezen op de risico's en hulpmogelijkheden.

Daarnaast dient er een toegankelijk en effectief hulpaanbod aangeboden te worden voor individuele spelers waarbij problematisch speelgedrag wordt gesignaleerd. Dit impliceert dat dit nu nog niet mogelijk is. In gesprekken is naar voren gekomen dat de traditionele, professionele hulpverlening geen specifieke programma's kent voor gokverslaafden. Doorgaans worden gokverslaafden behandeld met dezelfde programma's en/of in dezelfde groepen als alcohol- en drugsverslaafden. Het bekendste voorbeeld hiervan is de individuele en groepsgewijze leefstijltrainingen.

Lotgenoten
Van belang wordt geacht dat de omgeving van de gokker bij de hulpverlening wordt betrokken. Dit is ook een aspect dat naar voren komt in de werkwijze van de AGOG (Anonieme Gokkers Omgeving Gokkers). Afgezien van het betrekken van de omgeving van de gokker kennen de afdelingen van de AGOG geen gestandaardiseerd programma. Meerdere betrokkenen geven echter aan dat kansspelverslaafden het meest gebaat zijn bij een combinatie van professionele hulpverlening en zelfhulp. Evenals bij diverse andere (verslavings)problemen is het aanbod aan lotgenotencontact de laatste jaren steeds verder toegenomen. De AGOG, die al vele jaren bestaat, is hier uiteraard een bekend voorbeeld van.

Relatief nieuw is dat kansspelers met problemen elkaar kunnen ontmoeten via chatrooms en fora op het internet. Een voorbeeld hiervan is het eerder genoemde nooitmeergokken.nl. De mate waarin het lotgenotencontact daadwerkelijk bijdraagt aan het voorkomen van gokproblemen, laat staan de mogelijke preventieve werking die er vanuit gaat om te voorkomen dat problemen op dit gebied verergeren, is echter (nog) niet onderzocht. Uit een Amerikaans onderzoek blijkt wel dat zelfhulp wordt gewaardeerd door de spelers: pathologische gokkers bleken van 16 verschillende behandelingen duidelijk de voorkeur te geven aan zelfhulp (Najavits 2011).

Anonimiteit
Voor het daadwerkelijk tijdig bereiken van probleemspelers wordt door Tactus Verslavingszorg benadrukt dat aanbieders online internetbehande-

lingen anoniem beschikbaar stellen. Volgens Tactus wijst onderzoek uit dat niet meer dan één van de tien probleemgokkers daadwerkelijk in behandeling gaat indien de reguliere (niet anonieme) weg wordt bewandeld waarbij een vergoeding door de zorgverzekeraar nodig is. Hiervoor is opgaaf van persoonsgegevens een voorwaarde. De verwachting is dat overige probleemgokkers pas in een laat stadium van hun verslaving, wanneer inmiddels grote problemen op verslavingsgerelateerde leefgebieden zijn ontstaan, hulp zoeken.

De AGOG pleit voor het vergroten van de sociale controle, waarvoor het wel nodig is dat de maatschappij beter op de hoogte is van signalen van gokproblemen en de mogelijkheden voor het verkrijgen van hulp bij gokproblemen. Landelijke spotjes en een grote verspreiding van foldermateriaal kunnen daaraan volgens de AGOG bijdragen. Tevens wordt aangegeven dat bij alle kansspelaanbieders (zowel fysiek als digitaal) aanmelding of inloggen zou moeten plaatsvinden met een persoonlijk en uniek nummer zoals bijvoorbeeld het Burgerservicenummer. Hiervoor is een landelijk sluitend registratiesysteem nodig.

Vanuit het College van toezicht op de kansspelen wordt overigens de suggestie gedaan om een deel van de opbrengsten van de kansspelen te reserveren voor de hulpverlening aan c.q. opvang van kansspelverslaafden.

Training medewerkers kansspelaanbieders
Daarnaast wordt door diverse betrokkenen aangegeven dat de trainingen voor medewerkers van Holland Casino en de speelautomatenhallen verbeterd zouden kunnen worden. Hoewel vertegenwoordigers van Holland Casino en enkele exploitanten van speelautomatenhallen aangeven dat de cursussen zinvol zijn, zien niet alle medewerkers er het nut van in. Dat geldt met name voor de herhalingscursussen. Daarbij speelt volgens de geïnterviewden de persoon van de cursusleider een belangrijke rol. De ene cursusleider brengt het lesmateriaal met groter enthousiasme en grotere zeggingskracht dan de andere.

Ook de inhoud van de cursussen verschilt per aanbieder. Verslavingszorginstellingen, die verspreid over het land de cursussen aanbieden, maken niet allemaal gebruik van hetzelfde pakket. Op dit gebied zijn volgens enkele betrokkenen dan ook nog verbeteringen mogelijk. Daarbij wordt aangegeven dat de cursusinhoud gedifferentieerd zou moeten worden naar het type medewerker.

Over aanbieders van kansspelen wordt gezegd dat zij een balans moeten vinden tussen de preventie van gokverslaving en het behouden van klandizie. Meerdere keren is door sleutelinformanten uit de branche zelf aangegeven dat zij liever klanten hebben die regelmatig komen en daarbij geen grote

hoeveelheden geld uitgeven dan klanten die in korte tijd veel geld uitgeven maar door verslavingsproblemen vervolgens agressief worden of in het geheel niet meer naar de speellocatie komen. Desondanks blijft het van bedrijfseconomisch belang om zoveel mogelijk klanten binnen te krijgen en te houden. Momenteel wordt geprobeerd het niveau van het cursusaanbod waar de speelautomatenhallen gebruik van maken gelijk te trekken aan dat van Holland Casino. Vooralsnog volstaat als wettelijk bewijsstuk een deelnamecertificaat aan de cursussen, waarin het kwaliteitsniveau van de cursus niet is opgenomen.

Hiermee samen hangt de wens om potentiële probleemspelers eerder en beter op te sporen. Dit zou bereikt kunnen worden door een landelijk verwijsprotocol op te stellen en richtlijnen hoe om te gaan met risicospelers. Daarbij is het ook van belang om een vorm van feedback te realiseren voor vergunninghouders die bezoekers doorsturen naar de hulpverlening. Het houden van spreekuren door de hulpverlening bij casino's en speelhallen is weliswaar een wens van enkele betrokkenen bij het kansspelbeleid, maar de exploitanten van speelhallen lijken hier vooralsnog niet open voor te staan.

5.7 Resumé

Het kansspelbeleid is vastgelegd in de Wet op de kansspelen (Wok), waarbij preventie van kansspelverslaving één van de pijlers is. Het beperken van het aanbod via een systeem van beperkte vergunningverlening wordt als het werkzame mechanisme gezien, waarbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat wanneer het aanbod aan kansspelen wordt gereguleerd c.q. alleen wordt toegestaan onder voorwaarde van een door de overheid ingesteld vergunningstelsel, dit ten goede komt aan het indammen van de behoefte aan deelname aan kansspelen. Daarbij wordt aangenomen dat deelname aan kansspelen gepaard gaat met risico's.

De uitgangspunten van het beleid zijn: het beteugelen van de speelzucht en het beperken van nadelige gevolgen van kansspelen; het niet stimuleren van de vraag naar kansspelen; en het continueren van overheidsinterventie en –betrokkenheid, waar nadelige effecten van kansspelen en kwetsbaarheid van de betrokken belangen dat vragen. Sinds het begin van deze eeuw wordt gewerkt aan een algehele herziening van de Wok. Belangrijke wijzigingen moeten echter nog worden doorgevoerd. Daarbij wordt een enigszins andere visie gehanteerd door de huidige staatssecretaris van Veiligheid en Justitie. De beperking van de aan kansspelen verbonden risico's worden niet langer bewerkstelligd door het aantal aanbieders te beperken, maar door het stellen van regels en uitoefenen van toezicht (door de nog op te richten Kansspelautoriteit).

De kans is groot dat het spelen via internet in de nabije toekomst wordt vrijgegeven. Hoewel daarbij diverse maatregelen worden genoemd waarmee de risico's op kansspelverslaving moeten worden voorkomen, is het nog moeilijk om in te schatten welk effect dit zal hebben op de omvang van de kansspelproblematiek. Vanuit de verslavingszorg wordt al wel aangegeven dat het een toename van de problematiek tot gevolg zal hebben. Kansspelen via internet bieden desondanks wel goede handvatten op het gebied van preventie, door de vele technische mogelijkheden. Er wordt overigens ook gewaarschuwd voor de mogelijk negatieve effecten van de wijziging van het Speelautomatenbesluit, waarmee twee nieuwe soorten kansspelautomaten mogen worden geplaatst door de aanbieders. Met het attractieve karakter van deze automaten lijkt het er op dat de in 2000 toegepaste normen van de commissie Nijpels worden teruggedraaid.

Het preventiebeleid van Holland Casino wordt in enkele onderzoeken en door verschillende sleutelinformanten positief beoordeeld. Kanttekeningen van de Algemene Rekenkamer zijn wel dat de uitvoering van het beleid mensenwerk is, gebaseerd op subjectieve oordelen. Daarnaast bezoeken spelers met een entreeverbod nog wel amusementscentra, hetgeen overigens Holland Casino niet valt te verwijten. Bij de amusementscentra ontbreekt nog steeds een sluitend registratiesysteem, laat staan dat er een koppeling mogelijk is tussen de amusementscentra en Holland Casino. Overigens is het aantal bezoekers van Holland Casino de afgelopen jaren afgenomen, terwijl het aantal gesprekken dat door medewerkers is gevoerd in het kader van het preventiebeleid per 1.000 bezoekers niet is veranderd.

Een ruime meerderheid van de bezoekers is op de hoogte van de mogelijkheid tot een bezoekbeperkende maatregel. Een derde van de geïnterviewde regelmatige spelers die Holland Casino hebben bezocht zijn het niet eens met de stelling dat Holland Casino zich voldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan, terwijl eveneens een derde het wel eens is met deze stelling. Het beleid kan volgens hen worden verbeterd door het meer zichtbaar maken van waarschuwingsfolders en het tijdiger aanspreken van risicospelers op hun speelgedrag.

Mogelijke verbeteringen in het algemene (preventie)beleid komen samengevat neer op: wetenschappelijke basis voor beleid en bijbehorende maatregelen; verslavende werking kansspelautomaten onderzoeken; in kaart brengen allochtone kansspelers; en eenduidig gemeentelijk beleid.

Wanneer mogelijke verbeteringen worden ingedeeld naar universele, selectieve en geïndiceerde preventie dan kunnen de volgende maatregelen worden getroffen. Universeel: één algemene voorlichtingsfolder; en handhaving wervings- en reclame-uitingen. Selectief: sluitende registratie speelautomatenhallen en Holland Casino; mogelijkheden preventie via

internet benutten; en verder verbeteren preventiebeleid Holland Casino. Geïndiceerd: lotgenotencontact bevorderen; anonimiteit bij online hulpverlening garanderen; en verbetering training personeelsleden kansspelaanbieders. De door de staatssecretaris genoemde indeling van preventiemaatregelen in vier fasen (monitoring aan de poort, monitoring en interventie tijdens het spelen, interventies bij ontluikend risicovol speelgedrag en behandeling van verslaving), toe te passen bij de legalisering van kansspelen via internet, vallen deels binnen de selectieve en deels binnen de geïndiceerde preventie.

6. CONCLUSIES

In dit afsluitende hoofdstuk worden de conclusies van het onderzoek naar de prevalentie van kansspelverslaving en het preventiebeleid gepresenteerd. Daarbij worden de onderzoeksvragen als leidraad genomen. Dit betekent dat achtereenvolgens wordt ingegaan op de prevalentie ofwel de omvang van deelname aan kansspelen en de omvang van het aantal recreatieve, risico- en probleemspelers in Nederland. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de kenmerken ofwel de aard van de regelmatige spelers, onderverdeeld in recreatieve en risicovolle spelers. Daarna wordt ingegaan op de ontwikkelingen in het kansspel- en het preventiebeleid inzake kansspelverslaving. Ten slotte wordt een blik op de toekomst geworpen. Hierbij komen mogelijke trends en verwachtingen aan bod.

De conclusies zijn gebaseerd op een combinatie van de bronnen die voor dit onderzoek zijn gebruikt. Naast de 6.000 enquêtes onder de Nederlandse bevolking en de 500 interviews met regelmatige spelers, wordt tevens gebruik gemaakt van informatie uit recente literatuur en gesprekken met sleutelinformanten van betrokken organisaties.

6.1 Omvang kansspelverslaving

- Wat is momenteel de totale omvang van de verslaving aan kansspelen in Nederland?
- Welke verschuivingen zijn er sinds de nulmeting opgetreden in de totale omvang van de verslaving aan kansspelen in Nederland?
- Welke verschuivingen zijn er sinds de nulmeting opgetreden in de kenmerken van (risicovolle) deelnemers aan kansspelen?

Deze onderzoeksvragen zijn beantwoord met behulp van onze enquête onder 6.000 personen van 16 jaar of ouder uit de Nederlandse bevolking in 2011. Om ontwikkelingen te kunnen aangeven zijn de resultaten vergeleken met de enquête onder circa 5.500 Nederlanders in 2005.

Spelers
Het aantal Nederlanders dat ooit wel eens aan een kansspel heeft deelgenomen is (statistisch significant) gedaald tussen 2005 en 2011 van 87,1% (11,4 miljoen Nederlanders) naar 81,8% (11,1 miljoen Nederlanders). Deze daling doet zich met name voor in de leeftijdscategorie 16 tot en met 21 jaar. Ook bij Nederlanders die het afgelopen jaar wel eens hebben

deelgenomen aan een kansspel is er sprake van een daling tussen 2005 en 2011 van 74,4% (ruim 9,7 miljoen Nederlanders) naar 65,3% (ruim 8,8 miljoen Nederlanders). Wel is bij bijna alle soorten kansspelen de gemiddelde leeftijd van deze zogenoemde recente spelers gestegen. Met andere woorden: de deelnemers aan kansspelen worden steeds ouder.

Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking eveneens is toegenomen in de periode 2005-2011. Een gunstige ontwikkeling is dat het aantal nieuwe, jonge starters (met uitzondering van poker) lijkt te zijn afgenomen tussen 2005 en 2011. Daarnaast is bij de verschillende kansspelen een toename te zien in het percentage spelers dat hoger opgeleid is. Ook dit komt overeen met de landelijke ontwikkeling in de afgelopen jaren.

Categorieën spelers
Bij de categorieën recreatieve spelers, risicospelers en probleemspelers is in de loop van de tijd een verschuiving te zien in het aantal recreatieve spelers.[1] Het aantal recente recreatieve spelers is in 2011 statistisch significant afgenomen ten opzichte van 2005, terwijl het aantal recente risico- en probleemspelers niet statistisch significant is veranderd. Omgerekend naar de Nederlandse bevolking zijn er in 2011 naar schatting 8,7 miljoen recreatieve spelers, 92.000 risicospelers en 20.300 probleemspelers (tabel 6.1). In 2005 ging het naar schatting om 9,6 miljoen recreatieve spelers, 55.000 risicospelers en 28.700 probleemspelers. In 2005 werd overigens nog gesproken over een aantal van 40.000 probleemspelers. Onderzoeks-technische en methodologische redenen (in het bijzonder de toepassing van de SOGS) hebben thans, in samenspraak met de begeleidingscommissie, geleid tot een bijstelling van dit aantal naar ongeveer 28.700. In de methodologische bijlage wordt hierover een toelichting gegeven.

Tabel 6.1 Schatting omvang recente* recreatieve, risico- en probleemspelers in 2005 en 2011

	2005	2011
Recreatieve spelers[a]	9.600.000	8.700.000
Risicospelers	55.000	92.000
Probleemspelers	28.700	20.300

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.
[a] Statistisch significant verschil tussen 2005 en 2011.

[1] Voor het vaststellen van deze categorieën is de SOGS gebruikt. De South Oaks Gambling Screen (SOGS) is een screeningsinstrument waarmee de mate van mogelijke kansspelverslaving kan worden vastgesteld. Het meetinstrument SOGS is gebaseerd op het psychiatrische classificatiesysteem DSM IV (Diagnostic and Statistical Manual). De hoogte van de score op de SOGS bepaalt tot welke categorie speler de respondent moet worden gerekend.

Hoewel er op het eerste oog gedacht kan worden aan een toename van het aantal risicospelers, is dit statistisch gezien niet het geval. Rekening houdend met de betrouwbaarheidsintervallen van beide metingen, kan niet worden gesproken van een statistisch significante toename, aangezien deze intervallen elkaar overlappen. Er is pas sprake van een statistisch significant verschil ofwel een daadwerkelijke verandering wanneer de intervallen elkaar *niet* overlappen. Dit geldt ook voor het aantal probleemspelers. Hoewel er op het eerste gezicht sprake lijkt te zijn van een daling in het geschatte aantal recente probleemspelers (van ruim 8.000), kan niet worden gesproken van een (statistisch significante) daling, aangezien de betrouwbaarheids-intervallen elkaar overlappen, hetgeen in figuur 6.1 duidelijk is te zien.[2] Het kan derhalve niet worden uitgesloten dat de verschillen tussen 2005 en 2011 het gevolg zijn van steekproeffluctuaties.

Figuur 6.1 Stroomdiagram omvangschattingen recente* pro-bleemspelers, in personen

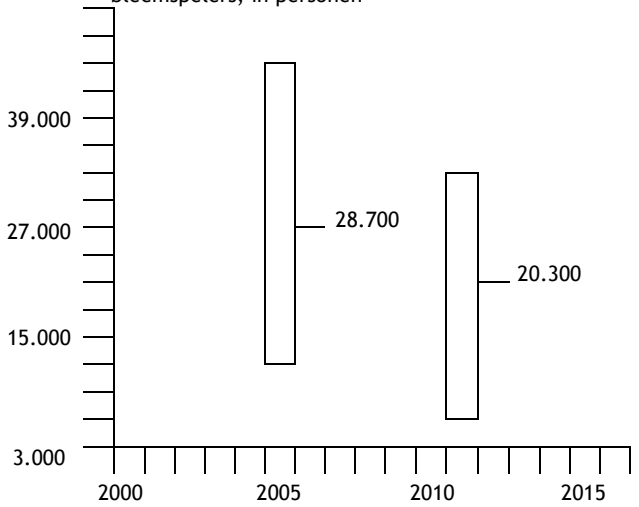

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

- Probleemspelers

Het geschatte aantal probleemspelers in 2011 is met 20.300 relatief gering te noemen in vergelijking met andere verslavingsproblemen. Van de Nederlandse bevolking kan in 2011 0,15% en in 2005 0,22% tot de probleemspelers worden gerekend. Ter vergelijking, in 2005 werd zo'n 10% van de Nederlandse bevolking van 16 tot en met 69 jaar tot de probleemdrinkers gerekend. Recentere cijfers in de Nationale Drug Monitor 2010 van het Trimbos-instituut geven een beeld van zware drinkers (10% van

[2] Voor de weergave van de betrouwbaarheidsintervallen voor recreatieve- en risicospelers wordt verwezen naar hoofdstuk 2.

de Nederlandse bevolking in 2009) en alcoholafhankelijkheid (0,3 tot 1,2% op jaarbasis tussen 2007 en 2009). Omgerekend naar de Nederlandse bevolking van 18 tot 65 jaar gaat het daarbij om ruim 82.000 mensen met alcoholafhankelijkheid.

Ook uit het aantal hulpvragen bij de verslavingszorg blijkt dat hulpvragen bij een gokverslaving aanzienlijk minder vaak voorkomen dan hulpvragen bij een alcohol- of drugsverslaving. Uit de kerncijfers van de verslavingszorg blijkt dat van de hulpvragers in 2010 4% met een gokproblematiek kampte, terwijl 47% van de hulpvragers alcoholproblemen had (Ouwehand e.a. 2011). In totaal gaat het om 2.733 personen met een gokprobleem, terwijl 36.203 met een alcoholprobleem kampen. Omgerekend naar percentages van het totaal aantal geschatte Nederlanders met een gok- en alcoholverslaving, zou dat betekenen dat 14% van de probleemspelers het afgelopen jaar contact heeft gehad met de hulpverlening tegenover 44% van de alcoholverslaafden.

Op basis van de ontwikkelingen kan worden verondersteld dat hoe minder mensen deelnemen aan kansspelen, hoe kleiner het aantal problematische spelers zal zijn. De prevalentie van mogelijke kansspelverslaving zegt echter niets over de ernst van de problematiek bij degenen die tot de problematische spelers behoren. Daarom zijn tijdens het onderzoek 500 face-to-face interviews afgenomen met regelmatige spelers, waaronder probleemspelers. Daarop wordt in de volgende paragraaf nader ingegaan.

Ontwikkelingen branche
Hoewel de redenen waarom respondenten minder vaak deelnemen aan kansspelen niet is onderzocht, lijkt deze branche dezelfde ontwikkelingen door te maken als andere branches voor vrijetijdsbesteding. Landelijk is sinds de invoering van de euro enerzijds en het rookverbod anderzijds, een terugloop te zien in bijvoorbeeld het horeca- en bioscoopbezoek. De laatste jaren lijkt daarbij de financiële crisis ook een oorzaak voor teruglopende omzetten te zijn. Binnen de kansspelbranche, zoals het Holland Casino en de amusementscentra, blijkt eveneens het aantal bezoeken de afgelopen jaren te zijn afgenomen, terwijl de bezoekers die er komen minder geld besteden dan voorheen. Wellicht dat dit in de nabije toekomst wordt gecompenseerd door een toename van het aantal mensen dat thuis (via internet) aan kansspelen deelneemt.

Spelen
Voor wat betreft deelname aan verschillende soorten spelen blijkt deelname aan loterijen zowel in 2011 als in 2005 het meest voor te komen. Dit neemt niet weg dat het percentage deelnemers aan loterijen, evenals aan vrijwel alle andere soorten spelen, wel is afgenomen. In 2011 heeft zo'n 7% van de 6.000 geënquêteerden het afgelopen jaar gepokerd, omgerekend naar de Nederlandse bevolking zo'n 950.000 personen. Het aantal deelnemers dat

ooit heeft deelgenomen aan kansspelen via internet is toegenomen van 1,4% naar 3,3%. Het percentage dat dit het afgelopen jaar heeft gedaan is eveneens gestegen ten opzichte van 2005. Het aantal inwoners van Nederland dat in het afgelopen jaar kansspelen via internet heeft gespeeld is daarmee gestegen van naar schatting 130.500 in 2005 naar 257.500 in 2011.

Door verschillende sleutelinformanten wordt aangegeven dat een eventuele legalisering van kansspelen via internet ook tot een toename van het aantal spelers zal leiden. Bij de verslavingszorg is in 2010, ondanks dat het aantal gokkers met een hulpvraag al jaren gelijk is, een nieuwe groep internetgokkers te zien. Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat veel respondenten uit ons onderzoek (uit de bevolkingsenquête en de spelers-interviews) niet beseffen dat het spelen via internet (nu) illegaal is.

De verschillende soorten kansspelen, met uitzondering van loterijen en krasloten, worden met name door mannen gespeeld. De jongste spelers in 2011 spelen poker of nemen deel aan casinospelen (gemiddeld 31 jaar), terwijl de deelnemers aan loterijen met een gemiddelde van 53 jaar het oudst zijn. De meerderheid van de respondenten die wel eens aan kansspelen deelneemt doet dat aan meerdere spelen gelijktijdig. Dit komt vooral omdat veel respondenten aan een loterij meedoen en daarnaast een ander spel spelen. Wanneer deelname aan loterijen niet wordt meegenomen, dan blijkt het gemiddelde aantal kansspelen waaraan men deelneemt tussen 2005 en 2011 te zijn gedaald van 1,6 naar 1,5. Ook dit komt overeen met de eerder geconstateerde afname van het aantal spelers en het aantal bezoekers van Holland Casino en de amusementscentra.

Wanneer onderscheid wordt gemaakt naar het type spel in de zin van long-odds[3] en short-odds[4] kansspelen dan blijkt dat het aantal personen dat uitsluitend aan loterijen deelneemt, de zogenoemde long-odds spelers, is toegenomen tussen 2005 en 2011. Het aantal dat uitsluitend aan short-odds kansspelen heeft deelgenomen en het aantal dat aan zowel long- als short-odds kansspelen heeft deelgenomen is daarentegen gedaald. Aangezien de risico's op verslaving groter zijn bij short-odds spelen, kan dit als een gunstige ontwikkeling worden gezien. Het is overigens een ontwikkeling die eveneens overeenkomt met de hierboven beschreven veranderingen van het aantal spelers dat is afgenomen en het aantal bezoekers dat bij short-odds aanbieders (Holland Casino, amusementscentra) is afgenomen.

[3] Long-odds spelers zijn spelers van kansspelen waar een lange tijd bestaat tussen de inzet en het resultaat. Van de in dit onderzoek meegenomen kansspelen behoort alleen loterijen tot deze categorie.

[4] Short-odds kansspelen zijn kansspelen waarbij de tijd tussen de inzet en het resultaat kort is, zoals bijvoorbeeld bij een kansspelautomaat, een kraslot of een casinospel. Ook bingo en het wedden op paarden worden tot de short-odds kansspelen gerekend.

Risico's
Wanneer wordt gekeken aan welk kansspel door probleemspelers het meeste geld wordt uitgegeven en de meeste tijd wordt besteed, als indicatie voor verslavingspotentieel, dan zijn kansspelautomaten in amusementscentra van alle kansspelen het meest risicovol. Dit geldt zowel voor 2005 als voor 2011.

6.2 Aard kansspelverslaving

- Wat is momenteel de aard van de verslaving aan kansspelen, uitgesplitst naar type kansspel en naar het profiel van de spelers?

Om de vragen over de aard van regelmatige spelers te kunnen beantwoorden, zijn ruim 500 face-to-face interviews gehouden. De geïnterviewden spelen in het afgelopen jaar regelmatig, minimaal eens per maand, één of meerdere kansspelen. De gesprekken hebben plaatsgevonden op verschillende speellocaties en bij spelers thuis. Er is gebruik gemaakt van dezelfde vragenlijst als de vorige keer, met voornamelijk gesloten antwoord-categorieën. Hierdoor is er geen ruimte geweest voor het stellen van vragen als waarom de speler lichamelijke of psychische klachten ervaart, waarom het ondergaan van een entreeverbod of bezoekbeperking wel of niet tot tevredenheid heeft gestemd en dergelijke. Aangezien wij dit wel waardevolle informatie achten, is onze aanbeveling om bij de vervolgmeting te kiezen voor meer open vragen, waarbij dezelfde onderwerpen als tijdens de huidige en de vorige meting aan de orde komen, maar waarbij zo meer ruimte is voor verklaringen en toelichtingen.

Mate van gokproblemen
Wanneer wordt uitgegaan van de laatste jaar SOGS-score, behoort 22% van de regelmatige spelers tot de risicovolle spelers, bestaande uit probleemspelers (9%) en risicospelers (13%). De overige 78% van de spelers kan op basis van de laatste jaar SOGS-score tot de recreatieve spelers worden gerekend.

Typen kansspelen
Risicovolle regelmatige spelers spelen statistisch significant vaker op kansspelautomaten dan recreatieve regelmatige spelers. Ook nemen zij vaker deel aan casinospelen, poker en sportpoules. Short-odds spelen worden verhoudingsgewijs vaker gespeeld door risicovolle spelers dan door recreatieve spelers. Short-odds spelen brengen meer risico met zich mee op verslaving dan long-odds spelen. De leeftijd waarop risicovolle regelmatige spelers begonnen zijn met deelname aan short-odds spelen (24 jaar) is daarbij lager dan de startleeftijd van recreatieve regelmatige spelers (28 jaar).

Van de risicovolle spelers geeft ruim een derde aan het afgelopen jaar via internet te hebben deelgenomen aan kansspelen, statistisch significant meer dan de recreatieve spelers waarvan een vijfde het afgelopen jaar aan kansspelen via internet heeft deelgenomen. Overigens blijkt uit nadere analyses dat de kans dat een respondent deelneemt aan kansspelen via internet groter is bij personen die ook gratis online games spelen dan bij respondenten die niet deelnemen aan online games.

Risicovolle spelers blijken gemiddeld ook aan meer verschillende spelen deel te nemen dan recreatieve spelers. Wanneer loterijen buiten beschouwing worden gelaten gaat het om respectievelijk 2,5 en 1,9 spelen, terwijl het inclusief loterijen gaat om respectievelijk 3,1 en 2,6 verschillende spelen.

Achtergronden spelers
Met de regelmatige spelers is ingegaan op aspecten als lichamelijke en psychische gezondheid, middelengebruik en het plegen van delicten. De situatie van risicovolle spelers is slechter dan die van de recreatieve spelers. De risicovolle spelers beoordelen hun lichamelijke en geestelijke gezondheid weliswaar redelijk positief, maar scoren wel lager dan de recreatieve spelers. Ook kampen de risicovolle spelers vaker met psychische klachten, zoals somber zijn, angstgevoelens, concentratieproblemen, agressie, depressieve gevoelens en wanhoop. Er zijn geen verschillen geconstateerd in zwaardere psychische problemen zoals paranoia, het horen van stemmen en visioenen.

Wat betreft alcoholgebruik verschillen de recreatieve en risicovolle spelers eveneens niet van elkaar, terwijl zij ook niet meer of minder vaak alcoholdrinkers zijn dan de gemiddelde Nederlander. Wel komen onder zowel recreatieve als risicovolle spelers meer rokers van tabak en cannabis voor dan gemiddeld onder de Nederlandse bevolking. Hierbij geldt dat risicovolle spelers vaker roker van zowel tabak als cannabis zijn dan recreatieve spelers. Ook het plegen van delicten komt vaker voor onder risicospelers dan onder recreatieve spelers. Delicten worden bij meer dan de helft van deze risicovolle respondenten gepleegd in verband met gokken. Tevens hebben risicovolle spelers vaker schulden dan recreatieve spelers. Ook deze schulden hebben voor het merendeel te maken met het gokken.

Preventie en hulpverlening
Een ruime meerderheid van de geïnterviewde regelmatige spelers, zowel recreatieve als risicovolle spelers, maakt gebruik van zelfcontroletechnieken om het eigen speelgedrag in de hand te houden. Het vaakst wordt gebruik gemaakt van het vooraf voornemen te spelen met een bepaald maximum bedrag. Risicovolle spelers onderscheiden zich van recreatieve spelers door zichzelf vaker een maximale speeltijd op te leggen. Zowel risicovolle als recreatieve spelers passen daarnaast andere zelfcontroletechnieken toe, zoals

bij te veel verlies stoppen, geen alcohol drinken of een andere afleiding te zoeken.

Van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar het Holland Casino hebben bezocht heeft een derde wel eens een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel aangevraagd. Bij de recreatieve spelers is dit percentage lager, namelijk een tiende. Voor de witte lijst geldt dat een vijfde van de risicovolle spelers die het afgelopen jaar een amusementscentrum hebben bezocht zich ooit op deze lijst heeft laten plaatsen, terwijl dit voor 3% van de recreatieve spelers geldt.

Entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel Holland Casino
Doorgaans hebben spelers zelf initiatief genomen voor een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel bij Holland Casino. Als reden voor het aanvragen hiervan geven de meeste respondenten aan dat zij problemen wilden voorkómen. Een kleiner deel geeft aan dat ze door middel van de maatregel problemen wilden oplossen. De meerderheid van de spelers is enigszins of heel tevreden over het entreeverbod en/of de bezoekbeperkende maatregel. Wel zeggen veel spelers, met name degenen die een entreeverbod hadden, tijdens de maatregel elders te hebben deelgenomen aan kansspelen, waarbij amusementscentra het meeste worden genoemd. Zes personen die een entreeverbod hebben gehad, zijn door medewerkers van Holland Casino doorverwezen naar professionele hulpverlening.

Witte lijst amusementscentra
In totaal hebben 14 respondenten zichzelf ooit op de witte lijst laten zetten bij een amusementscentrum. De meeste respondenten deden dit op eigen initiatief. Ook hier noemen respondenten het voorkómen van problemen het vaakst als reden. De meerderheid van de spelers is enigszins of heel tevreden over de maatregel. Circa de helft van de spelers is in de periode dat hij op de witte lijst stond elders gaan spelen, waarbij andere amusementscentra het meest genoemd worden.

Registratie
Het feit dat spelers met een entreeverbod bij Holland Casino of een amusementshal tijdens het verbod bij andere amusementshallen spelen, pleit voor een geschakeld registratiesysteem. Dit zal niet alleen geschakeld moeten worden tussen amusementshallen onderling, maar ook tussen amusementshallen enerzijds en vestigingen van Holland Casino anderzijds. Ook sleutelinformanten geven aan dat dit het systeem waterdicht maakt en daarmee een bijdrage kan leveren aan het voorkomen van (het verergeren van) de gokproblematiek.

Professionele hulpverlening
Van de risicovolle spelers heeft 40% ooit problemen gehad met gokken. Hiervan heeft 37% ooit hulp gezocht in verband met deze gokproblemen, terwijl 63% van hen geen hulp heeft gezocht. Bij de recreatieve spelers liggen deze percentages lager. Van hen heeft 18% ooit problemen gehad. Hiervan heeft 18% ooit hulp gezocht, terwijl dit voor 82% niet het geval is. Vrijwel alle respondenten die geen hulp hebben gezocht geven aan dat zij geen behoefte hebben (gehad) aan hulp en dat zij de problemen zelf wilden oplossen. Wanneer spelers bij de hulpverlening terecht komen, dan blijkt deze doorgaans wel effectief. Van de spelers die ooit hulp hebben gezocht geeft het merendeel aan dat één (of meerdere) van de behandelingen die ze hebben gehad heeft geholpen.

6.3 Preventiebeleid

- Hoe is het huidige preventiebeleid ten aanzien van kansspelverslaving ingericht en welke worden gezien als de werkzame mechanismen daarbinnen?
- Welke verschuivingen zijn er sinds de nulmeting opgetreden in het Nederlandse preventiebeleid met betrekking tot kansspelverslaving?
- Wat zijn volgens preventiedeskundigen, verslavingszorg, kansspel-aanbieders en vertegenwoordigers van kansspelverslaafden de sterke en zwakke kanten van het huidige preventiebeleid?
- Zijn de sterke en minder sterke kanten van het preventiebeleid sinds de nulmeting veranderd? Zo ja, in welk opzicht?

Ons onderzoek is geen effect-evaluatie van het preventiebeleid. Er kan dan ook geen rechtstreeks verband worden gelegd tussen de toegenomen inspanningen en belangstelling voor preventie van kansspelverslaving de afgelopen tientallen jaren enerzijds en de afname van het aantal (short-odds) spelers anderzijds. Het effect van de preventie is immers niet goed te meten, omdat er geen sprake is geweest van een controle-situatie (wat zou er gebeurd zijn wanneer er geen preventieve activiteiten waren toegepast). Om evenwel een goed beeld te krijgen van het preventiebeleid en ontwikkelingen daarbinnen, heeft een uitvoerige literatuurstudie plaatsgevonden, terwijl daarnaast ruim 30 gesprekken met sleutelinformanten hebben plaats-gevonden. De informanten zijn afkomstig van diverse overheden, instanties en organisaties die betrokken zijn bij het kansspelbeleid en de preventie van kansspelverslaving. Op verzoek van de opdrachtgever is daarbij specifiek aandacht besteed aan het preventiebeleid van Holland Casino.

Overheid

Preventie is onderdeel van het algemene kansspelbeleid. Dit beleid is vastgelegd in de Wet op de kansspelen. In vrijwel alle Tweede Kamer stukken wordt preventie als één van de pijlers van het beleid wordt genoemd. Het beperken van het aanbod wordt als het werkzame mechanisme gezien. Hierbij wordt verondersteld dat regulering van het aanbod aan kansspelen, ofwel alleen aanbod toe te staan onder voorwaarde van een door de overheid ingesteld vergunningstelsel, de behoefte aan deelname aan kansspelen indamt. Daarbij wordt aangenomen dat deelname aan kansspelen gepaard gaat met risico's. Ook sleutelinformanten schatten dit zo in. De uitgangspunten van het beleid zijn: het beteugelen van de speelzucht en het beperken van nadelige gevolgen van kansspelen; het niet stimuleren van de vraag naar kansspelen; en het continueren van overheidsinterventie en –betrokkenheid, waar nadelige effecten van kansspelen en kwetsbaarheid van de betrokken belangen dat vragen.

De afgelopen jaren hebben zich in het beleid nauwelijks veranderingen voorgedaan, terwijl er des te meer sprake is van aangekondigde veranderingen en wijzigingen. In dit kader heeft de huidige staatssecretaris van Veiligheid en Justitie zijn visie op kansspelen kenbaar gemaakt. Consumenten moeten volgens hem desgewenst kunnen beschikken over een passend en attractief aanbod aan kansspelen. Kwetsbare groepen (waaronder jongvolwassenen) moeten daarbij worden beschermd tegen de risico's op kansspelverslaving.

De nadruk ligt hiermee meer op de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven. Het beperken van het aanbod en de daarmee gepaard gaande risico's zijn niet langer bepalend voor de invulling van het beleid, maar het stellen van regels en het uitoefenen van toezicht komen op de voorgrond te staan. De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie heeft rond de plannen om het spelen via internet in de nabije toekomst vrij te geven zijn voornemens en beoogde maatregelen om kansspelverslaving te voorkomen kenbaar gemaakt. In de regelgeving worden bijzondere waarborgen gesteld op het gebied van bescherming van kwetsbare spelers, het tegengaan van deelname door minderjarigen, bestrijding van frauduleus en crimineel gedrag, een betrouwbaar en snel betalingsverkeer, een eerlijk spelverloop, verantwoorde marketing en een veilig en betrouwbare operationele omgeving. De maatregelen waarmee de risico's op kansspelverslaving moeten worden voorkomen zijn ingedeeld in vier fasen: monitoring aan de poort, monitoring en interventie tijdens het spelen, interventies bij ontluikend risicovol speelgedrag en behandeling van verslaving. Ook zijn er plannen om het monopolie op casinospelen, thans gegund aan Holland Casino, op te heffen. Het is het nog moeilijk om in te schatten welk effect deze veranderingen c.q. maatregelen zullen hebben op de omvang van de kansspelproblematiek.

Op basis van het gevoerde beleid tot nog toe (reguleren aanbod) en de daarmee opgedane ervaringen (regulering aanbod en gevoerd preventiebeleid lijken gunstig effect te hebben op beperken aantal probleemspelers) kan worden verondersteld dat met een toename van het aanbod het aantal spelers zal toenemen, waarmee tevens het aantal probleemspelers kan toenemen. Deze veronderstelling wordt geuit door meerdere deskundigen. Wellicht dat deze verwachte toename enigszins begrensd wordt door economische ontwikkelingen. De afgelopen jaren nemen immers steeds minder Nederlanders deel aan kansspelen, onder andere vanwege de economische recessie en het daarmee teruglopende consumentenvertrouwen, waardoor de bereidheid om geld uit te geven is verminderd. Er is eind 2011 vooralsnog geen zicht op het aantrekken van het consumentenvertrouwen.

Branche

Niet alleen de overheid kan invloed uitoefenen op de mate waarin consumenten worden beschermd tegen risico's op kansspelverslaving. Ook de branche heeft daarin een rol. Aanbieders kunnen immers concrete maatregelen treffen om potentiële probleemspelers op te sporen en te voorkomen dat problemen verder toenemen. Via het verspreiden van folders en het trainen van personeelsleden in het herkennen van kansspelproblematiek en het voeren van gesprekken met (potentiële) probleemspelers draagt de branche daaraan bij. Met name Holland Casino wordt positief beoordeeld op haar preventiebeleid. Ook eerdere onderzoeken naar het preventiebeleid van Holland Casino laten een positief beeld zien. Het preventiebeleid bij Holland Casino ligt daarbij op een hoger niveau dan in de speelautomatenbranche, ook al zien deze aanbieders dit zelf niet zo.

Afgezien van nog lopende onderhandelingen om het kwaliteitsniveau van de cursussen voor de personeelsleden te verbeteren en gelijk te trekken, beschikt Holland Casino in tegenstelling tot de speelautomatenbranche over een sluitend registratiesysteem. Dit is een belangrijke factor in het daadwerkelijk kunnen handhaven van opgelegde entreeverboden, die op hun beurt kunnen bijdragen aan de oplossing van kansspelproblemen. Met andere woorden: het nut van een entreeverbod staat en valt met de (on)mogelijkheid om bij andere aanbieders van kansspelen binnen te kunnen komen. Een steeds terugkerende notie in de literatuur en de gesprekken met betrokkenen is dan ook dat de registratiesystemen van alle aanbieders van kansspelautomaten (inclusief Holland Casino) aan elkaar worden gekoppeld.

Dit neemt niet weg dat het in een vroegtijdig stadium kunnen opsporen van kansspelproblematiek moeilijk is. Juist risicospelers zullen, evenals verslaafden in het algemeen, in het beginstadium van hun verslaving mogelijke problemen ontkennen. Daarbij blijft de paradox bestaan dat het willen terugdringen van het aantal (problematische) spelers in tegenspraak lijkt te zijn met het bedrijfseconomisch gezond houden van de branche,

waarvoor een toename van het aantal bezoekers, bezoeken en uit te geven speelgeld nodig is.

Holland Casino
Een ruime meerderheid van de geïnterviewde regelmatige spelers is op de hoogte van de mogelijkheid tot een bezoekbeperkende maatregel bij Holland Casino. Het oordeel van de geïnterviewde spelers over het preventiebeleid van Holland Casino is wisselend. Zo is circa een derde het (een beetje of helemaal) eens met de stelling dat Holland Casino zich voldoende inspant om kansspelverslaving tegen te gaan. Een even grote groep spelers is het hier daarentegen (een beetje of helemaal) mee oneens. Het preventiebeleid van Holland Casino zou volgens de geïnterviewde spelers verder kunnen worden verbeterd door het meer zichtbaar maken van waarschuwingsfolders en het tijdiger aanspreken van risicospelers op hun speelgedrag. Overigens zijn degenen die zelf een bezoekbeperking of entreeverbod hebben ondergaan hierover doorgaans wel (zeer) tevreden.

Hulpverlening
Op het gebied van hulpverlening, toegepast wanneer (verslaafde) spelers hun problemen erkennen en er hulp voor zoeken, heeft de afgelopen jaren de online internet variant opgang gekregen. Via internet is daarnaast ook steeds meer lotgenotencontact mogelijk. De kracht van beide vormen bestaat uit de grotere anonimiteit dan bij face-to-face hulpverlening. Door de huidige verplichting online behandelingen via de zorgverzekeraar te laten vergoeden, dienen echter persoonsgegevens te worden opgegeven. Hierdoor wordt een terugloop in het aantal aanmeldingen verwacht. Door deskundigen wordt daarom gepleit voor het in stand houden van anonieme behandelingsmogelijkheden via internet.

Sterke en zwakke punten
Tijdens ons onderzoek is nagegaan in hoeverre de zwakke punten uit 2005 zijn verbeterd, terwijl ook is gevraagd naar de huidige zwakke en sterke punten van het beleid volgens de geïnterviewde sleutelinformanten. Hieruit blijkt dat de in 2005 genoemde zwakke kanten nog niet zijn veranderd. Nog steeds wordt door sleutelinformanten aangegeven dat het beleid niet of nauwelijks is gebaseerd op wetenschappelijke bevindingen, vindt men de beleidsvorming (nog) traag en wordt het gemeentelijk beleid als (te) divers beoordeeld waardoor er sprake is van onevenwichtigheid in de regelgeving. Daarbij wordt de handhaving van zowel de landelijke als de lokale regelgeving betwijfeld. De geplande oprichting van de kansspelautoriteit wordt in dit opzicht positief beoordeeld. De verwachting is dat deze autoriteit zorg kan dragen voor een strikter toezicht op de aanbieders van kansspelen in alle sectoren aangezien regelgeving en handhaving door deze zelfde autoriteit worden uitgevoerd. Daarmee wordt beoogd versnippering van kennis en expertise voorkomen.

In 2011 wordt daarnaast aangegeven dat het ontbreken van een geschakelde bezoekersregistratie tussen de vestigingen van de amusementscentra onderling en tussen Holland Casino en amusementscentra nog steeds als een duidelijk zwak punt wordt beschouwd. Verder is het inherent aan de illegale status van kansspelen via internet dat er geen toezicht is op deelname aan dergelijke kansspelen, hetgeen eveneens als een zwakke kant van het huidige beleid wordt gezien. Door het legaliseren van kansspelen via internet kunnen echter diverse technische maatregelen worden genomen, waardoor de preventie van kansspelverslaving kan worden uitgebreid. Tevens biedt het mogelijkheden om meer inzicht te verkrijgen in het aantal en de kenmerken van de spelers via internet. Daarbij wordt in het kader van preventie opgemerkt dat de introductie van kansspelen via internet gepaard moet gaan met een publiekscampagne, waarbij via het verstrekken van folders en het openstellen van een speciale internetsite wordt gewezen op de gevaren van gokken en hulpverleningsmogelijkheden worden aangeboden.

6.4 Toekomst

- Zijn er, op basis van de geconstateerde verschuivingen, trends te verwachten in de omvang en de aard van de kansspelverslaving in Nederland in de komende jaren? Zo ja, welke?
- Hoe kan het huidige preventiebeleid met betrekking tot kansspelverslaving worden verbeterd ten aanzien van de universele, selectieve en geïndiceerde preventie?

Er hebben de afgelopen jaren, naast onze huidige meting en de meting uit 2005, diverse onderzoeken plaatsgevonden waarin prevalentieschattingen zijn uitgevoerd. Deze schattingen zijn door afwijkende methoden of populaties moeilijk met elkaar te vergelijken. Met in achtneming van de schattingen op basis van de andere onderzoeken, en de vergelijking van onze huidige meting met de meting uit 2005, kan voorzichtig worden geconcludeerd dat er sprake is van een dalende trend in het aantal probleemspelers in Nederland. Dit geldt eveneens voor het aantal Nederlanders dat wel eens deelneemt aan kansspelen. Op basis van de eerder genoemde economische ontwikkelingen wordt voorlopig geen opgaande lijn verwacht in het aantal deelnemers aan kansspelen. Wel kan de in Duitsland geconstateerde risicogroep jonge allochtonen wellicht ook in Nederland een rol gaan spelen. De verwachting van het Centraal Bureau voor de Statistiek is dat het aantal niet-westerse allochtonen in de Nederlandse samenleving de komende jaren sterk zal toenemen. Wanneer zich binnen deze groep inderdaad meer risicospelers bevinden, kan dat een toename van het aantal spelers en probleemspelers tot gevolg hebben. Het zal echter moeilijk zijn om dit in prevalentieonderzoek aan te tonen. De groep (jonge) allochtonen is moeilijk te bereiken via

bevolkingsenquêtes, zodat met hele grote steekproeven moet worden gewerkt.[5] Ook kan een alternatieve onderzoeksmethode worden toegepast, waarbij meer kwalitatief veldonderzoek onder regelmatige spelers plaatsvindt.

Verder is duidelijk geworden dat het spelen van kansspelen via internet is toegenomen, terwijl dit in de nabije toekomst naar verwachting nog verder zal toenemen. Hiervan zal niet alleen sprake zijn vanwege het eventuele legaliseren van deze vorm van kansspelen, maar ook omdat de toegang tot internet nog steeds aan populariteit toeneemt. Het is nog onduidelijk welke implicaties dit zal hebben voor kansspelverslaving.

Mogelijke verbeteringen
Er zijn verschillende mogelijke verbeteringen in het kansspel- en preventiebeleid te onderscheiden.

Conceptueel kader
Allereerst wordt, evenals bij de vorige meting, door betrokkenen verzocht om een goede wetenschappelijke basis voor het beleid en de bijbehorende maatregelen. Hierbij kan (ook) gebruik worden gemaakt van ervaringen en kennis in het buitenland. Een voorbeeld hiervan is een onlangs uitgebracht advies van een groep internationale onderzoekers op het gebied van kansspelen over programma's voor verantwoord spelen. Zij concluderen dat beleidsmakers een programma voor verantwoord spelen moeten baseren op een conceptueel kader met goed geoperationaliseerde variabelen en meetbare uitkomsten. De vier fundamentele onderdelen daarbij zijn: het formuleren van specifieke doelen zodat het programma geëvalueerd kan worden; een gespecificeerde doelgroep; interventies; en een evaluatiemethodiek waarmee de efficiency, de kosteneffectiviteit en de opbrengsten kunnen worden vastgesteld. Verder vindt in het buitenland, met name in Noord-Amerika en Australië, veelvuldig onderzoek plaats naar kenmerken van kansspelers, factoren die kansspelverslaving beïnvloeden en de werkzaamheid van diverse hulpverleningsvormen. Dergelijk onderzoek zou ook in Nederland meer kunnen en moeten plaatsvinden aldus deskundigen. Anderzijds kan meer dan nu het geval is gebruik worden gemaakt van de bevindingen in het buitenland, bijvoorbeeld over werkzame behandelmethoden.

Allochtone kansspelers
Verder is uit eerder onderzoek gebleken dat er onvoldoende zicht is op de aard en omvang van allochtone kansspelers, aangezien er niet op etniciteit

[5] Probleemspelers in het algemeen, en allochtone spelers in het bijzonder, kunnen als zogenoemde hidden population worden gezien. Ze zijn moeilijk te vinden en vervolgens moeilijk te motiveren tot deelname aan een onderzoek waarbij persoonlijke vragen moeten worden beantwoord.

wordt geregistreerd. Zolang er niet geregistreerd wordt op bepaalde kenmerken, kan hierover geen uitspraak worden gedaan en kunnen geen gefundeerde maatregelen worden genomen.

Gemeentelijk beleid
Tevens wordt wederom gepleit voor een eenduidig gemeentelijk beleid. Tot nog toe voert elke gemeente zijn eigen beleid, waardoor er sprake is van onevenwichtigheid. Bovendien lijkt in meerdere gemeenten waar in eerdere jaren afspraken zijn gemaakt met kansspelaanbieders en de verslavingszorg, de naleving van de afspraken te verwateren.

Preventie
Preventie is onder te verdelen in universele, selectieve en geïndiceerde preventie. Deze indeling is gebaseerd op de doelgroep die centraal staat bij de preventiemaatregelen.

- Universeel
Universele preventie richt zich op degenen die nog niet met kansspelen in aanraking zijn gekomen. Door informatie over risico's te verstrekken wordt getracht te voorkomen dat bepaalde groepen gaan deelnemen aan kansspelen. Het meest genoemde en bekende voorbeeld hiervan is het verstrekken van voorlichtingsfolders. Aangegeven wordt dat het goed zou zijn wanneer er één algemene folder wordt opgesteld die op diverse locaties (ook bij alle speelgelegenheden) wordt verspreid. Gelijktijdig wordt gewaarschuwd dat het verspreiden van reclame-uitingen door de branche hiermee in tegenspraak is. Van belang wordt geacht dat strikter wordt toegezien op de naleving van de vergunningvoorwaarde voor aanbieders die stelt dat op zorgvuldig en op evenwichtige wijze vorm moet worden gegeven aan wervings- en reclameactiviteiten. Verder zal de kansspelautoriteit een rol kunnen vervullen in de preventie van kansspelverslaving via het geven van voorlichting en informatie over het voorkomen en herkennen van kansspelverslaving. Daarnaast wordt gepleit voor een publiekscampagne op het moment dat kansspelen via internet worden gelegaliseerd, waarbij geattendeerd kan worden op een website vergelijkbaar met alcoholinfo.nl of drugsinfo.nl.

- Selectief
Bij selectieve preventie gaat het om maatregelen of activiteiten die zich richten op personen die al deelnemen aan kansspelen. De preventie bestaat er uit deze spelers bewust te maken van de risico's van kansspelen en te informeren over de wijze waarop verantwoord kan worden gespeeld. Het preventiebeleid van Holland Casino is hiervan het meest bekende voorbeeld, waarbij problemen worden gesignaleerd en potentiële probleemspelers worden aangesproken. Dit is mogelijk door de toepassing van een sluitend registratiesysteem binnen alle vestigingen van Holland Casino. Uit ons onderzoek blijkt dat het preventiebeleid van Holland Casino weliswaar wordt

gewaardeerd door de meeste betrokkenen, maar dat de spelers zelf aangeven dat er wel enige verbeteringen mogelijk zijn. Zo kan de zichtbaarheid van het foldermateriaal beter, terwijl het aanspreken van risicovolle spelers tijdiger kan plaatsvinden.

Daarnaast wordt door vele betrokkenen gevraagd om een sluitend registratiesysteem bij alle kansspelautomatenhallen, dat tevens gekoppeld wordt aan het registratiesysteem van Holland Casino. Hierdoor kunnen spelers die problematische kenmerken vertonen hierop worden gewezen en/of worden gestimuleerd minder of niet meer te spelen. Spelers met een bezoekbeperking of entreeverbod kunnen dan wellicht hun toevlucht nemen tot automaten in de horeca, zij het dat deze automaten technisch gezien als minder verslavend worden beoordeeld. Of de verschillende typen automaten daadwerkelijk verschillen in de verslavende werking ervan moet echter nog wel nader worden onderzocht.

Hoewel er vooral vanuit de verslavingszorg zorgelijk wordt aangekeken tegen de mogelijke legalisering van kansspelen via internet, biedt het volgens vrijwel alle betrokkenen (ook uit de verslavingszorg) juist ook mogelijkheden voor een verbetering van de preventie van kansspelverslaving. De controle op leeftijd, duur van deelname, inzet, winst en verlies zijn zeer goed mogelijk door de technische mogelijkheden die gepaard gaan met het gebruik van internet. Voor een maximale werking dient hierbij ook sprake te zijn van een koppeling tussen de verschillende aanbieders op internet en een koppeling met fysieke speellocaties. Hoewel dit praktisch gezien wellicht lastig is te realiseren, geven deskundigen aan dat het technisch goed mogelijk is. Ook nu worden door aanbieders via internet allerlei persoonsgegevens bijgehouden van spelers. Met deze gegevens mogen zij overigens (nog) niets doen.

- Geïndiceerd

Geïndiceerde preventie is gericht op probleemspelers, waarbij beoogd wordt inzicht te geven in de aard en omvang van hun problemen. Ook het aandragen van behandelmogelijkheden behoort hiertoe, zoals het doorverwijzen van probleemspelers door personeel van kansspelaanbieders naar professionele hulpverlening of zelfhulpgroepen. Meerdere betrokkenen zijn van mening dat lotgenotencontact een goede bijdrage kan leveren aan het overwinnen van een kansspelverslaving. Met name via internet wordt ook deze vorm van hulpverlening steeds toegankelijker. Dit geldt ook voor online behandeling. Daarbij is het, vanwege de laagdrempeligheid, goed wanneer behandeling via internet anoniem kan plaatsvinden. Hiervoor dienen zorgverzekeraars aanbieders een vergoeding te geven voor online behandelingen voor een nader af te spreken aantal cliënten.

Ten slotte zijn er nog verbeteringen mogelijk in het trainen in het herkennen van kansspelproblematiek en gespreksvaardigheden van personeelsleden van

kansspelaanbieders. Hierbij moet worden gedacht aan een differentiatie naar niveau van personeelsleden (bijvoorbeeld cateringpersoneel versus gastheren/dames) en een kwaliteitsverbetering van de cursussen. Bij dit laatste is het van belang dat alle aanbieders van trainingen hetzelfde kwaliteitsniveau hanteren en dat er geen onderscheid is tussen de cursussen die door personeel van Holland Casino worden gevolgd en de cursussen waaraan personeelsleden van amusementshallen deelnemen.

LITERATUUR

Adviescommissie Kansspelen via internet (2010)
Legalisatie van kansspelen via internet. Eindrapport van de Adviescommissie Kansspelen via internet.

Algemene rekenkamer (2011)
Holland Casino: naleving overheidsbeleid. Tweede Kamer, 's Gravenhage.

Bie, de E. , B. Bieleman, C. ten Den (1993)
Zorgen dat het een spel blijft - Deel 2 Beschrijving van de spelers op kansspelautomaten in Den Haag. St. INTRAVAL, Groningen-Rotterdam.

Bieleman, B. en R. Nijkamp (2010)
Coffeeshops in Nederland 2009. Aantallen coffeeshops en gemeentelijke beleid 1999-2009. St. INTRAVAL, Groningen-Rotterdam.

Blaszczynski, A., P. Collins, D. Fong, R. Ladouceur, L. Nower, H.J. Shaffer, H. Tavares, J.L. Venisse (2011)
Responsible gambling: General principles and minimal requirements. In: Journal of Gambling Studies, 27 (4), p. 565-573.

Bruin, D.E. de, F.R.J. Leenders, M. Fris, H.T. Verbraeck, R.V. Braam, G.F. van de Wijngaart (2001)
Gasten van Holland Casino. Effectiviteit van het preventiebeleid kansspelverslaving. Centrum voor Verslavingsonderzoek, Utrecht.

Bruin, D.E. de, C.J.M. Meijerman, F.R.J. Leenders, R.V. Braam (2006a)
Verslingerd aan meer dan een spel. Een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland. Centrum voor Verslavingsonderzoek, Utrecht.

Bruin, D.E., A. de Benschop, R.V. Braam, D.J. Korf (2006b)
Meerspelers. Meerjarige monitor en follow-uponderzoek naar amusementscentra en bezoekers. Centrum voor Verslavings-onderzoek/Bonger Instituut voor Criminologie/Universiteit van Amsterdam, Utrecht-Amsterdam.

Bruin, D. de., M. Fris, R. Braam, H. Verbraeck. (2008)
Kansspelen in andere aarde. Een onderzoek naar kansspelproblematiek onder allochtone Nederlanders. CVO, Utrecht.

College van Toezicht op kansspelen (2010)
Jaarverslag 2009. College van Toezicht op kansspelen, Den Haag.

Die Drogenbeauftragte der Bundesregierung. Bundesministerium für Gesundheit (2011)
Drogen- und Suchtbericht. Enka-druck GmbH, Berlijn.

Dijck, van D. en R.A. Knibbe (2005)
De prevalentie van probleemdrinken in Nederland. Een algemeen bevolkingsonderzoek. Universiteit van Maastricht, Maastricht.
Gemeente Nijmegen. Directie Concern. (2008)
Benchmark speelautomatenhallenbeleid. Regelgeving, beleid en kerncijfers verslavingszorg.
Holland Casino (2008)
Preventiebeleid Kansspelen in stappen. Holland Casino, Hoofddorp.
Holland Casino (2009)
Holland Casino Inzicht. Holland Casino, Hoofddorp.
Holland Casino (2011)
Feiten en cijfers 2010. Holland Casino, Hoofddorp.
Homburg, G.H.J., E. Oranje. (2009)
Aard en omvang van illegale kansspelen in Nederland. Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam.
Johansson, A., J.E. Grant, S.W. Kim, B.L. Odlaug, K.G. Götestam (2009)
Risk factors for problematic gambling: A critical literature review. In: Journal of Gambling Studies, 25 (1), p. 67-92.
Kingma, S. (1993)
Risico-analyse kansspelen. Onderzoek naar de aard en omvang van gokverslaving in Nederland. KUB Tilburg, Tilburg.
Koeter, M.W.J., W. van den Brink (1996)
Een gokje wagen of gewaagd gokken II. Een onderzoek naar deelname aan kansspelen en gokverslaving in Amsterdam en de provincie Noord-Holland. AIAR, Amsterdam.
Laar, M.W. van, A.A.N. Cruts, M.M.J. van Ooyen-Houben, R.F. Meijer, E.A. Croes, T. Brunt, A.P.M. Ketelaars (2011).
Nationale Drug Monitor. Jaarbericht 2010. Trimbos Instituut/WODC, Utrecht.
Lindberg, A., B.A. Fernie, M.M. Spada (2011)
Metacognitions in problem gambling. In: Journal of Gambling studies, 27 (1), p. 73-81.
Marceaux, J.C., C.L. Melville (2011)
Twelve-step facilitated versus mapping-enhanced cognitive-behavioral therapy for pathological gambling: A controlled study. In: Journal of Gambling Studies, 27 (1), p. 171-190.
Meerkerk, G.J., A. Risselada, C. Schrijvers (2010)
De kaarten op tafel. Verslag van een onderzoek naar aard, ernst en omvang van pokerverslaving in Nederland. IVO Addiction Research Institute, Rotterdam.
Meerkerk, G.J., B. de Ruiter, M. van Vliet, A. van der Poel, D. van de Mheen (IVO), D. de Bruin, M. Dijkstra, R. Braam (CVO) (2008)
De relatie tussen deelname aan nummerloterijen en kansspelverslaving in Nederland. Eindrapport. IVO, Rotterdam/CVO, Utrecht.

Minet, S., S. Mejias, C. Druine, W. Somers, E. Hoffmann, L. Servais, S. de Smet, C. Delmarcelle, L. Joris, R. Patesson, P. Steinberg. (2004)
Gokken: ontspanning of verslaving? Enquête gokken en verslaving. Rodin Foundation/ULB, Brussel.
Najavits, L.M. (2011)
Treatments for PTSD and pathological gambling: what do patients want? In: Journal of Gambling Studies 27 (2), p. 229-241.
Ouwehand, A.W., W.G.T. Kuijpers, D.J. Wisselink, E.B. van Delden (2010)
Kerncijfers verslavingszorg 2009 uitgelicht. Landelijk alcohol en drugs informatie systeem. Stichting Informatievoorziening Zorg, Houten.
Ouwehand, A.W., W.G.T. Kuijpers, D.J. Wisselink, E.B. van Delden, A. Mol (2011)
Kerncijfers verslavingszorg 2010. Landelijk alcohol en drugs informatie systeem. Stichting Informatievoorziening Zorg, Houten.
Pemberton, A., A. Oostdijk, J. Wils, C. van der Werf (2002)
Een spel met grenzen: de Nederlandse casinomarkt. Eindrapport. Research voor Beleid bv, Leiden.
Schrijvers, C., Risselada, A., Meerkerk G. (2010)
Aard en omvang kansspelverslaving in Nederland in 2010. IVO Addiction Research Institute, Rotterdam.
STIVORO (2011)
Kerncijfers roken in Nederland 2010. Een overzicht van recente Nederlandse basisgegevens over rookgedrag. STIVORO, Den Haag.
Wardle, H., A. Moody, S. Spence, J. Orford, R. Volberg, D. Jotangia, M. Griffiths, D. Hussey, F. Dobbie (2011)
British gambling prevalence survey 2010. National Centre for Social Research, prepared for: The Gambling Commission, Londen.
Wilkinson, C., L. Vunderink, P.G.M. van der Heijden (2008)
Een slimme gok? Onderzoek naar de mogelijkheden om de aard en de omvang van illegale kansspelen in Nederland vast te stellen. Significant B.V., Barneveld.

BIJLAGE 1 METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

In de periode december 2010 tot november 2011 is de tweede meting van de monitor kansspelverslaving in Nederland uitgevoerd door onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAL en bureau Mediad. In 2005 werd de eerste meting van deze monitor verricht door het Centrum voor Verslavingsonderzoek (De Bruin e.a. 2005).[1] In de eerste paragraaf wordt aangegeven welke onderzoeksmethoden zijn toegepast. In de daaropvolgende paragrafen worden deze onderzoeksmethoden nader toegelicht.

Voor de begeleiding van het onderzoek is door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Veiligheid en Justitie een begeleidingscommissie samengesteld. Deze begeleidingscommissie is gedurende de looptijd van het onderzoek meerdere malen bijeengekomen om de voortgang van het onderzoek en de conceptversie van het rapport met de onderzoekers te bespreken. Daarnaast hebben de onderzoekers, ook buiten deze bijeenkomsten, de leden van de begeleidingscommissie verschillende keren telefonisch of via email geconsulteerd.

1. Onderzoeksopzet

Bij de keuze voor de opzet van het onderzoek zijn de onderzoeksdoelstellingen leidend geweest. Niet alleen dienen op basis van het onderzoek betrouwbare uitspraken te kunnen worden gedaan over de aard en omvang van verslaving aan kansspelen in Nederland, ook moet worden achterhaald in hoeverre verschuivingen in de aard en omvang ten opzichte van de vorige meting zijn opgetreden. Om dit te bereiken is het noodzakelijk zo nauw mogelijk aan te sluiten bij de wijze waarop de meting in 2005 is uitgevoerd. Alleen door aan te sluiten bij de opzet van deze meting is de vergelijkbaarheid tussen beide metingen zo optimaal mogelijk en worden verschillen als gevolg van verschil in methode van dataverzameling en analyse zoveel mogelijk geëlimineerd.

Bij de analyse is gebruik gemaakt van datasets van de vorige meting. Met behulp van de datasets van de vorige meting en bij navragen bij de uitvoerder

[1] Het rapport van de vorige meting (De Bruin e.a. 2005) is grotendeels een (eerste) inventarisatie, terwijl in het rapport van deze meting, met name bij de omvang van kansspelverslaving ontwikkelingen tussen beide metingen worden beschreven.

van de vorige meting is het niet gelukt om alle percentages te reproduceren die in het rapport van de vorige meting zijn weergegeven. In ons rapport moeten we derhalve uitgaan van de percentages die met behulp van de ontvangen datasets zijn te (re)produceren. Het is dan ook mogelijk dat in dit rapport enkele cijfers van de vorige meting enigszins afwijken van die uit het vorige rapport. Meestal gaat dit om tienden van percentages, terwijl het in sommige gevallen enkele gehele percentages betreft.

Zoals in de inleiding is aangegeven bestaat de monitor uit de volgende vier onderdelen: omvang van kansspelverslaving; aard van kansspelverslaving; preventiebeleid; en toekomst. Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn per onderdeel verschillende activiteiten verricht. Om de omvang van kansspelverslaving vast te stellen heeft een omvangrijke bevolkingsenquête plaatsgevonden. Daarnaast zijn ruim 500 deelnemers aan kansspelen uitgebreid geïnterviewd. Onder meer met behulp van deze interviews is de aard van kansspelen en kansspelverslaving beschreven. Voor het onderdeel preventiebeleid is een uitvoerige literatuurstudie uitgevoerd, terwijl eveneens sleutelinformanten op het gebied van kansspelbeleid en kansspelverslaving zijn geïnterviewd. De informatie uit de verschillende bronnen is eveneens gebruikt om een blik op de toekomst te werpen, waarbij mogelijke trends en verwachtingen aan bod komen. In tabel 1 is per onderdeel aangegeven welke onderzoeksmethoden zijn ingezet. In de volgende paragrafen worden de toegepaste methoden verder toegelicht.

Tabel 1 Onderdelen en onderzoeksmethoden

	1. Omvang kansspelverslaving	2. Aard kansspelverslaving	3. Preventie-beleid	4. Toekomst
A. Bevolkingsenquête	X	X		X
B. Interviews spelers		X	X	X
C. Literatuurstudie	X	X	X	X
D. Interviews sleutelinformanten			X	X

2. Bevolkingsenquête

Om de omvang van deelname aan kansspelen en kansspelverslaving te bepalen is een bevolkingsenquête gehouden in het voorjaar van 2011. In totaal zijn door Mediad ruim 6.000 respondenten geënquêteerd. Hieronder is beschreven hoe de steekproef is getrokken, terwijl eveneens is ingegaan op de respons en de vragenlijst.[2] Ten slotte komt de representativiteit aan bod,

[2] Grote delen van deze tekst zijn overgenomen uit een uitgebreide methodologische verantwoording die is opgesteld door Marieke Meij en Jolanda Verdurmen van bureau Mediad.

waarbij ook enkele achtergrondkenmerken van de respondenten zijn weergegeven.

Steekproef
In aansluiting op de meting in 2005 is gekozen voor een sequentiële mixed-mode design waarbij dataverzameling via internet, schriftelijke dataverzameling en telefonische dataverzameling zijn ingezet.[3] In figuur 1 is het sequentiële mixed-mode design dat is gebruikt schematisch weergegeven.

Figuur 1 Sequentiële mixed-mode design dat is gebruikt voor de bevolkingsenquête

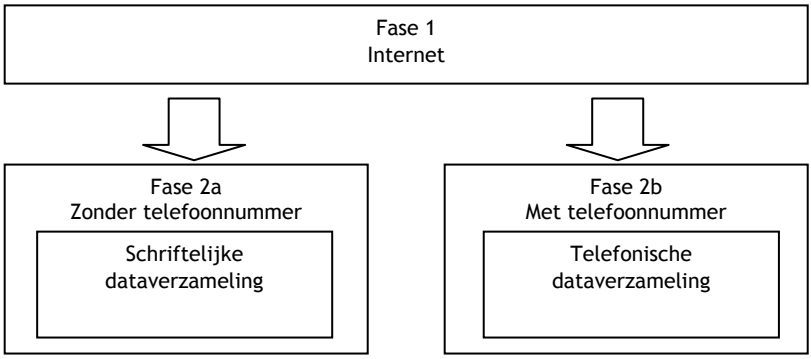

De onderzoekspopulatie voor de bevolkingsenquête bestaat uit alle inwoners van Nederland waarbij een leeftijdsondergrens is gesteld van 16 jaar. Er is een aselecte landelijk dekkende steekproef van 30.000 huishoudens getrokken.[4] Om de telefonische dataverzameling in de tweede fase van het onderzoek mogelijk te maken, is de steekproef verrijkt met telefoonnummers. Het aantal opvraagbare telefoonnummers is sinds de uitvoering van de vorige meting aanzienlijk gedaald, hetgeen betekent dat extra is geïnvesteerd in het aanvullen van telefoonnummers om de dataverzamelingsmethoden van de nul- en vervolgmeting vergelijkbaar te houden.

Bij het gebruikte steekproefkader is er sprake van een huishoudensteekproef in plaats van een persoonssteekproef. Dit betekent dat binnen het huishouden nog een persoon moet worden geselecteerd. Om de representativiteit van de bevolkingsenquête te verhogen, is daarom in de voorgaande meting gekozen voor de volgende steekproeftechniek: bij de selectie van de persoon in het

[3] Sequentieel betekent dat de methoden in tijd verschillen. In een dergelijk model wordt veelal gestart met de meest kosten effectieve methode (zoals internet) en worden daarna de nonrespondenten benaderd met een meer arbeidsintensieve methode (zoals telefonisch).
[4] Een steekproef van 20.000 is ingezet voor het onderzoek (steekproef 1), terwijl een steekproef van 10.000 als reserve is aangehouden (steekproef 2) om een onverwacht tegenvallende respons op te vangen.

huishouden is gevraagd naar de jongst aanwezige man van 16 jaar of ouder en bij diens afwezigheid naar de jongst aanwezige vrouw.[5] In verband met de vergelijkbaarheid tussen de beide metingen is bij de tweede meting dezelfde methode gehanteerd voor de selectie van de persoon in het huishouden. Verder is bij de telefonische dataverzameling de totale respons indien nodig bijgestuurd naar de ideaalverdeling van de totale respons naar provincie.

Bij de start van de dataverzameling (fase 1) hebben alle huishoudens uit de steekproef een brief ontvangen. Voor het versturen van de brieven is gebruik gemaakt van een verzendenveloppe van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. In de brief is een lid van het huishouden uitgenodigd deel te nemen aan het onderzoek.[6] In de brief stond vermeld dat men de vragenlijst kon invullen op internet. Door middel van een button die op de website van INTRAVAL was geplaatst, kregen respondenten toegang tot de vragenlijst.

In fase 2 zijn alle huishoudens benaderd die nog niet hadden gereageerd in fase 1. De huishoudens waarvan geen telefoonnummer bekend was hebben een brief ontvangen met daarbij een schriftelijke vragenlijst en een antwoordenveloppe. In de brief stond vermeld dat men kon deelnemen aan het onderzoek door het invullen van de bijgevoegde schriftelijke vragenlijst of op internet. De huishoudens waarbij wel een telefoonnummer bekend was zijn geselecteerd voor het telefonisch rappel. Er zijn maximaal 10 belpogingen ondernomen om contact te leggen. Om de kans op contact te verhogen, is gebeld op wisselende tijdstippen en wisselende dagen. Het zwaartepunt heeft gelegen op de avonden en de zaterdagen. In overleg met de begeleidingscommissie is begin mei besloten om de reserve steekproef in te zetten.

Respons

Uiteindelijk is een adressenbestand gebruikt van 24.459 adressen.[7] In de eerste steekproef zaten 19.559 bruikbare adressen, terwijl 4.900 huishoudens

[5] Uit (telefonisch) bevolkingsonderzoek blijkt dat jonge mannen en in mindere mate jonge vrouwen vaak ondervertegenwoordigd zijn. (Huis)vrouwen van middelbare leeftijd daarentegen zijn vaak oververtegenwoordigd. Dit heeft voor een belangrijk deel te maken met verschillen in de aanwezigheid en bereikbaarheid. Jongeren (en werkenden) zijn over het algemeen minder vaak thuis dan ouderen. Om deze doelgroepen toch voldoende in het onderzoek te betrekken is bij de selectie van een persoon uit het huishouden gevraagd naar de jongst aanwezige man van 16 jaar of ouder en bij diens afwezigheid naar de jongst aanwezige vrouw. Met behulp van deze steekproeftechniek wordt de representativiteit van het onderzoek verhoogd en vormen de respondenten een betere afspiegeling van de samenleving.

[6] In de brief werd aangegeven dat onze eerste voorkeur uitging naar de jongste man in het huishouden van 16 jaar of ouder.

[7] Exclusief de adressen waarbij de brief retour is gekomen of waarvan het adres van een bedrijf is. Overigens wordt niet elke brief die onbestelbaar is ook daadwerkelijk retour gestuurd.

zijn benaderd uit de tweede steekproef. In het databestand van de bevolkingsenquête zijn uiteindelijk 6.077 enquêtes opgenomen. De respons bedraagt hiermee 24,8%. Dit is vergelijkbaar met de gemiddelde respons in de voorgaande meting (28,3%). In tabel 2 is weergegeven via welke methode deze enquêtes tot stand zijn gekomen. De meeste enquêtes (64%) zijn telefonisch afgenomen, terwijl een klein deel van de respondenten (3%) de ingevulde vragenlijst via de post heeft geretourneerd.

Tabel 2 Afgenomen enquêtes uitgesplitst naar methode van dataverzameling, in aantallen en percentages

	Aantal	%
Via internet	1.979	33
Schriftelijk	198	3
Telefonisch	3.900	64
Totaal	6.077	100

Non-respons

Bij de telefonische dataverzameling is tevens de reden van non-respons bijgehouden. Uiteindelijk is met 11.684 huishoudens telefonisch contact geweest, waarvan 3.900 hebben meegedaan aan de enquête. De huishoudens die niet wilden meewerken aan de enquête noemden vooral dat het onderwerp hen niet interesseerde (55%), geen zin (16%) of geen tijd (7%) als reden (zie tabel 3).

Tabel 3 Redenen voor non-respons bij telefonische dataverzameling

	n	%
Onderwerp interesseert respondent niet	4.243	55
Geen zin	1.284	16
Te druk / geen tijd	538	7
Ziet nut onderzoek niet in	478	6
Principieel / weigering telefonisch	365	5
Gezondheidsproblemen/ vindt zichzelf te oud	349	4
Geen reden / wil geen reden geven	231	3
Wordt al zo vaak benaderd voor enquête	117	2
Overige persoonlijke omstandigheden	52	1
Weigering tussentijds	55	1
Heeft (naar eigen zeggen) al meegedaan via andere methode	72	1
Totaal	7.784	100

Responsverhogende maatregelen

Bij de onderzoeksopzet zijn verschillende maatregelen genomen om de respons te verhogen en te stimuleren. Zoals eerder is aangegeven, is voor het veldwerk gekozen voor een mixed-mode design. Dit design is zeer effectief in het verhogen van de respons. Daarnaast is voor dit onderzoek het aantal

telefonische contactpogingen opgehoogd naar maximaal tien. Verder zijn alle enquêteurs getraind om door te vragen waarom mensen niet mee willen doen en om te proberen (zonder pushen) respondenten over te halen mee te werken aan het onderzoek.[8] Bovendien is een helpdesk ingericht waar respondenten met vragen over het onderzoek terecht konden. In de communicatie over het onderzoek is een 0800-nummer opgenomen, terwijl ook een e-mail kon worden gestuurd naar een e-mailadres dat speciaal voor dit onderzoek is aangemaakt.

In de instructie aan de enquêteurs is eveneens ingegaan op enkele andere onderwerpen, te weten: het doel van het onderzoek; de opdrachtgever; wat gebeurt er met de resultaten van het onderzoek; en de achtergrond van het onderzoek. Tevens was het voor dit onderzoek van belang dat de enquêteurs beschikten over kennis met betrekking tot kansspelen en specifiek de diverse kansspeltypen. In de instructie is aan dit onderwerp de nodige aandacht besteed en zijn de diverse kansspeltypen toegelicht. Daarnaast is aandacht besteed aan de mogelijke hulpverleningsinstanties waarnaar respondenten die een hulpvraag bij de enquêteur neerleggen kunnen worden verwezen. De enquêteurs zijn getraind om signalen van respondenten serieus te nemen, hierop in te spelen en indien nodig door te geven aan de supervisors. Ook is gesproken over de gevoeligheid van het onderwerp van onderzoek voor bepaalde respondenten. In de introductie is aangegeven dat het onderzoek anoniem is.

Opbouw vragenlijst en analyses

In verband met de vergelijkbaarheid tussen de metingen is als basis voor de vragenlijst de vragenlijst van de vorige meting gebruikt. De enquête bestond vooral uit gesloten vragen, aangevuld met enkele open vragen. De vragenlijst van de voorgaande meting is op een aantal punten aangepast. In 2011 is een aantal vragen toegevoegd over poker en kansspelen die op internet worden aangeboden. Daarentegen zijn enkele vragen uit de vragenlijst van de vorige meting weggelaten, omdat deze vragen als niet voldoende relevant werden beschouwd door zowel de onderzoekers als de begeleidingscommissie. De gemiddelde interviewtijd bedroeg bij de telefonische dataverzameling zo'n 15 minuten.

De gebruikte vragenlijst bestaat uit de volgende 14 blokken: loterijen; krasloten; kansspelautomaten; poker; overige tafelspelen; wedden op paarden; andere kansspelen; kansspelen via internet (en aanvullend games via internet); illegale kansspelen; tijd en geld; reden om te gokken; eigen spelgedrag; algemene gegevens; vervolginterview.[9]

[8] Bij de instructie aan de enquêteurs is benadrukt dat ook deelname van respondenten die niet aan kansspelen deelnemen gewenst is.

[9] De inhoud van de vragenlijst was bij alle vormen van dataverzameling (schriftelijk, telefonisch en via internet) gelijk.

SOGS

In de vragenlijst is ook een screener voor kansspelverslaving opgenomen: de SOGS (The South Oaks Gambling Screen). Het meetinstrument SOGS is gebaseerd op het psychiatrische classificatiesysteem DSM IV (Diagnostic and Statistical Manual). De SOGS wordt vaak gebruikt om kansspelverslaving vast te stellen, omdat reeds veel onderzoek is gedaan naar de betrouwbaarheid, de validiteit en de accuraatheid van dit classificatiesysteem. Zo heeft DeFuentas-Merillas (2004) onderzoek gedaan naar de validering van de Nederlandse versie van de SOGS als screener voor pathologisch gokken. Hieruit blijkt dat de SOGS een valide screener is voor pathologisch gokken.

De SOGS-vragenlijst bestaat uit twintig items die screenen op kansspelverslaving. De items bevatten vragen over het verborgen houden van het eigen gokgedrag, het meer tijd en geld aan gokken besteden dan iemand van plan was, het ruzie maken met familie of huisgenoten over gokken, en het geld lenen om te kunnen gokken of om speelschulden af te betalen. De score van deze items wordt de lifetime SOGS-score genoemd. Naast de lifetime SOGS-score is een laatste jaar SOGS-score berekend. Wanneer een item ooit van toepassing is geweest, is aan de respondent gevraagd wanneer dit voor het laatst was. De laatste jaar SOGS-score bestaat uit het aantal items dat het afgelopen jaar op de respondenten van toepassing was. In dit rapport wordt alleen gebruik gemaakt van de laatste jaar SOGS-score, aangezien dit de beste maat is waarop kan worden nagegaan in hoeverre er sprake is van een verandering tussen beide metingen. In dit onderzoek worden respondenten met een SOGS-score van vijf of hoger 'probleemspeler' genoemd, en respondenten met een SOGS-score van drie of vier 'risicospeler'. Bij een SOGS-score van nul, één of twee spreken we van een 'recreatief speler'. Daarnaast zijn er respondenten die helemaal niet gokken. Zij worden geclassificeerd als niet-speler. Op deze manier worden in dit onderzoek de volgende vier groepen onderscheiden: niet-spelers; recreatieve spelers (SOGS 0-2); risicospelers (SOGS 3-4); probleemspelers (SOGS 5 of hoger).

Bij het berekenen van de SOGS-score zijn we tegen enkele problemen aangelopen die te maken hebben met de beschikbare gegevens over de vorige meting (De Bruin e.a. 2005). Het eerste probleem heeft betrekking op de volgende vraag: "Heeft u ooit gezegd dat u geld gewonnen had, terwijl u in werkelijkheid geld had verloren". Volgens de officiële berekening moet het antwoord 'soms' op deze vraag worden meegenomen in de SOGS-score. Tijdens de vorige meting is het antwoord 'soms' op deze vraag echter niet meegeteld. In overleg met de begeleidingscommissie is besloten om het antwoord 'soms' wel mee te nemen bij de berekening van de SOGS. In verband met de vergelijkbaarheid tussen de vorige en de huidige meting is deze berekening zowel op het databestand van de vorige meting als op het databestand van de huidige meting toegepast. Daarnaast bleken in 2005

enkele respondenten ten onrechte als laatste jaar speler te zijn aangemerkt. Dit heeft tot gevolg dat de verdeling naar categorie (laatste jaar) spelers in 2005 enigszins is veranderd ten opzichte van hetgeen in het rapport van de vorige meting staat vermeld. De consequentie hiervan is dat in vrijwel het hele rapport andere percentages over 2005 worden weergegeven dan in het voorgaande rapport. In de meeste gevallen zijn de verschillen minimaal (enkele tienden). Voor de berekening van de omvangschatting van het aantal probleemspelers in 2005 in Nederland heeft dit echter grotere gevolgen, aangezien hierbij een vermenigvuldiging plaatsvindt met de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder, hetgeen ruim 13 miljoen inwoners betreft. De omvangschatting van het aantal probleemspelers in 2005 verandert door deze aanpassing van 40.000 (0,31% van 13.047.018) naar 28.700 (0,22% van 13.047.018). Het aantal probleemspelers in 2005 ligt dus lager dan aanvankelijk werd gedacht. Dit komt doordat destijds het aantal respondenten dat ten onrechte als laatste jaar probleemspeler is aangemerkt groter is dan het aantal respondenten dat soms op de hiervoor genoemde vraag hebben geantwoord.

Een ander probleem is gerelateerd aan de vraag "Heeft u ooit geld geleend om te gokken of om speelschulden terug te betalen?". Hierbij worden bij een positief antwoord vervolgens negen subvragen gesteld (subvragen over bij wie geld is geleend). In de oorspronkelijke Engelse versie van de SOGS wordt de hoofdvraag 'heeft u ooit geld geleend om te gokken of om speelschulden terug te betalen' niet gesteld, maar worden direct negen subvragen gesteld, die steeds beginnen met 'heeft u wel eens geld geleend van … om te gokken of speelschulden terug te betalen'. De subvraag die mist in de vorige meting is 'geleend van overige familie of schoonfamilie'. Aangezien voor de huidige meting gebruik is gemaakt van de vragenlijsten die tijdens de vorige meting zijn toegepast, is de negende subvraag ook nu bij de bevolkingsenquête en de spelers-interviews niet gesteld. Door het achterwege laten van de negende subvraag zijn er strikt gezien 19 in plaats van 20 items beschikbaar waarmee de SOGS-score kan worden berekend. Tijdens de vorige meting is de hoofdvraag (indien met 'ja' beantwoord) meegeteld, waardoor er toch 20 items zijn. In verband met de vergelijkbaarheid is in overleg met de begeleidingscommissie besloten ook in de huidige meting de hoofdvraag mee te tellen bij het berekenen van de SOGS-score.[10]

[10] Het meenemen van de hoofdvraag over lenen in de SOGS leidt bij het berekenen van het aantal probleemspelers tot een overschatting. Omdat weinig respondenten deze vraag positief hebben beantwoord is deze overschatting zeer beperkt. Bij een volgende meting dient de subvraag 'geleend van overige familie of schoonfamilie' wel te worden opgenomen in de vragenlijst.

Analyses
Voor de analyses van de bevolkingsenquête en de interviews met spelers is gebruik gemaakt van het statistiekprogramma SPSS. Eventuele verschillen tussen de vorige en de huidige meting zijn getoetst op significantie. De verschillen zijn getoetst met behulp van een t-toets en een chi-kwadraat toets. Daarbij wordt uitgegaan van een waarschijnlijkheidspercentage van 95%. Dit betekent dat indien de gevonden verschillen significant zijn, het voor 95% zeker is dat de verschillen berusten op werkelijke verschillen en niet op toevallige (steekproef)fluctuaties. Deze toetsen zijn gevoelig voor het aantal onderzoekselementen, hoe groter de steekproef, hoe eerder gevonden verschillen significant zijn.

Representativiteit onderzoeksgroep
Er is bij de bevolkingsenquête gestreefd naar een zo representatief mogelijke steekproef van de Nederlandse bevolking. Het steekproefkader betreft Nederlandse ingezetenen van 16 jaar en ouder. Om de representativiteit van de steekproef te kunnen bepalen is een aantal kenmerken van de respondenten vergeleken met die van de Nederlandse bevolking: sekse, leeftijd, burgerlijke staat en etniciteit (tabel 4). Deze kenmerken zijn verkregen via Statline.[11] Om de steekproef een goede afspiegeling te laten zijn van de Nederlandse bevolking is gebruik gemaakt van wegingsfactoren. Er is gewogen op basis van geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en etniciteit. Uit tabel 4 valt op te maken dat de volgende groepen uit de Nederlandse samenleving ondervertegenwoordigd zijn in de respondentengroep in 2011: vrouwen, mensen die gescheiden zijn, jongvolwassenen en (niet-)Westerse allochtonen.

De antwoorden van deze ondervertegenwoordigde groepen zijn zwaarder meegewogen dan die van groepen die oververtegenwoordigd zijn. Dit gebeurt door middel van een wegingsfactor, een extra variabele in het bestand.[12] Ook in de vorige meting was er sprake van een ondervertegenwoordiging van het aandeel allochtonen, jongvolwassenen en personen die gescheiden zijn (zie tabel 4). In de vorige meting was er echter een oververtegenwoordiging van het aandeel vrouwen in de steekproef.

[11] Statline is de databank van het Centraal Bureau voor de Statistiek die online te raadplegen is via de website: www.cbs.nl.
[12] De formule voor het berekenen van de wegingsfactor is als volgt: deel het aandeel dat kenmerk A heeft in de populatie door het aandeel dat kenmerk A heeft in de steekproef. Bijvoorbeeld: 50,9% van de bevolking is in 2011 van het vrouwelijk geslacht, terwijl dit percentage in de steekproef 46,5% betreft. De wegingsfactor voor de groep vrouwen is dan 1,09 (50,9% / 46,5%).

Tabel 4 Samenstelling respondentengroep (bevolkingsenquête) vergeleken met Nederlandse bevolking (CBS)

	Responden-ten groep 2005 (in%) (N=5.575)	Nederlandse bevolking 2005 (in%) (N=13,0 miljoen)	Signifi-cantie niveau	Responden-ten groep 2011 (in%) (N=6.077)	Nederlandse bevolking 2011 (in%) (N=13,5 miljoen)	Signifi-cantie niveau
Geslacht						
Man	44,3	48,9	**	53,5	49,1	**
Vrouw	56,6	51,1	**	46,5	50,9	**
Leeftijd						
16 - 19 jaar	4,3	6,0	**	3,3	6,1	**
20 - 24 jaar	4,5	7,6	**	3,9	7,5	**
25 - 29 jaar	8,1	8,0	n.s.	5,5	7,4	**
30 - 34 jaar	11,2	10,1	**	7,2	7,4	n.s.
35 - 39 jaar	12,5	10,3	**	8,0	8,8	*
40 - 44 jaar	11,0	9,9	**	11,0	9,6	**
45 - 49 jaar	9,2	9,1	n.s.	9,4	9,6	n.s.
50 - 54 jaar	9,6	8,7	*	9,4	8,7	n.s.
55 - 59 jaar	9,5	8,1	**	9,9	8,0	**
60 - 64 jaar	6,8	6,0	*	10,4	7,9	**
65 - 69 jaar	5,2	5,0	n.s.	7,4	5,8	**
70 jaar en ouder	8,1	11,3	**	14,7	13,1	**
Burgerlijke staat						
Ongehuwd	35,7	32,0	**	33,0	34,1	
Gehuwd	52,8	53,9	n.s.	54,6	51,1	**
Verweduwd	6,2	6,7	n.s.	7,6	6,4	**
Gescheiden	5,4	7,3	**	4,9	8,4	**
Etniciteit						
Autochtoon	90,1	82,1		89,4	80,4	**
Westers allochtoon	6,9	9,2	**	6,4	9,6	**
Niet-westers allochtoon	2,9	8,6	**	4,2	10,0	**

* p<0,05 (waarschijnlijkheidspercentage van 95%). ** p <0,01 (waarschijnlijkheidspercentage van 99%). n.s. = niet significant.

Beschrijving onderzoeksgroep

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste persoonskenmerken van de onderzoeksgroep, waarbij telkens een vergelijking wordt gemaakt met de onderzoeksgroep uit 2005.[13]

Leeftijd

Voor de meting in 2011 geldt dat de groep respondenten die jonger is dan 30 jaar het kleinste is met 12,7% (tabel 5). Dit percentage lag in 2005 op 16,9%.

[13] De vergelijking tussen de onderzoeksgroepen wordt gemaakt met behulp van ongewogen resultaten. Het is niet zinvol om in onderstaande tabellen de significante verschillen uitgebreid te bespreken. Bij het beschrijven van de resultaten in de volgende hoofdstukken zijn namelijk wegingsfactoren (op basis van de achtergrondkenmerken die hier zijn weergegeven) toegepast, zodat het mogelijk is om een beeld te geven van de Nederlandse bevolking.

In 2011 is 22,1% van de onderzoeksgroep ouder dan 65, terwijl dit in 2005 voor 13,3% van de onderzoekgroep gold. De overige respondenten zijn 30 tot 65 jaar oud. De gemiddelde leeftijd van de respondentengroep in 2011 is 50 jaar, terwijl dit in 2005 45 jaar was.

Tabel 5 Verdeling van respondenten naar leeftijd in 2005 en 2011, in %

	2005	2011
Jonger dan 30 jaar[a]	16,9	12,7
30 tot 50 jaar[a]	43,9	35,6
50 tot 65 jaar[a]	25,9	29,7
65 jaar en ouder[a]	13,3	22,1
Totaal	100	100
Gemiddelde[a]	45 jaar	50 jaar

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Geslacht

In 2011 is 53,5% van de onderzoeksgroep een man, terwijl dit in 2005 43,4% was (tabel 6).

Tabel 6 Verdeling van respondenten naar geslacht in 2005 en 2011, in %

	2005	2011
Man[a]	43,4	53,5
Vrouw[a]	56,6	46,5
Totaal	100	100

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Burgerlijke staat

In 2011 bestaat 21,4% van de groep respondenten uit alleenstaanden, terwijl dit percentage in 2005 op 22,9% lag (tabel 7). De groep gehuwden vormt in 2011 54,6% van de onderzoeksgroep en in 2005 52,8%. De overige respondenten zijn samenwonend (11,5% in 2011 en 12,8% in 2005), gescheiden (4,9% in 2011 en 5,4% in 2005) of verweduwd (7,6% in 2011 en 6,2% in 2005).

Tabel 7 Verdeling van respondenten naar burgerlijke staat in 2005 en 2011, in %

	2005	2011
Alleenstaand[a]	22,9	21,4
Samenwonend[a]	12,8	11,5
Gehuwd[a]	52,8	54,6
Verweduwd[a]	6,2	7,6
Gescheiden[a]	5,4	4,9
Totaal	100	100

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Werksituatie

Tabel 8 toont de werksituatie van de respondenten. Het merendeel van de respondenten heeft betaald werk. In 2011 geldt dit voor 56,9%, terwijl dit percentage in 2005 op 60,5% lag. Van deze werkenden heeft ongeveer twee

derde een fulltime baan, terwijl het overige deel een parttime baan heeft of zelfstandig ondernemer is. In 2011 geldt dat 25,1% gepensioneerd is en in 2005 15,1%.

Tabel 8 Verdeling van respondenten naar werksituatie in 2005 en 2011, in %

	2005	2011
Betaald werk[a]	60,5	56,9
Fulltime	*32,7*	*31,5*
Parttime[a]	*21,9*	*17,7*
Zelfstandige[a]	*6,1*	*7,7*
Studie/school	6,0	5,5
Huisman/huisvrouw[a]	9,2	5,5
Werkloos	2,2	2,3
WAO[a]	3,5	2,4
Vrijwilligerswerk[a]	1,9	1,0
Pensioen[a]	15,1	25,1
Anders[a]	1,4	0,0
Onbekend[a]	0,4	1,4
Totaal	100	100

[a] Significant verschil tussen 2005 en 2011.

Etniciteit

Voor beide metingen geldt dat de groep autochtone respondenten het grootste is (tabel 9). In 2011 is 10,6% van allochtone afkomst[14], terwijl in 2005 dit percentage op 11,5% lag.

Tabel 9 Verdeling van respondenten naar etniciteit in 2005 en 2011, in %

	2005	2011
Autochtoon	88,5	89,4
Allochtoon	11,5	10,6
Totaal	100	100

3. Interviews spelers

Om de aard van kansspelen en kansspelverslaving gedetailleerd te kunnen beschrijven zijn door bureau INTRAVAL ruim 500 personen geïnterviewd die regelmatig deelnemen aan kansspelen. Hieronder wordt beschreven hoe de respondenten zijn geworven, terwijl eveneens wordt ingegaan op de respons en de vragenlijst. Ten slotte wordt een beschrijving gegeven van de onderzoeksgroep, waarbij ook enkele achtergrondkenmerken van de respondenten worden weergegeven.

[14] De definitie van allochtoon is als volgt: persoon die in het buitenland is geboren of van wie tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren.

Selectieve werving respondenten
Een deel van de respondenten is geworven via de bevolkingsenquête. Respondenten die bij de bevolkingsenquête aangaven meer dan 12 keer per jaar deel te nemen aan kansspelen zijn uitgenodigd voor een vervolginterview.[15] Daarnaast is intensief veldwerk uitgevoerd om voldoende respondenten te verkrijgen. Respondenten zijn geworven op diverse fysieke vindplaatsen waar kansspelen gespeeld kunnen worden, via hulpverlening, via internetfora en door middel van snowballsampling. Het werven van respondenten heeft op de verschillende speellocaties plaatsgevonden door zowel de onderzoekers als de medewerkers van de speellocaties. Tijdens het veldwerk is geprobeerd een evenredige verdeling van de respondenten te bewerkstelligen naar type speler en soort spel waaraan de respondenten voornamelijk deelnemen. Ook is rekening gehouden met persoonskenmerken, waaronder woongemeente, leeftijd en geslacht.

Er is gericht gezocht naar regelmatige spelers, die een goede dwarsdoorsnede vormen van de populatie regelmatige spelers. Aangezien deze wijze van steekproeftrekken (convenience sampling) geen aselecte steekproeftrekking in strikte zin is, zijn de resultaten van de beide metingen onderling niet goed vergelijkbaar. Wel geven ze een goed beeld van de actuele aard van kansspelers en kansspelverslaving. In het hoofdstuk over regelmatige spelers (hoofdstuk 4) wordt daarom enkel ingegaan op de bevindingen in 2011. De resultaten uit 2005 zijn opgenomen in bijlage 3.

Fysieke vindplaatsen waar kansspelen worden aangeboden
Respondenten zijn onder andere geworven bij vestigingen van Holland Casino, amusementscentra, renbanen, wedkantoren, horecagelegenheden en kraslotverkooppunten. Verspreid over het land zijn de volgende zes vestigingen van Holland Casino meerdere malen bezocht: Eindhoven, Enschede, Groningen, Nijmegen, Rotterdam en Utrecht. Evenals in de voorgaande meting is bij de werving van respondenten samengewerkt met medewerkers van Holland Casino. Bij binnenkomst van de bezoekers selecteerde de medewerker de probleemspelers op basis van het bezoekersregistratiesysteem of er werden personen geselecteerd waarvan de medewerker wist dat hij of zij regelmatig een vestiging van Holland Casino bezoekt. De samenwerking met Holland Casino is prettig verlopen.

Daarnaast zijn 13 amusementscentra bezocht verspreid over Nederland in de volgende steden: Apeldoorn, Eindhoven, Gilze, Groningen, Leeuwarden, Nijmegen, Rotterdam, Sassenheim, Tilburg en Utrecht. Allereerst is medewerking gevraagd bij medewerkers van de overkoepelende organisaties waaronder diverse amusementscentra vallen. Uiteindelijk hebben meerdere

[15] Exclusief de personen die hebben aangegeven dat ze niet benaderd willen worden voor een vervolginterview.

amusementscentra toestemming gegeven om bezoekers binnen aan te spreken, terwijl bij enkele amusementscentra bezoekers buiten zijn aangesproken. Het werven van respondenten gebeurde zowel door personeelsleden van amusementscentra als door de onderzoekers zelf. Over het algemeen is de samenwerking goed verlopen met de amusementscentra die hun medewerking aan het onderzoek verleenden.

Verder zijn zeven draf- en grasbanen (in Aduard, Alkmaar, Duindigt, Emmeloord, Groningen, Hilversum en Wolvega) en vier wedkantoren (in Amsterdam, Arnhem, Groningen en Leidschendam) bezocht. Tevens zijn respondenten aangesproken bij diverse illegale pokertoernooien, in cafés, bij bingoavonden en bij verkooppunten van krasloten. Ook hier hebben de onderzoekers zelf respondenten geworven. Op locaties waar weinig potentiële respondenten aanwezig waren, zoals bij verkooppunten van krasloten, zijn alle bezoekers aangesproken met de vraag of zij wilden meedoen aan het onderzoek.[16]

Op de andere speellocaties zijn eerst personen aangesproken van wie vermoed werd dat zij veel speelden of dat zij problemen hadden met kansspelen, terwijl daarnaast ook recreatieve spelers zijn geworven. Aan het eind van de dataverzamelingsperiode zijn alleen nog personen geïnterviewd met risicovol of problematisch speelgedrag om zo een evenredige verdeling van de respondenten naar type speler te bewerkstelligen.[17]

Via hulpverlening
Er is contact gelegd met instellingen voor verslavingszorg en zelfhulpgroepen voor kansspelverslaafden. Met medewerkers van de volgende instellingen voor verslavingszorg is gesproken: Parnassia/Brijder, Tactus Verslavingszorg en Verslavingszorg Noord Nederland (VNN). Hoewel de verschillende contactpersonen bereid waren mee te werken en zich hebben ingespannen om respondenten aan te dragen, is dit maar in beperkte mate gelukt. Dit was volgens enkele contactpersonen wellicht te wijten aan angst bij hulpverleners voor het schenden van de privacy van hun cliënten. Door medewerkers van VNN zijn de onderzoekers uitgenodigd om bij een bijeenkomst van cliënten een toelichting te geven over het onderzoek. Bij deze bijeenkomst zijn vervolgens enkele cliënten geïnterviewd. Tevens is contact gelegd met zelfhulpgroepen voor kansspelverslaafden, zoals verschillende afdelingen van de Anonieme Gokkers Omgeving Gokkers (AGOG) en de website nooitmeergokken.nl. Via deze wegen zijn ook enkele ervaren spelers geïnterviewd.

[16] Mits zij tenminste 12 keer per jaar deelnemen aan kansspelen.
[17] Aan het eind van de dataverzamelingsperiode is bij alle respondenten eerst de SOGS afgenomen om te bepalen welk speelgedrag de respondenten vertonen. Bij recreatieve spelers is vervolgens het interview voortijdig afgebroken.

Via internet
Daarnaast is via internet contact gezocht met potentiële respondenten. Op fora van twee pokerwebsites is een oproep geplaatst of leden deel wilden nemen aan het onderzoek. Het betreft een website met instructies, nieuws en coaching met betrekking tot poker en een website van een pokerclub. Hierop hebben meerdere respondenten gereageerd. Zij hebben hun contactgegevens aan INTRAVAL doorgegeven, waarna vervolgens een afspraak met hen is gemaakt. Daarnaast is op vier websites gezocht naar mogelijke locaties van illegale pokertoernooien en homegames[18] in Nederland. Om inzicht te krijgen in de locaties is bij drie van de vier websites lidmaatschap van de website noodzakelijk. De forumleden die adverteren over een pokertoernooi of homegame vermelden vrijwel nooit de locatie. De locatie van het toernooi wordt vervolgens alleen op aanvraag in een privébericht gegeven, maar alleen indien de aanvrager bekend is bij de andere forumleden.

Via het profiel van één van de onderzoeksmedewerkers van INTRAVAL is contact opgenomen met de forumleden. Vervolgens zijn door de onderzoekers de verschillende locaties bezocht waar illegale pokertoernooien worden gespeeld. Nadat volledige anonimiteit werd gegarandeerd hebben meerdere personen deelgenomen aan het onderzoek. Er is veel tijd en moeite gestoken in het werven van respondenten via internet, terwijl het uiteindelijk een relatief gering aantal interviews heeft opgeleverd. Vanachter de computer is het blijkbaar moeilijker iemand te overtuigen mee te doen aan het onderzoek dan op fysieke speellocaties.

Snowballsampling
Ook is gebruik gemaakt van snowballsampling. Aan de eerste (begin)respondenten die binnen de settings zijn gesproken, is gevraagd of zij ook anderen in een soortgelijke situatie kennen. Daarnaast is de respondent gevraagd locaties te noemen waar andere kansspelers komen. Deze plekken zijn vervolgens door de veldwerkers bezocht, waar zij vragenlijsten hebben afgenomen bij enkele personen. Dit is bijvoorbeeld gebeurd bij de illegale pokertoernooien. Bij de locaties waar illegale pokertoernooien worden gespeeld is aan de respondenten ook gevraagd of zij nog meer locaties wisten waar illegale pokertoernooien worden georganiseerd.

Respons
Tabel 10 laat zien dat in 2011 in totaal 515 respondenten zijn geïnterviewd, waarvan 10% is geworven via de bevolkingsenquête en 90% via veldwerk. Van deze 515 interviews bleken zes interviews niet goed bruikbaar voor nadere analyse, bijvoorbeeld omdat de respondent de afname van het interview voortijdig heeft afgebroken. Het totale aantal interviews dat in 2011 is meegenomen in de analyses komt daarmee uit op 509.

[18] Homegame is de term die wordt gehanteerd voor een pokerspel dat bij mensen thuis wordt gespeeld.

In 2005 hebben 450 respondenten deelgenomen aan de face-to-face vragenlijst. Van hen is 28% geworven via het bevolkingsonderzoek, terwijl 72% is geworven via veldwerk. Van de 450 afgenomen interviews bleken 420 vragenlijsten goed bruikbaar (zie tabel 10).[19]

Tabel 10 Respondenten naar wervingsmethode in 2005 en 2011

	2005				2011			
	Afgenomen enquêtes		Bruikbare enquêtes		Afgenomen enquêtes		Bruikbare enquêtes	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Via bevolkings enquête	126	28	122	29	54	10	53	10
Veldwerk	324	72	298	71	461	90	456	90
Totaal	450	100	420	100	515	100	509	100

Respons per wervingslocatie

Van de 461 respondenten die in 2011 via veldwerk zijn geworven, is 31% aangesproken in één van de filialen van Holland Casino (tabel 11).

Tabel 11 Respondenten naar wervingslocatie in 2005 en 2011[20]

	2005		2011	
	Aantal interviews	%	Aantal interviews	%
Amusementscentrum	95	29	131	28
Holland Casino	81	25	144	31
Drafbanen	53	16	68	15
Wedkantoren	29	9	31	7
Snowballsampling en nominees	39	12	46	10
Hulpverlening	5	2	7	2
Advertenties	17	5	-	-
Flyer	5	2	-	-
Internet	-	-	8	2
Illegale pokertoernooien	-	-	6	1
Café	-	-	10	2
Op straat	-	-	1	0
Bingo	-	-	6	1
Kraslootverkooppunt	-	-	3	1
Totaal	324	100	461	100

[19] In de respondentengroep zaten daarnaast zeven personen die alleen ooit aan een loterij hadden deelgenomen. Omdat het in dit deel van het onderzoek gaat om regelmatige spelers zijn deze respondenten in de analyses buiten beschouwing gelaten, waardoor uiteindelijk 413 vragenlijsten zijn meegenomen in de analyses.

[20] Vanwege de wijze van werving (conveniance samples) is het methodologisch gezien niet goed mogelijk de resultaten van beiden metingen met elkaar te vergelijken.

In 2005 geldt dit voor 25% van de respondenten. Zowel in 2011 als in 2005 is daarnaast een groot deel van de respondenten geworven in amusements-centra: respectievelijk 28% en 29%. Het percentage respondenten dat is geworven via drafbanen, wedkantoren, snowballsampling en hulpverlening is in beide jaren vrijwel gelijk. Deze percentages variëren van 2% (hulpverlening) tot 16% (drafbanen).

In 2011 is een aantal wervingslocaties toegevoegd aan de in 2005 gebruikte locaties. Het gaat daarbij om werving via internet, bij illegale pokertoernooien, in cafés, bij bingo-avonden en bij verkooppunten voor krasloten. Daarnaast is één respondent op straat aangesproken.

Non-respons
Tijdens het veldwerk in 2011 is tevens de (reden van) non-respons bijgehouden.[21] In totaal zijn 1.480 personen aangesproken, waarvan 181 personen niet tot de doelgroep behoorden.[22] Vervolgens hebben 461 personen deelgenomen aan het interview, terwijl 838 personen dit hebben geweigerd. Aan de personen die niet wilden meewerken is tevens de reden daarvan gevraagd. De bezoekers die niet wilden meewerken aan de enquête noemden vooral 'geen zin' (64%) of 'geen tijd' (23%) als reden (zie tabel 12). Deze spelers gaven vaak aan naar de speellocatie te komen om deel te nemen aan kansspelen, terwijl ze geen zin of geen tijd hadden om mee te doen aan een interview. In 7% van de gevallen van non-respons is sprake geweest van een taalbarrière. Het betreft vooral Aziatische spelers in vestigingen van Holland Casino en amusementscentra die de Nederlandse taal te beperkt beheersten om te worden geïnterviewd.

Tabel 12 Redenen voor non-respons in 2011

	n	%
Geen zin/ interesse	536	64
Geen tijd	196	23
Taalbarrière	60	7
Andere reden[23] of reden niet genoemd	46	5
Totaal	838	100

De medewerking bij het werven van respondenten verschilde per speellocatie. In de vestigingen van Holland Casino en bij verschillende amusementscentra hielpen de medewerkers met het aanspreken van bezoekers. Deze medewerking kwam de respons ten goede. De respons was

[21] Bij de meting in 2005 is de (reden van) non-respons niet bijgehouden.
[22] Zij voldeden niet aan de inclusiecriteria, omdat zij te weinig deelnamen aan kansspelen.
[23] Hieronder vallen ook mensen die hebben aangegeven in de voorgaande weken al met dit onderzoek te hebben meegedaan.

lager als de onderzoekers zelf de bezoekers aanspraken. Uit het veldwerk blijkt verder dat vooral (jonge) allochtonen moeilijk waren te enthousiasmeren om deel te nemen aan het interview, terwijl ouderen over het algemeen makkelijk waren over te halen mee te doen aan het onderzoek.

Personen waarvan werd vermoed dat ze kansspelverslaafd zijn, waren vaak moeilijk aanspreekbaar. Hieronder vallen bijvoorbeeld personen die in een hoog tempo van speelautomaat naar speelautomaat liepen, waardoor ze geen tijd zeiden te hebben om mee te doen aan het onderzoek. In het overhalen van deze respondenten is extra veel tijd en moeite gestoken. Zo is aan deze personen op meerdere momenten gevraagd of ze op dat moment tijd hadden om mee te doen aan het onderzoek, terwijl ze ook vaak zijn aangesproken op momenten dat ze even niet aan het gokken waren.[24] Op deze manier is het gelukt ruim voldoende spelers met risicovol speelgedrag te interviewen.

Vragenlijst
Met de interviews bij deelnemers aan kansspelen is gedetailleerde informatie verzameld om de aard van kansspelverslaving goed te kunnen beschrijven. Het interview bestond vooral uit gesloten vragen, aangevuld met enkele open vragen. Het invullen van de vragenlijst heeft gemiddeld 45 minuten per respondent in beslag genomen. Bij recreatieve spelers kon de vragenlijst gemiddeld in 40 minuten worden afgenomen. Aan risico- en probleemspelers zijn verschillende extra vragen gesteld, waardoor het afnemen van de vragenlijst bij hen gemiddeld ruim 50 minuten duurde. Door zowel de interviewer als de respondent werd de vragenlijst als lang beschouwd. Bovendien is er in de beleving van veel respondenten sprake van herhaling van vragen over speelgedrag.

Zowel in 2005 als in 2011 is in de face-to-face interviews ingegaan op het type kansspel en de locaties waar de respondenten spelen. Tevens zijn zowel in 2005 als in 2011 vragen gesteld over de bestedingen aan kansspelen en de relatie daarvan tot het inkomen, het voorkomen van gokproblemen, speelgedrag en lichamelijke en geestelijke gezondheid. Bovendien is in het interview ingegaan op de ervaringen van de respondenten met verslavingspreventie en verslavingszorg. In 2011 is in verband met ontwikkelingen op de kansspelmarkt een aantal vragen toegevoegd over poker en kansspelen die op internet worden aangeboden. Daarentegen zijn enkele vragen uit de vragenlijst van de vorige meting weggelaten, omdat deze vragen als niet voldoende relevant werden beschouwd door zowel de onderzoekers als de begeleidingscommissie.

[24] Omdat ze bijvoorbeeld naar de bar liepen om wat te drinken te halen.

Beschrijving onderzoeksgroep

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste persoonskenmerken van de onderzoeksgroep in 2011. Het doel van de face-to-face interviews is een beeld te krijgen van de aard van kansspelen en kansspelverslaving in Nederland. In tegenstelling tot de bevolkingsenquête is het bij de face-to-face interviews niet noodzakelijk dat de groep respondenten een afspiegeling vormt van de Nederlandse bevolking. Wel is gezorgd dat de verschillende typen spelers en typen spelen voldoende zijn vertegenwoordigd in de onderzoeksgroep, zodat het mogelijk is uitspraken te doen per groep spelers of per type spel. Daarnaast is bij het werven van respondenten rekening gehouden met de spreiding naar persoonskenmerken, waaronder leeftijd en geslacht, om onder- of oververtegenwoordiging van bepaalde persoonskenmerken te voorkomen. In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste persoonskenmerken van de onderzoeksgroep in 2011.[25]

Leeftijd

In 2011 is 19% van de onderzoeksgroep jonger dan 30 jaar, terwijl 26% tussen de 30 en 50 jaar oud is (tabel 13). Daarnaast is 29% van de onderzoeksgroep ouder dan 65 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondentengroep is 51 jaar.

Tabel 13 Verdeling van respondenten naar leeftijd in 2011

	N	%
Jonger dan 30 jaar	97	19
30 tot 50 jaar	130	26
50 tot 65 jaar	137	27
65 jaar en ouder	145	29
Totaal	509	100
Gemiddelde leeftijd	51 jaar	-

Geslacht

In totaal hebben meer mannen dan vrouwen deelgenomen aan de face-to-face interviews. In 2011 is 72% van de onderzoeksgroep een man (tabel 14). Deze verdeling tussen mannen en vrouwen is niet verwonderlijk: de groep regelmatige spelers - die de doelgroep vormen voor de face-to-face interviews – bestaat namelijk voornamelijk uit mannen, zoals in het deelonderzoek omvang kansspelverslaving van dit rapport wordt vermeld. Het aantal vrouwen bij wie een face-to-face interview is afgenomen is overigens groot genoeg om uitspraken te doen over het speelgedrag van deze groep.

[25] Vanwege de selectieve werving is het niet zinvol om de achtergrondkenmerken van respondenten in beide metingen met elkaar te vergelijken. In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste persoonskenmerken van de onderzoeksgroep in 2005.

Tabel 14 Verdeling van respondenten naar geslacht in 2011

	N	%
Man	368	72
vrouw	141	28
Totaal	509	100

Burgerlijke staat

Van de groep respondenten bestaat 41% uit gehuwden (tabel 15), terwijl de groep alleenstaanden met 38% iets kleiner is. De overige respondenten zijn samenwonend (10%), gescheiden (6%) of verweduwd (6%).

Tabel 15 Verdeling van respondenten naar burgerlijke staat in 2011

	N	%
Gehuwd	207	41
Alleenstaand	192	38
Samenwonend	52	10
Gescheiden	29	6
Verweduwd	29	6
Totaal	509	100

Werksituatie

Tabel 16 toont de werksituatie van de respondenten. Ruim twee vijfde van de respondenten heeft betaald werk, terwijl bijna een derde gepensioneerd is. Ongeveer een tiende volgt een opleiding of gaat naar school, terwijl één op de 25 respondenten werkloos is.

Tabel 16 Verdeling van respondenten naar werksituatie in 2011

	N	%
Betaald werk	221	43
Fulltime	*150*	*30*
Parttime	*30*	*6*
Zelfstandige	*41*	*8*
Studie/school	44	9
Huisman/huisvrouw	17	3
Werkloos	22	4
WAO	33	7
Pensioen	155	31
Anders	16	3
Totaal	508	100

Etniciteit

De groep autochtone respondenten is het grootste (tabel 17). In 2011 is 16% van de respondentengroep van allochtone afkomst.

Tabel 17 Verdeling van respondenten naar etniciteit in 2011

	N	%
Autochtoon	427	84
Allochtoon	81	16
Onbekend/wil niet zeggen	1	0
Totaal	509	100

4. Literatuurstudie

In de uitgevoerde literatuurstudie staat de regelgeving en het beleid ten aanzien van kansspelen en kansspelverslaving centraal. Aangezien in de voorgaande meting ook een uitgebreide literatuurstudie heeft plaatsgevonden, ligt de nadruk op publicaties die na 2005 zijn verschenen.[26] Er zijn door INTRAVAL (wetenschappelijke) publicaties over kansspelverslaving, overige relevante documenten en openbare bronnen (onder meer het internet) met betrekking tot ontwikkelingen op het gebied van kansspelen en kansspelverslaving bestudeerd. Hierbij is ook de zogenoemde grijze literatuur (kranten, internet, scripties en dergelijke) meegenomen. Bovendien zijn recente parlementaire publicaties bestudeerd. De studie is gericht op zowel Nederlandse als internationale publicaties. Internationale ervaringen op het gebied van kansspelverslaving geven ook meer zicht op (mogelijke) ontwikkelingen op dit terrein in Nederland.

In de literatuurstudie is onder andere aandacht besteed aan de gemaakte veronderstellingen: waarom zouden bepaalde maatregelen het risico op kansspelverslaving moeten verminderen. Daarnaast is ingegaan op de mogelijke verslavingsaspecten van kansspelen in de verschillende varianten, waarbij vooral ook is gezocht naar de effectiviteit van verschillende preventieve maatregelen.

5. Interviews sleutelinformanten

Naast de literatuurstudie zijn door INTRAVAL ook experts op het gebied van kansspelen en kansspelverslaving geïnterviewd om zo de ontwikkelingen in de achterliggende gedachten van de preventie van kansspelverslaving te achterhalen. In totaal zijn 30 vertegenwoordigers van verschillende betrokken partijen geïnterviewd. Het gaat hierbij om medewerkers/vertegenwoordigers van de volgende organisaties en instanties: ministerie van Veiligheid en Justitie; ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS); het College van toezicht op de kansspelen; Geestelijke gezondheidszorg

[26] Alle relevante publicaties die zijn verschenen tot 15 september 2011 zijn bestudeerd.

Nederland (GGZ); zelfhulporganisaties (stichting Anonieme Gokkers Omgeving Gokkers en nooitmeergokken.nl); Assissa Consultancy; verslavingszorginstellingen (Verslavingszorg Noord Nederland, Tactus en Brijder); Holland Casino (afdeling Security and Risc Control); de VAN Speelautomaten Branche-organisatie (branche-organisatie voor producenten, groothandelaren en exploitanten van speelautomaten in Nederland); Verispect (inspectiebedrijf dat namens de rijksoverheid toezicht houdt op de naleving van de IJkwet, de Wet op de kansspelen en de Waarborgwet); de gemeenten Enschede, Eindhoven en Nijmegen; eigenaren/directeuren van amusements-centra, renbanen, drafcentra, wedkantoren en kraslotverkooppunten. De gesprekken hebben face-to-face plaatsgevonden.

Met de sleutelinformanten is niet alleen ingegaan op het huidige (preventie)beleid van kansspelen en kansspelverslaving, maar ook op ontwikkelingen/veranderingen hierin tussen 2005 en 2011, de sterke en zwakke punten van het beleid en de mogelijke verbeteringen die in het beleid zijn aan te brengen. Door de literatuurstudie en de interviews is meer inzicht verkregen in de werking van het preventiebeleid, maar ook in mogelijke beperkingen hiervan.

BIJLAGE 2 SOGS

De Nederlandse versie van de SOGS (The South Oaks Gambling Screen) bestaat uit de volgende vragen die screenen op kansspelverslaving.

1. Wanneer u bij het gokken geld heeft verloren, bent u dan ooit wel eens teruggegaan om het verloren geld terug te winnen?

2. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

3. Heeft u ooit wel eens gezegd dat u geld gewonnen had, terwijl u in werkelijkheid geld had verloren?

4. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

5. Heeft u ooit wel eens vaker gegokt dan u zich had voorgenomen?

6. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

7. Waren er ooit mensen die opmerkingen hadden over uw gokken? (Ook al vindt u misschien dat ze geen gelijk hadden)

8. Wanneer was dat voor het laatst?

9. Heeft u zich ooit wel eens schuldig gevoeld over de manier waarop u gokt of over wat er gebeurt wanneer u gokt?

10. Wanneer was dat voor het laatst?

11. Heeft u ooit wel eens gedacht om te stoppen met gokken en tegelijkertijd het gevoel gehad dat u dat niet zou kunnen?

12. Wanneer was dat voor het laatst?

13. Heeft u ooit wel eens deelnamebewijzen voor loterijen, geld voor gokken of andere tekenen dat u gokt, verborgen gehouden voor uw partner, kinderen of andere belangrijke mensen in uw leven?

14. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

15. Heeft u ooit wel eens ruzie gehad met mensen waar u mee samenleeft over de manier waarop u met uw geld omgaat?

16. Als u ooit ruzie heeft gehad over geld, ging het dan wel eens over het feit dat u gokt?

17. Wanneer heeft u daar voor het laatst ruzie over gehad?

18. Heeft u ooit wel eens geld van iemand geleend en niet terugbetaald omdat u gokt?

19. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

20. Bent u ooit wel eens van uw werk of opleiding weggebleven omdat u in die tijd gokte?

21. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

22. Heeft u ooit geld geleend om te gokken of om speelschulden terug te betalen?

23. Wanneer heeft u dat voor het laatst gedaan?

24. Als u ooit geld heeft geleend om te gokken of om speelschulden terug te betalen, van wie heeft u dit geleend of waar komt dat geld vandaan? *(alles noemen)*
    a. Geld geleend van het huishoudgeld
    b. Geld geleend van uw partner
    c. Van credit cards
    d. Door speculaties met aandelen of opties
    e. Door verkoop van (gezins)eigendommen
    f. Door rood staan bij bank of giro
    g. Geld geleend bij de bank, giro of andere kredietverstrekkers
    h. Geld geleend van afpersers of louche leenbureaus
    i. Van vrienden of kennissen
    j. Van overige familie of schoonfamilie

25. Heeft u ooit problemen gehad met gokken?

26. Wanneer heeft u deze voor het laatst gehad?

BIJLAGE 3 TABELLEN SPELERS 2005 EN 2011

Persoonskenmerken 2005 en 2011

Tabel 1 Verdeling van respondenten naar leeftijd, in %

	2005 (N= 413)	2011 (N= 509)
Jonger dan 30 jaar	22	19
30 tot 50 jaar	38	26
50 tot 65 jaar	26	27
65 jaar en ouder	14	29
Totaal	100	100
Gemiddelde leeftijd	45	51

Tabel 2 Verdeling van respondenten naar geslacht, in %

	2005 (N= 413)	2011 (N= 509)
Man	68	72
Vrouw	32	28
Totaal	100	100

Tabel 3 Verdeling van respondenten naar burgerlijke staat, in %

	2005 (N= 413)	2011 (N= 509)
Gehuwd	39	41
Alleenstaand	34	38
Samenwonend	15	10
Gescheiden	7	6
Verweduwd	6	6
Totaal	100	100

Tabel 4 Verdeling van respondenten naar werksituatie, in %

	2005 (N= 410)	2011 (N= 508)
Betaald werk	49	43
Fulltime	*32*	*30*
Parttime	*10*	*6*
Zelfstandige	*7*	*8*
Studie/school	7	9
Huisman/huisvrouw	8	3
Werkloos	7	4
WAO	7	7
Pensioen	16	31
Anders	6	3
Totaal	100	100

Tabel 5 Verdeling van respondenten naar etniciteit, in %

	2005 (N= 413)	2011 (N= 508)
Autochtoon	73	84
Allochtoon	27	16
Totaal	100	100

Aard regelmatige spelers 2005 en 2011

Tabel 6 Respondenten naar type speler op basis van ooit-SOGS-score en laatste jaar SOGS-score, in %

	2005		2011	
	Ooit (N= 413)	Recent (N= 413)	Ooit (N= 509)	Recent (N= 509)
Probleemspelers	20	11	19	9
Risicospelers	11	7	19	13
Recreatieve spelers	68	82	62	78
Totaal	100	100	100	100

Tabel 7 Recente* recreatieve en risicovolle spelers die recent** hebben deelgenomen aan verschillende kansspelen, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 337-340)	Risicovolle spelers (N= 72-73)	Recreatieve spelers (N= 374-399)	Risicovolle spelers (N= 95-110)
Loterijen	72	53	70	64
Krasloten	33	47	24	30
Kansspelautomaten	52	88	58	74
Casinospelen	35	49	30	41
Wedden op paarden	19	12	24	9
Dobbelen/kaarten	9	18	9	15
Bingo	17	11	9	6
Sportpoules	19	32	17	29
Anders	5	3	3	5
Poker	n.g.***	n.g.	21	45

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar. *** n.g.: niet gevraagd.

Tabel 8 Gemiddelde startleeftijd van alle recente* recreatieve en risicovolle spelers naar type kansspel

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 90-289)	Risicovolle spelers (N= 19-72)	Recreatieve spelers (N= 118-327)	Risicovolle spelers (N= 23-96)
Loterijen	26	23	29	26
Krasloten	35	28	37	32
Kansspelautomaten	26	23	32	26
Casinospelen	32	27	31	26
Wedden op paarden	25	27	25	29
Poker	n.g.***	n.g.	27	24

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. *** n.g.: niet gevraagd.

Tabel 9 Aantal kansspelen waaraan alle recente* recreatieve en risicovolle spelers recent** hebben deelgenomen (exclusief loterijen en poker[1]), in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 340)	Risicovolle spelers (N= 73)	Recreatieve spelers (N= 399)	Risicovolle spelers (N= 110)
0 spelen	9	1	5	6
1 spel	33	29	45	32
2-3 spelen	47	47	43	52
4-6 spelen	11	23	7	11
Totaal	100	100	100	100

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

Tabel 10 Gemiddeld aantal kansspelen waaraan recente* recreatieve en risicovolle spelers recent** hebben deelgenomen (exclusief poker[2])

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 340)	Risicovolle spelers (N= 73)	Recreatieve spelers (N= 399)	Risicovolle spelers (N= 110)
Gemiddelde excl. loterijen	1,9	2,6	1,7	2,1
Gemiddelde incl. loterijen	2,6	3,1	2,4	2,7

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score. ** Recent: gespeeld in het afgelopen jaar.

Tabel 11 Recente* recreatieve en risicovolle spelers die soms, vaak of altijd te kampen hebben met psychische klachten, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 334-339)	Risicovolle spelers (N= 70-73)	Recreatieve spelers (N= 395-396)	Risicovolle spelers (N= 109-110)
Somber	34	66	24	43
Verdriet	53	71	38	44
Concentratie	26	40	20	34
Depressie	14	37	9	28
Angst	12	29	5	18
Wanhoop	6	32	5	15
Agressie	5	21	3	12
Manisch	6	13	6	11
Tics	4	10	4	3
Visioenen	2	6	2	4
Paranoia	2	18	1	4
Stemmen	0	7	1	0

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

[1] De vraag of respondenten ooit hebben gepokerd is in 2005 (in tegenstelling tot 2011) niet gesteld. Poker wordt daarom niet meegenomen in de berekening van het aantal kansspelen. Het aantal kansspelen waaraan de typen spelers in 2011 hebben deelgenomen wijkt daarom af van figuur 4.4 zoals in hoofdstuk 4 wordt gepresenteerd.

[2] Poker wordt niet meegenomen in de berekening van het gemiddelde aantal kansspelen. Het gemiddelde aantal kansspelen waaraan de typen spelers in 2011 hebben deelgenomen wijkt daarom af van tabel 4.1 in hoofdstuk 4.

Tabel 12 Recente* recreatieve en risicovolle spelers die gebruik maken van zelfcontrole-technieken, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 312-314)	Risicovolle spelers (N= 71-73)	Recreatieve spelers (N= 381-388)	Risicovolle spelers (N= 106-108)
Maximum bedrag	80	59	79	72
Maximale speeltijd	20	16	16	27
Thuislaten bankpasjes of creditcards	39	47	24	29
Andere manieren	19	32	13	20

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

Tabel 13 Recente* recreatieve en risicovolle Holland Casino bezoekers[3] die bekend zijn met het entreeverbod/ bezoekbeperkende maatregel, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 87)	Risicovolle spelers (N= 23)	Recreatieve spelers (N= 259)	Risicovolle spelers (N= 68)
Bekendheid entreeverbod/ bezoekbeperkende maatregel	74	83	78	93

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

Tabel 14 Recente* recreatieve en risicovolle bezoekers van amusementscentra die bekend zijn met de witte lijst, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 81)	Risicovolle spelers (N= 54)	Recreatieve spelers (N= 113)	Risicovolle spelers (N= 50)
Bekendheid witte lijst	36	65	55	80

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

Tabel 15 Recente* recreatieve en risicovolle Holland Casino bezoekers[3] die ooit een entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel hebben gehad, in %

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 87)	Risicovolle spelers (N= 23)	Recreatieve spelers (N= 202)	Risicovolle spelers (N= 63)
Ooit entreeverbod of bezoekbeperkende maatregel gehad	6	22	12	33

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

[3] Het aantal Holland Casino bezoekers is in 2011 gebaseerd op een vijftal vragen waaruit blijkt dat iemand in de afgelopen twaalf maanden in een vestiging van Holland Casino is geweest. Hiervan zijn een drietal vragen niet in 2005 gesteld. Hierdoor is het aantal Holland Casino bezoekers in 2005 op een andere wijze tot stand gekomen dan in 2011.

Tabel 16 Percentage van recente* recreatieve en risicovolle bezoekers van amusementscentra dat ooit op de witte lijst heeft gestaan

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 81)	Risicovolle spelers (N= 54)	Recreatieve spelers (N= 62)	Risicovolle spelers (N= 40)
Ooit op witte lijst gestaan	0	32	3	20

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.

Tabel 17 Percentage van alle recente* recreatieve en risicovolle spelers dat ooit hulp heeft gezocht voor gokproblemen

	2005		2011	
	Recreatieve spelers (N= 340)	Risicovolle spelers (N= 73)	Recreatieve spelers (N= 397)	Risicovolle spelers (N= 108)
Hulp gezocht	3	22	3	15
Geen hulp gezocht	8	40	15	25
Geen problemen	90	38	82	60
Totaal	100	100	100	100

* Recent: op basis van laatste jaar SOGS-score.